

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІНАНСІВ, ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ТУРИЗМУ
Спеціальність 292 - „Міжнародні економічні відносини”

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**«Стратегічні пріоритети Великої Британії у міжнародних
економічних відносинах»**

601-ФМ

КМР

Розробив студент гр. 601-ФМ

___.__.____ р. _____ Ш. К. Азад

Керівник кваліфікаційної роботи

___.__.____ р. _____ І.Б. Чичкало-Кондрацька

Консультанти

із глобальної економіки

___.__.____ р. _____ І.Б. Чичкало-Кондрацька

із міжнародної економічної політики

___.__.____ р. _____ Л.М. Титаренко

із міжнародних стратегій економічного розвитку

___.__.____ р. _____ А.А. Буряк

Робота допущена до захисту:

Завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та туризму

_____ І.Б. Чичкало-Кондрацька

___.__.____ р.

Полтава, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 КОНКУРЕНТНЕ ЛІДЕРСТВО ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ.....	6
1.1 Економічний потенціал і конкурентні переваги Великої Британії.....	6
1.2 Еволюція розвитку та сучасний стан економіки Великої Британії.....	18
1.3 Трансформація іміджу Великої Британії у міжнародних відносинах	26
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2 РОЛЬ ТА СТРАТЕГІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ	35
2.1 Валютно-фінансова стратегія Великобританії.....	35
2.2 Особливості політичної стратегії Великої Британії після Брекзиту	49
2.3. Морська стратегія Великої Британії у сучасних умовах.....	60
Висновки до розділу 2.....	73
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ.....	75
3.1 Нові стратегічні пріоритети економічної політики Великої Британії.....	75
3.2 Стратегічні напрями зовнішньоторговельних відносин Великої Британії з країнами світу.....	83
3.2 Стан і перспективи співробітництва Великої Британії та України	93
Висновки до розділу 3	99
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	105
ДОДАТКИ.....	119

ВСТУП

Велика Британія має високо розвинену економіку та відіграє значну роль в міжнародних економічних відносинах, зокрема світовій торгівлі. Зростаюча частка її торгівлі припадає на інші розвинені країни. Найвизначнішим фактором економічного розвитку цієї країни стало зростання потенціалу сфери послуг. Великобританія, зокрема Лондон, традиційно є світовим фінансовим центром і має значний вплив на організовані світові фінансові ринки.

За останні роки відбулася певна трансформація іміджу, що сформує британську ідентичність. Змінилися пріоритети зовнішньоекономічної діяльності Великої Британії. Незважаючи на всі складнощі, викликані Брекзитом виклики можуть сприяти активізації британської політичної стратегії, спрямованої на зміцнення глобального впливу Сполученого Королівства. Це обумовило актуальність нашого дослідження.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є виявлення конкурентних позицій та обґрунтування стратегій Великої Британії у сучасних міжнародних економічних відносинах, також визначення перспектив її співпраці з країнами світу й Україною.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- розглянути економічний потенціал і конкурентні переваги Великої Британії;
- охарактеризувати еволюцію розвитку та сучасний стан економіки Великої Британії;
- виявити трансформацію іміджу Великої Британії в міжнародних відносинах;
- обґрунтувати валютно-фінансову стратегію Великобританії;
- проаналізувати особливості політичної стратегії Великої Британії після Брекзиту;
- розглянути морську стратегію Великої Британії у сучасних умовах;

– виявити нові стратегічні пріоритети економічної політики Великої Британії;

– визначити стратегічні пріоритети зовнішньоторговельних відносин Великої Британії;

– узагальнити сучасний стан і визначити перспективи співпраці Великої Британії та України.

Об'єктом дослідження є економіка Великої Британії і її зовнішньоекономічні відносини.

Предмет дослідження – теоретичні і практичні аспекти розвитку стратегічних пріоритетів Великої Британії у міжнародних економічних відносинах.

При написанні кваліфікаційної роботи використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: дедукції та індукції, аналізу причинно-наслідкового зв'язку, системного аналізу та узагальнення, графічний та табличний методи, порівняльного і структурно-динамічного аналізу, описовий та інші методи.

Інформаційними джерелами для проведення дослідження і узагальнення його результатів були: навчальна та наукова література, енциклопедичні джерела, офіційні статистичні дані Великої Британії та України, стратегічні і програмні документи Великої Британії, публікації у фахових періодичних виданнях, дані міжнародних організацій, Інтернет-ресурс.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в узагальненні та систематизації економічної, зовнішньополітичної, валютно-фінансової, військової, зовнішньоторговельної стратегій, стратегії цифровізації інфраструктури та інших; виявленні відповідних стратегічних пріоритетів Великої Британії; обґрунтуванні її ролі у сучасних міжнародних економічних відносинах.

РОЗДІЛ 1

КОНКУРЕНТНЕ ЛІДЕРСТВО ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

1.1. Економічний потенціал і конкурентні переваги Великої Британії

Великобританія зробила значний внесок у світову економіку, особливо в сфері технологій та промисловості. Однак після Другої світової війни найбільш значущим експортом Великобританії була культура [1]. У глобальному масштабі природне багатство Великобританії охоплює невелику територію – приблизно територію американського штату Орегон [2]. Великобританія має надзвичайно незалежну, розвинену економіку, яка була в авангарді промислової революції 19-го століття, та відіграє значну роль в міжнародній торгівлі. Країна вийшла з Другої світової війни як військовий переможець, але з ослабленим виробничим сектором. Післявоєнне відновлення було відносно повільним, і знадобилося майже 40 років із додатковим стимулюванням після 1973 року від членства в Європейському економічному співтоваристві (зрештою наступником якого став Європейський Союз), щоб британська економіка значно покращила свою конкурентоспроможність.

Головні торгові зв'язки Великобританії перемістилися з колишньої імперії до інших членів ЄС, на які припадає більше половини її торгівлі матеріальними товарами. Сполучені Штати залишалися основним інвестиційним і торговим партнером, а Японія також стала значним інвестором у місцеве виробництво. Американські та японські компанії часто обирали Великобританію як свою європейську базу. Крім того, інші країни Східної Азії, що швидко розвиваються, з експортно-орієнтованою економікою включали відкритий ринок Сполученого Королівства серед своїх важливих торгових точок [3].

У 1990-х роках рух, відомий як євроскептицизм, який виступав за політичний та економічний відхід від ЄС, почав набирати обертів у Великобританії. До другого десятиліття 21-го століття підтримка цієї точки зору

стала настільки широкою, що було винесено на референдум питання щодо продовження членства Великобританії в ЄС. Близько 52% виборців обрали вихід Великої Британії з ЄС (відомий як «Brexit»), що поклало початок тривалому процесу, який врешті завершився офіційним виходом її з ЄС 31 січня 2020 року, поклавши початок періоду економічного перехідного періоду і невизначеності.

Найважливішими сільськогосподарськими культурами є пшениця, ячмінь, овес, цукрові буряки, картопля, ріпак. Основну продукцію тваринництва отримують з великої рогатої худоби і телят, овець і ягнят, свиней і птиці. Великобританія досягла високого рівня самозабезпечення основними сільськогосподарськими продуктами, за винятком цукру та сиру. Офіційна аграрна політика мала на меті підвищити продуктивність, забезпечити стабільні ринки, забезпечити виробникам справедливий рівень життя та гарантувати споживачам регулярне постачання продовольства за розумними цінами. Експорт стимулювався субсидіями, які становили різницю між ціною світового ринку та ціною ЄС. Для деяких продуктів, зокрема яловичини та баранини, були здійснені додаткові платежі безпосередньо виробникам. Інша політика включала квоти на молоко, компенсації фермерам за вилучення землі з сільськогосподарського використання та застосування механізму цін як регулятора.

Великобританія має відносно великі енергетичні ресурси, включаючи нафту, природний газ та вугілля. Відкриття нафти в Північному морі і розподіл його території на навколишні країни привели до швидкого розвитку нафтовидобутку, і Сполучене Королівство стало фактично самодостатнім нафтою і навіть експортером. З середнім видобутком близько трьох мільйонів барелів на добу на початку 21 століття країна була одним із найбільших виробників у світі. Платіжний баланс отримав значні вигоди від доходів від нафти, і значна частина була інвестована за кордон, щоб компенсувати скорочення доходів від нафти в майбутньому. Наприкінці 1990-х років розвідані запаси оцінювалися приблизно в 700 мільйонів тонн.

Проаналізуємо промисловість Великої Британії [4]. Обробний сектор загалом продовжує скорочуватися як за рівнем зайнятості, так і за його внеском

(близько однієї п'ятої на початку 21 століття) у ВВП. Зниження виробництва значною мірою стало причиною стрімкого зростання безробіття на початку 1980-х років. Однак після відновлення економічного зростання продуктивність і прибуток британського виробництва значно підвищилися.

Найважливішими галузями обробної промисловості є машинобудування; виробництво продуктів харчування; хімікатів; металів та мінералів та ін. Найшвидше розвивалися галузі хімічної та електротехнічної промисловості. У галузі машинобудування електротехніка, приладобудування та транспортне машинобудування, включаючи автомобілі та аерокосмічне обладнання, зростали швидше, ніж вироби з металу, а електронні вироби демонстрували найшвидше зростання. З іншого боку, зростання виробництва автомобілів відбулося серед іноземних компаній, особливо японських, які інвестують у Сполучене Королівство.

Розглянемо детальніше сферу фінансів [5]. Сполучене Королівство, зокрема Лондон, традиційно є світовим фінансовим центром. Реструктуризація та дерегуляція трансформували цей сектор у 1980-х і 90-х роках із важливими змінами в банківській справі, страхуванні, Лондонській фондовій біржі, судноплавстві та ринках товарів. Деякі давні відмінності між фінансовими установами стали менш чіткими. Наприклад, раніше кредити на житло були в основному компетенцією будівельних товариств, але все частіше банки та страхові компанії почали вводити в цю сферу кредитування. Відбулися дві пов'язані події: перетворення філій будівельного товариства у віртуальні банки з персональними касовими засобами та диверсифікація всіх трьох цих типів установ на послуги з нерухомості. Будівельні товариства також обмеженою мірою беруть участь в інвестиційних послугах, страхуванні, опіці, виконавчому праві та земельних послугах.

Наприкінці 20-го століття в індустрії фінансових послуг було зайнято більше одного мільйона людей і вона становила близько однієї дванадцятої частини ВВП. Хоча фінансові послуги швидко зросли в деяких містах середнього розміру, зокрема в Лідсі та Единбурзі, Лондон продовжував домінувати в галузі

та зріс у розмірах і впливі як центр міжнародних фінансових операцій. Збільшилися потоки капіталу, а також торгівля іноземною валютою та цінними паперами. Отже, Лондон довгий час мав більше іноземних банків, ніж будь-яке інше місто світу, хоча ще невідомо, чи збережеться ця відмінність після виходу Сполученого Королівства з ЄС. Зростання конкуренції та технологічний розвиток прискорили зміни. Була реорганізована Міжнародна фондова біржа, скасована історична дворівнева структура брокерів, які виконували вказівки інвесторів щодо купівлі-продажу акцій та акцій, і джобберів, які «робили» ринки цих цінних паперів. В результаті нові компанії пов'язують британські та іноземні банки з колишніми брокерами та джобберами. Ці нові фінансові організації регулюються Законом про фінансові послуги 1986 року, Законом про будівельні товариства 1987 року та Законом про банківську діяльність 1987 року.

У 1997 році уряд створив Управління фінансових послуг (FSA) для регулювання галузі фінансових послуг; він замінив низку окремих наглядових організацій, деякі з них засновані на саморегулюванні. Серед інших завдань FSA взяло на себе нагляд за комерційними банками Сполученого Королівства від Банку Англії. FSA зазнала широкої критики за реакцію на фінансову кризу, яка вибухнула в 2008 році і призвела до надання урядової допомоги низці відомих британських банків. У результаті Закон про фінансові послуги 2012 року скасував FSA, а «тресторонню» систему фінансового регулювання (FSA, Банк Англії та Казначейство) було замінено трьома новими органами – Управлінням з фінансового контролю (FCA), уповноваженим регулювати фірми, що надають фінансові послуги та захищати споживачів, Комітетом з фінансової політики (FPC) та Управлінням пруденційного регулювання (PRA) – останні два органи були вбудовані в Банк Англії.

Банк Англії зберігає виняткове право випускати банкноти в Англії та Уельсі (банки Шотландії та Північної Ірландії мають обмежені права робити це у своїх регіонах). У 1997 році Банк Англії отримав повноваження встановлювати "репо", або контрольну, процентну ставку, яка впливає на загальну структуру процентних ставок. Постійна інструкція банку від уряду полягає в тому, щоб встановити

процентну ставку, яка відповідатиме цільовій інфляції на рівні 2,5 відсотка річних. Банк також активно здійснює інтервенції на валютних ринках і виступає в ролі банкіра уряду. Фунт стерлінгів є однією з основних міжнародних валют.

Сполучене Королівство має ряд організованих фінансових ринків. Ринки цінних паперів включають Міжнародну фондову біржу, яка здійснює операції з акціями, що зареєстровані на офіційній біржі (включаючи державні випуски, опціони, що торгуються, опціони на фондові індекси та валютні опціони); небіржовий ринок цінних паперів для невеликих компаній; і третій ринок для невеликих компаній, які не котуються на біржі. Діяльність на грошовому ринку включає торгівлю векселями, депозитними сертифікатами, короткостроковими депозитами та, дедалі частіше, комерційними паперами в фунтах стерлінгів. Інші ринки – це ринки з євровалютами, єврооблігаціями, іноземною валютою, фінансовими ф'ючерсами, золотом, посередницькою діяльністю суден, ф'ючерсами на фрахт, а також ф'ючерсами на сільськогосподарські та інші товари.

Розглянемо глибше торгівлю Великобританії. Торгівля довгий час була ключовою для економіки Сполученого Королівства. Загальна вартість імпорту та експорту становить майже половину ВВП країни (для порівняння, вартість зовнішньої торгівлі становить приблизно одну п'яту ВВП Сполучених Штатів.) Обсяг як експорту, так і імпорту Сполученого Королівства в останні роки стабільно зростає. Основний британський експорт включає машини, автомобілі та інше транспортне обладнання, електричне та електронне обладнання (включаючи комп'ютери), хімікати та нафту. Країна імпортує близько десятої частини продуктів харчування і близько третини машин і транспортного обладнання.

Зростаюча частка торгівлі Сполученого Королівства припадає на інші розвинені країни. Приєднання до Європейського економічного співтовариства спричинило значну переорієнтацію торговельних потоків. На початку 21 століття приблизно половина всієї торгівлі припадала на партнерів в Європейському Союзі, хоча Сполучені Штати залишалися єдиним найбільшим експортним ринком Великобританії і основним постачальником. Німеччина була провідним

постачальником і другим за значенням експортним ринком. Чи зміняться торговельні партнери Сполученого Королівства різко в результаті Brexit, залишалось відкритим, оскільки країна вступила в період економічного перехідного періоду в 2020 році [1].

Розглядаючи загальний платіжний баланс Великобританії, слід зауважити, що стабільне зростання в останні десятиліття експорту товарів і послуг, а також іноземних надходжень привело до формування профіциту платіжного балансу. Найвизначнішим фактором економічного розвитку у Сполученому Королівстві стало зростання сфери послуг, яка нині забезпечує близько двох третин ВВП і три чверті загальної зайнятості. Це відображає зростання реальних особистих доходів, зміни в структурі споживчих витрат, а також розробку та збільшення аутсорсингу бізнес-послуг. Особливо швидко розвивалися інші послуги з підтримки бізнесу, включаючи обчислювальні системи та програмне забезпечення, консультування з питань управління, реклами та дослідження ринку. Британія також є базою для деяких з провідних світових аукціонних будинків товарів мистецтва.

Численні культурні цінності Сполученого Королівства, наприклад, його історичні замки, музеї та театри, роблять його популярним туристичним місцем. Індустрія туризму є провідною галуззю британської економіки, і щороку країну відвідує понад 25 мільйонів туристів. Лондон є одним з найбільш відвідуваних міст світу.

За відносними витратами на дослідження та розробки Великобританія поступається основним конкурентам. Водночас вона зберігає одну з провідних позицій за показниками, що характеризують дослідницький потенціал. За кількістю нобелівських лауреатів у галузі науки та технології (85 осіб) вона поступається лише США. Великобританія випереджає країни ЄС за часткою випускників вищих навчальних закладів серед молодих людей у віці 20–29 років та загальною часткою населення, що має освіту вище за середню, і займає третє місце (після США та Японії) за обсягом опублікованих наукових праць з часткою 9%. Країна входить до трійки світових лідерів у галузі біологічних досліджень, клінічної медицини, екології, гуманітарних, соціальних та економічних наук, а

також підтримує високий рівень робіт у галузі прикладної математики. За 1990-2018 рр. витрати на ІР збільшилися на 57%. Водночас частка цих витрат у ВВП знизилася з 2,13% у 1990 р. до 1,67% у 2018-му. За цим показником країна значно поступається ЄС (2,3% у 2018 р). Серйозною проблемою залишається розрив між високорозвиненою академічною наукою та слабким господарським використанням її досягнень. Підвищення ефективності ІР перешкоджає висока частка витрат на дослідження оборонного характеру (5%), фінансування оборонних досліджень поглинає приблизно 1/3 державних наукових бюджетів, що набагато більше, ніж у інших розвинених європейських державах [6].

Важливим чинником соціально-економічного розвитку Великої Британії став людський капітал. У 2019 р. його вартість (19,23 трлн ф. ст.), виміряна рівнем освіти та кваліфікації працівників, перевищила передкризовий максимум. З 1990 р. індекс людського розвитку, що враховує очікувану тривалість життя при народженні, середню та очікувану тривалість шкільної освіти, дохід на душу населення, підвищився на 17,4%. Водночас за цим показником країна поки що займає лише 16-те місце у світі [7].

Від більшості інших розвинених країн економіка Великобританії відрізняється низькою нормою заощаджень та інвестицій. Для неї характерна нестача національних заощаджень при збільшених потребах у джерелах інвестицій. І розрив між інвестиціями та заощадженнями зростає. У 2012–2018 рр. порівняно з 1998–2007 рр. норма чистого запозичення з-за кордону підвищилася у середньорічному обчисленні з 1,8 до 4,2% ВВП. Іншими словами, роль іноземних ресурсів у забезпеченні економічного розвитку Великої Британії зростає.

В економіці Великобританії продовжується галузева перебудова. В останні десятиліття практично у всіх розвинених економіках сфера обігу та послуг розвивалася випереджаючими темпами по відношенню до галузей матеріального виробництва, але у Великобританії цей процес набув гіпертрофованих форм. В 2018 р. порівняно з 1990 питома вага третинного сектора у ВВП підвищилася з 69 до 79%, а чисельність зайнятих у ньому досягла 83%.

Істотні зміни спостерігаються у сфері обігу та послуг, де простежується зрушення у бік складних видів діяльності. Лідирує комплекс фінансових послуг. Прискорився загальний процес фінансування економіки. З середини минулого століття розмір та роль фінансового сектора в економіці країни постійно зростають. В даний час на послуги, тісно пов'язані з фінансами (аудиторські, бухгалтерські, юридичні, консалтингові і т. д.), припадає до 20% ВВП, а з урахуванням угод з нерухомістю, оренди та лізингу частка зростає до 30%. Збільшується фінансова глибина економіки – її насиченість фінансовими коштами, фінансовими відносинами, інститутами та дедалі складнішими фінансовими інструментами. Співвідношення сукупних фінансових активів та зобов'язань до загального обсягу ВВП Великобританії є істотно вищим, ніж в інших провідних країнах ЄС.

У сфері послуг активно впроваджуються інновації. Якщо раніше інформаційно-технологічний уклад існував як "річ у собі", то сьогодні він проникнув у багато галузей економіки. Швидко розвивається цифрова економіка, збільшується зайнятість як у цифровому секторі, так і у секторах, що обслуговують його. Boston Consulting Group оцінює внесок цифрової економіки у ВВП Великобританії на 12,4% [8]. За цим показником країна випереджає інші провідні економіки, зокрема США. Поширюються технології "Індустрії 4.0", такі як 3D-друк, роботизація, штучний інтелект, квантові технології, Інтернет речей. Активно розширюється ринок засобів кібербезпеки, аналогові системи управління замінюються на цифрові.

Великобританія стала світовим лідером за темпами зростання широколінійного доступу до Інтернету, з віртуальних покупок товарів та послуг. У 2018 р. у країні було зареєстровано понад 91,5 млн абонентів мобільного зв'язку (за чисельності населення близько 65 млн осіб). Мобільні послуги за протоколами 4G доступні для 97,8% населення, а надшвидкий широколінійний зв'язок – для восьми із десяти домогосподарств. У 2018 р. понад 71% дорослого населення користувалися смартфонами. Великобританія має найбільший ринок мобільних платежів у Європі. Передбачається повний перехід до цифрового надання

державних послуг. Заплановано об'єднання більш ніж 650 різних видів послуг, що надаються населенню, в єдину інформаційну систему. Зростає значення креативних галузей (дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, музика, комп'ютерні ігри, програмне забезпечення, публіцистика, телебачення). Їхній внесок у ВВП перевищує 5% [9]. Швидше, ніж економіка загалом, розвиваються соціальні послуги (освіта й особливо охорону здоров'я).

Найбільш високими темпами розвиваються аерокосмічна промисловість, автомобілебудування, фармацевтика, електроніка, біотехнологія, нанотехнологія, харчова промисловість.

Сьогодні на Велику Британію припадає майже чверть продукції електротехнічного та електронного машинобудування Європи. Значних успіхів вона досягла у виробництві радарного, навігаційного та медичного обладнання. Поряд із США, Францією Великобританія випускає більшість видів авіаційної та ракетно-космічної техніки. Ця країна – другий після Німеччини продуцент хімічної (насамперед малотоннажної) продукції у Європі. Світову популярність здобула британська фармацевтика. Вона знаходиться на другому місці після американської за кількістю комерціалізованих інноваційних ліків. Майже половина (45%) нових препаратів, що випускаються в Європі та використовуються під час лікування найбільш тяжких захворювань, – британської розробки. З розвитку біотехнологій країна поступається лише США.

Активно створюються нові міжгалузеві комплекси, що постачають, зокрема, обладнання та технології для охорони навколишнього середовища та утилізації відходів. Британські фірми мають значний досвід у виробництві рідких кристалів, світлодіодів та люмінофорів. Вони стали світовими лідерами у таких галузях, як бездротові засоби комунікацій, проектування кремнієвих інформаційних систем та кристалів, виробництво лазерів для оптоволоконних матеріалів, мікрохвильових пристроїв для супутникових телекомунікацій. На Велику Британію припадає 60% європейського ринку охолоджених продуктів харчування. Вона відома своїми технологіями пакування продовольства, виробництвом здорової їжі.

Великобританія – світовий лідер із частки “зеленого” сектору ВВП. Вона займає одне з провідних місць у вітроенергетиці, переробці відходів та використанні морських джерел енергії. Зростає використання енергоефективних технологій, а також екологічно чистих, низьковуглецевих джерел енергії (включаючи відновлювані джерела та атомні електростанції). З 2012 року в електроенергетичному секторі вдвічі скоротилися викиди вуглекислого газу. Країна скорочує їх швидше, ніж будь-яка інша держава G7. У червні 2019 р. сукупна генерація ядерних, вітрових та сонячних установок уперше перевищила частку енергії, отриманої за рахунок спалювання газу та вугілля [7].

У британській економічній літературі йде дискусія у тому, наскільки зміни у галузевій структурі відповідають національним інтересам країни. Йдеться про переваги та недоліки моделі, що спирається на сферу послуг, і насамперед на фінансовий сектор як двигун зростання.

З одного боку, така особливість структури британського господарства сприймається як перевага. Саме на зростанні третинного сектора багато в чому ґрунтувався економічний підйом у країні загалом. Британські галузі послуг, насамперед фінансові, на світових ринках набагато більш конкурентоспроможні, ніж галузі промисловості. Вони значною мірою визначають спеціалізацію країни у системі міжнародних економічних відносин. Лондон став провідним фінансовим центром світу, періодично розділяючи цю позицію із Нью-Йорком.

З іншого боку, фінансовий сектор грає непропорційно велику роль у британській економіці, дедалі більше відривається від реального сектора. Прискорений розвиток фінансів відволікає трудові та інші ресурси від продуктивної діяльності інших секторах економіки, знижує інноваційну активність нефінансових корпорацій. Саме це стало однією з найважливіших причин того, що британська економіка сильніше за інших постраждала від світової фінансової кризи. Сектор, який довгий час був двигуном економіки, став епіцентром кризи, що оголило вразливість спеціалізації, заснованої переважно на галузях послуг.

Негативні наслідки Брекзиту спостерігаються як для Великобританії, так і для ЄС загалом. Можна припустити, що вихід з ЄС держави, більш тісно пов'язаної зі США, ніж з континентальною Європою, яка й у минулому неодноразово гальмувала посилення інтеграції, прискорить доцентрові тенденції в Євросоюзі. Непереконливим є також уявлення про те, що підписання Британією угоди про особливі торговельні відносини зі США компенсує її збитки від виходу з ЄС.

Рішення залишити ЄС одразу негативно позначилося на Великій Британії. Якщо аж до 2016 р. її економіка розвивалася швидше, ніж у США, партнерів по ЄС та Японії, то у 2018 р. зростання ВВП країни виявилось найменшим після 2012р. – нижчим, ніж у інших учасників G7. У 2019-2020 рр. відбулося подальше уповільнення.

Наслідки Брекзиту для Британії визначаються двома основними обставинами: по-перше, “європеїзацією” її економіки та політики протягом більш як чотирьох з половиною десятиліть членства в ЄС; по-друге, перетворенням ЄС на найбільшого торгового та інвестиційного партнера (на кінець 2018 р. на партнерів по ЄС припадало 46% експорту та 53% імпорту). Майже 2/3 легкових автомобілів, що виробляються в країні, експортуються до ЄС і приблизно 1/4 фінансових послуг пов'язані з клієнтами з країн ЄС. В останнє десятиліття експорт та імпорт Британії до інших держав ЄС досягав 12–15% її ВВП. У 2017 році частка країн ЄС у накопичених зарубіжних прямих інвестиціях британських ТНК становила 43,3%. Понад 2/5 британського експорту посідає європейські компанії, що базуються у Британії. Природно, що за таких масштабів торговельних та інвестиційних зв'язків, за будь-яких сценаріїв Брекзиту, неминуче станеться серйозна ламка структури економіки країни та її зовнішньоекономічних зв'язків, часткова їхня переорієнтація з Європи на інші регіони та держави. Зростуть бар'єри для торгівлі товарами та послугами, а мобільність робочої сили зменшиться.

Своєю чергою вплив Брекзиту на економіку ЄС визначається тим місцем, яке Британія посідає у цьому об'єднанні. Британські компанії втратили таку

перевагу, як безперешкодні транскордонні потоки в ЄС, які дають їм можливість спеціалізуватися на тих сферах діяльності, в яких вони мають порівняльні переваги. Брекзит може супроводжуватися виведенням компаніями країн ЄС частини виробничих потужностей із Британії та переміщенням їх до інших держав, у тому числі за межами ЄС. У 2018 р. частка країн ЄС у накопичених ПІІ у Британії сягала 50,3%. Найгірший для британців і всіх європейців варіант – вихід Британії з ЄС без укладання угоди – завдасть серйозного удару по бізнесу великих європейських компаній, їхнім виробничим та інвестиційним планам.

Підірватимуть позиції європейського центру сили у світовій торгівлі. Частка Британії в експорті ЄС до третіх країн сягає 18%. Брекзит призвів до розриву багатьох ланцюжків доданої вартості у торгівлі компаній цієї країни з її партнерами по ЄС. Буде ослаблений Сіті як світовий фінансовий центр, хоча він, мабуть, утримає значну частину своєї могутності. Існує серйозна загроза подальшого падіння фунта, якщо Британії не вдасться укласти угоду з Брюсселем про вихід з блоку. Хоча Британія не входила до зони євро, Брекзит може дестабілізувати цю другу за використання світову резервну валюту та завадити здійсненню програми ЄС щодо підвищення її ролі у світі.

Основні показники економіки Великої Британії наведені в Додатку Б табл. Б.1, а основні податки у 2021 році – в табл. Б.2. 2019-2020 року великого удару по економіці країни завдала пандемія COVID-19. Під час дії найбільш суттєвих обмежень протягом квітня-червня 2020-го, економіка скоротилась на рекордні 20,4 % що стало другим квартальним падінням поспіль після зниження на 2,2 % у січні-березні 2020 [8]. Так шоста за величиною економіка планети увійшла в рецесію. Вже в червні ВВП зріс на 8,7 % порівняно з травнем 2020 [9].

У 2020 році, Великобританія експортувала товарів та послуг на суму близько 600 мільярдів фунтів стерлінгів. Але лише одна з 10 британських фірм торгує за кордоном [6]. Відповідно до нової угоди Великобританії про вільну торгівлю з ЄС, експортувати до Європейського Союзу (ЄС) стане набагато складніше, ніж на єдиному ринку. Тим часом за оцінкою незалежного прогнозиста, Управління бюджетної відповідальності, експорт у ЄС у

довгостроковій перспективі скоротиться приблизно на 15% [6]. Уряд Великобританії оголосив про плани збільшити річний експорт Великобританії до 1 трильйона фунтів стерлінгів до кінця десятиліття.

1.2 Еволюція розвитку та сучасний стан економіки Великої Британії

Аж до початку 90-х років минулого сторіччя відбувалося майже безперервне погіршення позицій Великобританії у світовій економіці. Країну називали "хворою людиною Європи", стан її економіки незмінно малювався в похмурих тонах, а всі прогнози передрікали подальше ослаблення позицій у світі. Однак наприкінці 1992 р. ситуація радикально змінилася: в економіці почалося бурхливе піднесення - найтриваліше за весь післявоєнний період. У його основі лежало прискорення зростання продуктивності праці та інноваційної активності. За темпами зростання загального обсягу ВВП та у розрахунку на 1 людину Великобританія стала випереджати інші провідні держави Європи та Японію, але восени 2007 р. вибухнула глобальна фінансова криза, яка у Великобританії виявилася глибшою, ніж у більшості розвинених держав. У третьому кварталі 2009 р. ВВП впав на 6,1% порівняно з передкризовим піком січня 2008 р. Падіння було найглибшим і найтривалішим з часів Великої депресії початку 30-х років минулого століття.

Вихід із кризи виявився затяжним. Відновлення економіки йшло повільніше, ніж у попередні посткризові періоди (після криз 1973-1976, 1979-1983, 1990-1993 рр.). Воно тривало 22 квартали. Перелом настав лише 2013 р., а в липні наступного року економіка перевершила передкризовий максимум. Аж до 2015 р. країна розвивалася в рамках загальносвітового зростаючого тренду, причому швидше за своїх основних конкурентів – США, партнерів по ЄС та Японії. У результаті вона зберегла свої економічні позиції у групі розвинених держав та зміцнила їх у Європі, обійшовши Францію за загальним обсягом виробництва. У 2017 р. на неї припадало 3,4% загальносвітового ВВП, розрахованого за курсом національних валют до долара США. У тому ж році за

ВВП за поточним курсом вона займала 5-те місце у світі, за ПКС – 8-е. У розрахунку на душу населення ВВП Великобританії становив за курсом 40,4 тис. дол. (для порівняння: 35,7 тис. у зоні євро та 32,7 тис. в ЄС загалом), за ПКС – 42,8 тис. (для порівняння: 42,2 тис. дол. у зоні євро та 39,9 тис. дол. у ЄС в цілому) [10].

У 2017 р. ситуація знову почала змінюватися: вектори розвитку британської та світової економіки почали розходитися. Темпи зростання ВВП Великобританії виявилися нижчими, ніж в інших країнах G7. Перелом тенденції був викликаний рішенням вийти зі складу ЄС, що посилювало невизначеність щодо подальшого розвитку британської економіки. У 2017–2018 роках у ній спостерігалися складні та суперечливі процеси. З одного боку, вона не впала відразу після референдуму з Брекзиту, як передбачали багато експертів і економістів. Більше того, продовжилося піднесення, знизилася загроза дефляції. Як і раніше, скорочувався дефіцит державного бюджету: у 2017/2018 ф.р. до мінімального значення з часів світової фінансової кризи (2,2% щодо ВВП) [10]. Проте почалося поступове згасання економічної активності: у 2017 р. темп зростання ВВП (1,8%) виявився найнижчим після 2012 р. [11].

Багато в чому ослаблення динаміки відбивало наслідки змін ринку праці. У результаті підвищення частки зайнятих в економічно активному населенні та скорочення безробіття резерви зростання робочої сили по суті були вичерпані. Зростав попит на робочу силу. Мало того, у ряді галузей позначилася нестача працівників певних професій, насамперед кваліфікованих спеціалістів. Вона викликала підвищення номінальних зарплат та зростання конкуренції між роботодавцями за залучення робочої сили. В цих умовах відбувалося заміщення праці капіталом, що спричинило зростання продуктивності праці. Однак воно було недостатнім, щоб компенсувати втрати від уповільнення зростання відпрацьованих годин і утримати економічну динаміку на рівні попередніх років.

В останню чверть століття у Великій Британії відбуваються неоднозначні процеси, що стимулюють або, навпаки, стримують економічну динаміку. Зупинимось на них докладніше.

Збільшення чисельності трудових ресурсів, зайнятості та відпрацьованих годин. З кінця 90-х років минулого століття і аж до 2021 р. кількість зайнятих в економіці Великобританії, у тому числі за рахунок імміграції, зростала. Частка зайнятих в економічно активному населенні підвищилася з 71% у 1997 р. до 72,7% у 2007-му та 75,3% наприкінці 2021 р. За цим показником країна займала одне з перших місць у світі, рівень безробіття становив 4,3% (мінімальний показник з 1975 р.) [12].

Згасанню динаміки зростання продуктивності праці до останнього часу сприяло зниження темпів зростання капіталу і сукупної факторної продуктивності (СФП). У 2000–2007 роках внесок першого з названих факторів у продуктивність праці становив 55%, другого – 30%. У 2009–2021 роках внесок капіталу впав до 25%, а СФП виявився негативним (-50%) [13]. Головними джерелами зростання продуктивності праці стало зростання вартості людського капіталу, що визначається рівнем освіти та кваліфікації працівників, а також реалокція ресурсів (перерозподіл з однієї галузі в іншу). У 2000–2007 роках внесок людського капіталу оцінювався у 20%, а у 2009–2021 роках його приріст перевищив зростання продуктивності праці [14]. Зниження темпів зростання продуктивності праці країни відбувалося переважно (на $\frac{3}{4}$) з допомогою обробної промисловості та фінансів, тоді як зростання забезпечували насамперед галузі нефінансових послуг, де після кризи активно впроваджувалися нові технології [15].

Зміна ролі домашніх господарств. Великобританія випереджає інші провідні розвинені економіки з частці споживчого попиту ВВП (63%). Зростання споживання домогосподарств стало наслідком значного збільшення чисельності зайнятих. Важливу роль також відіграли наслідки дефляційних процесів – низькі відсоткові ставки (дешевий кредит), збільшення реальної заробітної плати у 2014–2016 роках та підвищення у квітні 2018 р. мінімальної заробітної плати, що спричинило зростання доходів 2,2 млн осіб. При зростанні цін і зниженні реальної заробітної плати населення скорочувало заощадження, нарощувало борг (нині він

досягає 140% доходу домогосподарств) і таким чином підтримувало споживання. Підвищення імпорتنих цін мотивувало населення купувати вітчизняні товари.

Ослаблення інвестиційної активності. Результатом скорочення попиту став надлишок потужностей. На слабку економічну кон'юнктуру фірми реагували стримуванням зростання капітальних витрат. Норма накопичення знизилася з 18,2% у 1998–2007 роках до 16,6% у 2010–2021 рр. Сьогодні за показниками накопичення Великобританія, як і раніше, істотно відстає від основних європейських конкурентів [16]. З 82% у 2010 р. до 56% у 2021-му зменшилася частка виробничих інвестицій в основний капітал, а в їхній структурі скоротилася питома вага вкладень у машини та обладнання. Як наслідок, ефективність інвестицій помітно знизилася.

Якісне оновлення основного капіталу. З 1997 р. (за винятком кризових 2008–2009 рр.) інвестиції в нематеріальні активи збільшувалися. У 2000–2014 роках вони перевищували обсяг капіталовкладень у фізичний капітал. У 2015 р. основні інвестиції в нематеріальні активи спрямовувалися на навчання кадрів (24%), організацію виробництва (19%), дослідження та розробки (14%). За рахунок вкладень у нематеріальні активи сьогодні забезпечується все більша частина приросту продуктивності праці [17].

За відносними витратами на дослідження та розробки Великобританія поступається основним конкурентам. Водночас вона зберігає одну з провідних позицій за показниками, що характеризують дослідницький потенціал. За кількістю нобелівських лауреатів у галузі науки і технології (85 осіб) вона поступається лише США. Великобританія випереджає країни ЄС за часткою випускників вищих навчальних закладів серед молодих людей у віці 20–29 років та загальною часткою населення, що має освіту вище за середню, і займає третє місце (після США та Японії) за обсягом опублікованих наукових праць з часткою 9%. Країна входить до трійки світових лідерів у галузі біологічних досліджень, клінічної медицини, екології, гуманітарних, соціальних та економічних наук, а також підтримує високий рівень робіт у галузі прикладної математики. За 1990–2021 роки витрати ІР збільшилися на 57%. Водночас частка цих витрат у ВВП

знизилася з 2,13% у 1990 р. до 1,67% у 2021-му. За цим показником країна значно поступається ЄС (2,3% у 2021 р). Серйозною проблемою залишається розрив між високорозвиненою академічною наукою та слабким господарським використанням її досягнень. Підвищення ефективності ІР перешкоджає висока частка витрат на дослідження оборонного характеру (5%), фінансування оборонних досліджень поглинає приблизно 1/3 державних наукових бюджетів, що набагато більше, ніж в інших розвинених європейських державах [18].

Важливим чинником соціально-економічного розвитку Великобританії став людський капітал. У 2021 р. його вартість (19,23 трлн. ф. ст.), виміряна рівнем освіти та кваліфікації працівників, перевищила передкризовий максимум. З 1990 р. індекс людського розвитку, що враховує очікувану тривалість життя при народженні, середню та очікувану тривалість шкільної освіти, дохід на душу населення, підвищився на 17,4%. Водночас за цим показником країна поки що займає лише 16-те місце у світі [19].

Зміна основних макроекономічних пропорцій. У Великій Британії сукупне споживання перевищує національне виробництво, загальні витрати – доходи всіх секторів економіки, а інвестиції – національні заощадження. Останніми роками дисбаланс значно посилюється, економіка накопичення поступилася місцем економіці споживання, фінансованої з допомогою нарощування боргу та експлуатації багатства, втіленого в нерухомості.

Від більшості інших розвинених країн економіка Великобританії відрізняється низькою нормою заощаджень та інвестицій. Для неї характерна нестача національних заощаджень при збільшених потребах у джерелах інвестицій. І розрив між інвестиціями та заощадженнями зростає [20].

У 2012–2021 роках порівняно з 1998–2007 роками норма чистого запозичення з-за кордону підвищилася у середньорічному обчисленні з 1,8 до 4,2% ВВП [21]. Іншими словами, роль іноземних ресурсів у забезпеченні економічного розвитку Великобританії зростає.

Галузева перебудова. В останні десятиліття практично у всіх розвинених економіках сфера обігу та послуг розвивалася випереджаючими темпами по

відношенню до галузей матеріального виробництва, але у Великобританії цей процес отримав гіпертрофовані форми. У 2021 р. порівняно з 1990-тим питома вага третинного сектора у ВВП підвищилася з 69 до 79%, а чисельність зайнятих у ньому досягла 83%.

Істотні зміни спостерігаються у сфері обігу та послуг, де простежується зрушення у бік складних видів діяльності. Лідирує комплекс фінансових послуг. Прискорився загальний процес фінансування економіки. З середини минулого століття розмір та роль фінансового сектора в економіці країни постійно збільшуються. Нині послуги, тісно пов'язані з фінансами (аудиторські, бухгалтерські, юридичні, консалтингові тощо), припадає до 20% ВВП, і з урахуванням операцій із нерухомістю, оренди і лізингу частка зростає до 30%. Збільшується фінансова глибина економіки – її насиченість фінансовими коштами, пронизаність фінансовими відносинами, інститутами та дедалі складнішими фінансовими інструментами. Співвідношення сукупних фінансових активів та зобов'язань до загального обсягу ВВП Великобританії суттєво вище, ніж в інших провідних країнах ЄС.

У сферу послуг активно впроваджуються інновації. Якщо раніше інформаційно-технологічний уклад існував як “річ у собі”, то сьогодні він проник у багато галузей економіки. Швидко розвивається цифрова економіка, збільшується зайнятість як у цифровому секторі, і у секторах, які обслуговують його. Boston Consulting Group оцінює внесок цифрової економіки у ВВП Великобританії в 12,4% [22]. За цим показником країна випереджає інші провідні економіки, зокрема США. Поширюються технології “індустрії 4.0”, такі як 3D-друк, роботизація, штучний інтелект, квантові технології, Інтернет речей. Активно розширюється ринок засобів кібербезпеки, аналогові системи управління замінюються цифровими.

Великобританія стала світовим лідером за темпами зростання широкосмугового доступу до Інтернету, з віртуальних покупок товарів та послуг. У 2021 р. у країні було зареєстровано понад 91,5 млн абонентів мобільного зв'язку (за чисельності населення близько 65 млн осіб). Мобільні послуги за протоколами

4G доступні для 97,8% населення, а надшвидкий широкосмуговий зв'язок – для восьми з десяти домогосподарств. У 2021 р. понад 71% дорослого населення використовували смартфони. Великобританія має найбільший ринок мобільних платежів у Європі. Передбачається повний перехід до цифрового надання державних послуг. Заплановано об'єднання більш ніж 650 різних видів послуг, що надаються населенню, в єдину інформаційну систему. Зростає значення креативних галузей (дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, музика, комп'ютерні ігри, програмне забезпечення, публіцистика, телебачення). Їхній внесок у ВВП перевищує 5% [23]. Швидше, ніж економіка загалом, розвиваються соціальні послуги (освіта і особливо охорону здоров'я), хоча ще залишається багато проблем.

Оборотною стороною сервісизації економіки стало подальше зниження значення галузей матеріального виробництва. З 1990 р. їхня частка у ВВП скоротилася до 20%, а в зайнятості – до 16%. Помітно змінився індустриальний образ Великобританії. Прискорився процес, який отримав назву "руйнівне творення". З одного боку, це згортання секторів, успадкованих ще з колоніального минулого, коли Великобританія виступала "майстернею світу", а також модернізація та вбудовування традиційних виробництв у структуру "нової економіки"; з іншого – вихід на авансцену високотехнологічних виробництв, які ще не існували 10–15 років тому.

В наявності процес деіндустріалізації, що супроводжується переміщенням британської промисловості в країни, що розвиваються. З 1990 р. питома вага обробної промисловості ВВП знизився з 18 до 10%, видобувної – з 2 до 1%. У обробній промисловості пріоритет відданий наукомістким виробництвам. Найбільш високими темпами розвиваються аерокосмічна промисловість, автомобілебудування, фармацевтика, електроніка, біотехнологія, нанотехнології, харчова промисловість.

Сьогодні на Велику Британію припадає майже чверть продукції електротехнічного та електронного машинобудування Європи. Значних успіхів вона досягла у виробництві радарного, навігаційного, а також медичного

обладнання. Поряд із США та Францією Великобританія випускає більшість видів авіаційної та ракетно-космічної техніки. Ця країна – другий після Німеччини продуцент хімічної (насамперед малотоннажної) продукції в Європі. Світову популярність здобула британська фармацевтика. Вона знаходиться на другому місці після американської за кількістю комерціалізованих інноваційних ліків. Майже половина (45%) нових препаратів, що випускаються в Європі та використовуються при лікуванні найбільш тяжких захворювань, – британської розробки. По розвитку біотехнологій країна поступається лише США.

Активно створюються нові міжгалузеві комплекси, що постачають, зокрема, обладнання та технології для охорони навколишнього середовища та утилізації відходів. Британські фірми мають значний досвід у виробництві рідких кристалів, світлодіодів і люмінофорів. Вони стали світовими лідерами у таких галузях, як бездротові засоби комунікацій, проектування кремнієвих інформаційних систем та кристалів, виробництво лазерів для оптоволоконних матеріалів, мікрохвильових пристроїв для супутникових телекомунікацій. На Велику Британію припадає 60% європейського ринку охолоджених продуктів харчування. Вона відома своїми технологіями пакування продовольства, виробництвом здорової їжі.

Змінилася роль енергетичного чинника. Відкриття нафтогазових родовищ у Північному морі та підвищення цін на нафту аж до початку нульових років XXI ст. сприяли прискоренню зростання економіки, дозволили покращити платіжний баланс та оздоровити державні фінанси. Разом з тим склалися умови для виникнення “голландської хвороби” – підвищення курсу фунта та підриву конкурентоспроможності британської обробної промисловості. По мірі виснаження родовищ нафти і газу на шельфі Північного моря, зниження їх видобутку та перетворення Великобританії з 2005 р. в нетто-імпортера енергоносіїв вплив енергетичного фактора на економіку та зовнішню торгівлю послабшав.

Великобританія – світовий лідер із частки “зеленого” сектору ВВП. Вона займає одне з провідних місць у вітроенергетиці, переробці відходів та

використанні морських джерел енергії. Зростає використання енергоефективних технологій, а також екологічно чистих, низьковуглецевих джерел енергії (включаючи відновлювані джерела та атомні електростанції). З 2012 року в електроенергетичному секторі вдвічі скоротилися викиди вуглекислого газу. Країна скорочує їх швидше, ніж будь-яка інша держава G7. У червні 2017 р. сукупна генерація ядерних, вітрових та сонячних установок вперше перевищила частку енергії, одержаної за рахунок спалювання газу та вугілля [24].

1.3 Трансформація іміджу Великої Британії у міжнародних відносинах

Нині важливість будь-якої події, зокрема й соціально-політичної, визначається значимістю, що їй надають засоби масової комунікації [25]. У сучасних умовах ЗМІ відіграють провідну роль у формуванні образу країни, що багато в чому визначає ставлення до неї інших учасників міжнародних політичних та економічних відносин.

Говорячи про Великобританію в контексті історії останніх років, варто відзначити, що важливим фактором її сприйняття стали події, що так чи інакше пов'язані з Брекзитом – процесом виходу країни з Європейського Союзу. Це питання протягом багатьох років перебувало в інформаційному і політичному порядку денному, як у Сполученому Королівстві, і у глобальному інформаційному просторі. Вперше схвалення можливості проведення референдуму пролунало з вуст Д. Кемерона у жовтні 2012 р. на конференції Консервативної партії Великої Британії. Однак Палата лордів ухвалила законопроект, що дає уряду право розпочати процес виходу з ЄС, лише 14 березня 2017 р., а безпосередньо Брекзит розпочався 29 березня.

Результати референдуму буквально сколихнули світовий інформаційний простір, оскільки суперечили здебільшого авторитетним соціологічним дослідженням, що проводилися протягом періоду його підготовки. Практично моментальний обвал курсу фунта по відношенню до долара на фондових біржах відразу після оголошення підсумків голосування став наочним відображенням

паніки, піднятої ЗМІ. Відставка Д. Кемерона та його кабінету міністрів лише посилила ці настрої та породила припущення про політичну нестабільність у Великій Британії серед як самих британців, так і авторитетних глобальних мас-медіа.

Саме тому ми вирішили дослідити: наскільки значущими змінними у процесі трансформації комунікативної складової образу країни слід вважати зміни зовнішньополітичного курсу та її ролі у міжнародних організаціях? Крім цього, оскільки образ будь-якої держави складається з багатьох компонентів, не менш важливим з дослідницької точки зору є завдання виявлення тих її структурних складових, які зазнають максимальної трансформації у глобальному інформаційно-комунікативному просторі.

Розглядаючи теоретико-методологічні підстави дослідження слід відзначити, що у найзагальнішому сенсі процес сприйняття визначається більшістю психологічних шкіл та напрямів як процес відображення у свідомості людини предметів і явищ навколишнього світу за їх безпосереднього впливу на рецептори у формі цілісних образів. Поняття соціального сприйняття істотно відрізняється від його суто психологічного розуміння. Вперше цей термін виник у рамках соціально-психологічної літератури у середині ХХ ст. завдяки американському психологу Дж. Брунер і вживався їм у ході описи механізмів міжособистісного сприйняття в рамках соціуму. У свою чергу політичне сприйняття, з одного боку, є окремим випадком сприйняття соціального, а з іншого – має свої особливості, що відрізняють його від інших видів. Зокрема, йдеться про його специфічні механізми та закономірності, через які ми не можемо говорити про просте перенесення психологічних форм на політичну реальність.

Як відмітні характеристики даного процесу дослідники виділяють високу ступінь суб'єктивізму та опосередкованість. Крім цього, на відміну від сприйняття як такого, політичне сприйняття обумовлено існуючим політичним та історичним контекстом, соціокультурними особливостями історичного процесу, а також опосередковано каналами отримання інформації та комунікації. Тому практично

незаперечним є той факт, що саме засоби масової інформації та комунікації відіграють ключову роль у формуванні образів.

Незважаючи на те, що у 2012 р. урядом Великобританії розроблялися нові тактичні принципи, спрямовані на подальшу участь у євроінтеграції, дослідники констатують факт недостатньої послідовності європейської політики кабінету Д. Кемерона. У результаті це призвело до ускладнення ситуації у країні. У 2014 р. на тлі внутрішньої економічної та соціальної кризи на політичній арені з'явилася вкрай права сила – Партія незалежності Сполученого Королівства, яка здобула перемогу на виборах до Європарламенту, що стало дуже важливою подією у житті Великобританії. Саме тому хронологічні рамки нашого дослідження обмежені періодом з 2014 по 2017 р., коли відбувалися основні події, здатні істотно вплинути на трансформацію різних аспектів її образу.

Оскільки вихід Сполученого Королівства з ЄС загрожував непередбачуваними наслідками не тільки для фінансових ринків або рішень про європейську політику, але й для стабільності Євросоюзу в цілому, суттєвий інтерес представляє відображення цієї події у європейських ЗМІ з погляду трансляції образу держави, що залишає ЄС. Однак оскільки протягом ось уже немалою періоду часу партнером у зовнішньополітичних діях для досліджуваної нами країни є США, ми вирішили порівняти особливості трансформації образу Великобританії у європейських та американських ЗМІ.

В рамках емпіричного дослідження нами використовувався наступний ряд методів: контент-аналіз (кількісний і якісний); аналіз документів; case-studies (метод аналізу кейсів) та порівняльний аналіз отриманих результатів.

Емпіричну базу дослідження було отримано в результаті політико-психологічного аналізу матеріалів двох загальнонаціональних якісних медіа США (CNN та FOX News) та двох ЗМІ країн Європейського союзу, які відрізняються найбільшим інформаційним впливом на всьому просторі ЄС (Euronews та France24). Особлива увага в ході відбору інформації приділялася публікаціям про Великобританію в розділах новин вищезгаданих медіа.

Кількісний контент-аналіз матеріалів здійснювався у спеціалізованій програмі моніторингу медіа LexisNexis Newsdesk. Під час контент-аналізу програмою було проаналізовано 25740 матеріалів CNN, 34208 – FOX News Channel, 13855 – Euronews, 8327 матеріалів France24. Кожен із компонентів образу країни, про які буде сказано нижче, аналізувався за шкалами "позитивність-негативність", "сила-слабкість", "активність-пасивність", які є основними оціночними шкалами для більшості політичних образів у рамках політико-психологічного підходу до них вивченню та аналізу.

Розглянемо просторово-географічний образ Великобританії. Як показав якісний контент-аналіз ЗМІ США та ЄС, просторово-географічний параметр, поряд з образом британського народу, зазнав найбільших змін за вказаний період часу. Поступова еволюція зовнішньополітичного дискурсу її лідерів, а також керівників ЄС у ході подій Брекзиту ґрунтувалася на осмисленні ролі цієї країни в рамках єдиного європейського політичного простору: “Чи є Сполучене Королівство культурною, політичною та економічною частиною єдиної Європи або ж самостійним, незалежним суб'єктом та гравцем світової політики” [26]. Саме дані принципово різні позиції були основою просторово-географічного образу Великобританії у масовій свідомості.

Зазначимо, що спочатку, у період до червня 2016 р., для європейських ЗМІ було характерно відтворення першої позиції з цього питання. Однак після оголошення підсумків референдуму медійний та владний дискурси в рамках європейського простору зазнали суттєвих змістовні зміни. Увага цільової аудиторії стало акцентуватися на традиційному історичному конфлікті “континенту” та “острів” [27], низького ступеня включеності Великобританії до європейської політики в період її членства в ЄС з 1973 р., декларованому небажанні брати участь у вирішенні загальноєвропейських економічних проблем.

У вибраних для аналізу ЗМІ США подібна трансформація розгорталася в дещо іншому ключі, ніж у європейських медіа. Основними параметрами оцінки територіального образу Великобританії було спільне історичне минуле, співробітництво в рамках НАТО та перспективи “трансатлантичного

торговельного та інвестиційного партнерства” [28]. Дихотомія "Острів-континент" також знаходить своє відображення в оцінці американських медіа, проте ключовим параметром тут є поняття "державного суверенітету" [29]. За даними проведеного нами кількісного контент-аналізу матеріалів CNN і FOX News, у свідомості американської аудиторії ідея Брекзита є близькою до ідеї історично значущого повернення Великобританією власного суверенітету, що істотно посилює силовий зміст просторово-географічного параметра образу країни за шкалою "сила-слабкість".

Ще один важливий показник аналізу просторово-географічного образу Великобританії – уявлення про її територіальну цілісність. Зазначимо, що підготовка до проведення Брекзита збіглася у британському суспільно-політичному дискурсі з питанням проведення референдуму у Шотландії про вихід зі складу Сполученого Королівства. Для аналізованих європейським медіа характерно формування уявлення про територіальну роздробленість Великобританії, структурну розрізненість її суспільства за національною ознакою (англійці, шотландці, ірландці, валлійці), розбіжності інтересів англо-саксонських та кельтських народів [30]. Таким чином, просторово-географічні характеристики територіальної роздробленості також впливають на оцінку за шкалою "сила-слабкість": формується образ країни, що роздирається етнічними конфліктами, нездатною до утримання власних територій.

За шкалою "активність-пасивність" у процесі виходу Великобританії з єврозони відбулося посилення активістської складової образу, що знайшло своє вираження в ідеях "набуття суверенітету" [31] та "повернення самостійності" [32]. Зауважимо, що ця тенденція трансформації аналізованого образу однаково характерна як європейських, так американських ЗМІ.

У зв'язку з цим можна констатувати, що просторово-географічна складова образу Великобританії зазнала суттєвих змін з 2014 по 2019 р. Це виявляється у значному підвищенні характеристик активності в рамках оцінки образу і в європейських, і в американських джерелах, посиленні характеристик сили в

американських ЗМІ і, навпаки, їх ослаблення в європейських, зростання емоційної складової образу для європейської аудиторії.

У сприйнятті європейської аудиторії саме Д. Кемерон представляється політичним лідером, який відступився від принципу "європоцентризму" для своїх політичних амбіцій. Нагадаємо, що вперше про можливість проведення референдуму він заговорив у рамках своєї передвиборчої кампанії у 2014 р., що європейські медіа, особливо Euronews, одразу пов'язали із привнесенням до його політичної програми елементів популізму та загравання з виборцями [33].

Наступним етапом трансформації образу британського прем'єр-міністра в матеріалах Euronews і France24 стали переговірні процеси про зміну статусу Великобританії в ЄС, що розпочалися в травні 2015 р. її виходу з єврозони та краху єдиного європейського простору [34].

У змістовній структурі образу Т. Мей як у європейських, так і в американських ЗМІ помітно переважають позитивні ділові характеристики, такі як професіоналізм та рішучість [35]. До основних морально-психологічних якостей її образу слід віднести чесність [36], сміливість [37], стійкість [38]. Особливу увагу медіа приділяли зовнішньополітичній домінанті діяльності прем'єра.

Зовнішньополітична домінанта влади є визначальною конструювання її образу. Як методи панування в когнітивній структурі образу виділяються такі: популізм, шантаж, тиск [33], загравання з виборцями тощо [34]. Слід, проте, відзначити, що у процесі трансформації образу кабінету Т. Мей спостерігається незначне посилення силовий компоненти з допомогою наявності харизматичних лідерів у його складі. Так, наприклад, із силової позиції характеризуються образи самої Т. Мей, тодішнього міністра закордонних справ і майбутнього прем'єр міністра Б. Джонсона [39], міністра внутрішніх справ Е. Райт [40], що впливає на посилення образу влади.

Активна компонента у структурі актуального образу Великобританії транслюється європейськими ЗМІ у його персоналізації. Визначальними тут є

особисті ділові та морально-психологічні характеристики перших осіб держави - Т. Мей, Б. Джонсона.

Образ британського народу, як зазначалося вище, вимальовується поруч із просторово-географічним чином Великобританії одним з двох параметрів, які зазнали найбільшої трансформації під час Брекзиту. Як ключові характеристики його розуміння і сприйняття виділимо такі: культурно-цивілізаційна приналежність народу, єдність народу, стабільність соціальної структури суспільства, становище народу в системі відносин влади”.

Культурно-цивілізаційні характеристики британського суспільства у сприйнятті масової свідомості континентальних європейців є найбільш схильними до ситуативних трансформацій за рахунок їх історичної двоїстості (європейська традиція – англо-саксонська традиція). Залежно від зовнішньополітичних взаємовідносин Європи та Великобританії у свідомості європейської аудиторії відбувалося акцентування на ті чи інші характеристики сприйняття британського суспільства за рахунок включення психологічних механізмів стереотипізації та категоризації. Таким чином, образ британського народу, що транслиювався континентальними медіа, зазнав суттєвих змін у процесі ускладнення взаємин офіційного Лондона та Брюсселя. На зміну уявленням про включеність британського суспільства до єдиної загальноєвропейської політичної культури, що визначається універсальними цінностями, приходять протиставлення європейців та британців, включаються механізми формування образу “чужого”, що особливо притаманно французькій пресі [41].

Для американських медіа в ході подій Брекзиту характерним є поділ британців та європейців у рамках визначення культурно-цивілізаційної приналежності. Увага цільової аудиторії акцентувалася на загальному історичному минулому США та Великобританії, єдиному цивілізаційному коді, відмінному від континентально-європейського за рахунок загальної приналежності до англо-саксонської традиції. Повернення британським суспільством "суверенності" та відновлення "незалежності" в американських медіа, насамперед республіканських (CNN), сприймалося позитивно [42].

Параметр єдності суспільства є одним з найбільш актуальних у матеріалах як європейських, так і американських ЗМІ. У процесі трансформації образу британського народу з 2014 по 2017 р. характеристики єдності та стабільності, які формуються європейськими медіа, істотно змінилися. В рамках сприйняття цього образу відбулося поступове акцентування на питання про етнічний склад суспільства, розмежування образів англійців, шотландців, ірландців та валлійців [43]. Одночасно в аналізованих медіа Європи особлива увага приділялася включеності кельтських народів до європейської культурної та політичної традиції, тоді як англо-саксонська етнічна домінанта британського суспільства стає самостійною категорією у структурі образу народу.

Уявлення про стабільність соціальної структури британського суспільства істотно різняться у досліджуваних матеріалах ЗМІ ЄС та США. Американські публіцисти зображують британське суспільство більш стабільним і монолітним, з домінуванням громадянської політичної культури та нематеріальних цінностей, тоді як європейські малюють картину роздробленого суспільства, характерними лініями розмежування в якому є протиставлення "місто-село" [44] і "еліта-прекаріат" [45]. Відповідно до соціологічних досліджень, саме малоосвічене сільське населення стало електоральною базою результатів референдуму, тоді як більшість міських жителів проголосували проти виходу Британії з ЄС. Європейські ЗМІ, використовуючи ці дані, малюють негативний образ типового представника англійського села: націоналіста, п'яниці та футбольного фаната, що відрізняється низьким ступенем культури та високим рівнем нетерпимості [46].

Говорячи про уявлення британського народу у системі взаємовідносин "суспільство-влада" у матеріалах ЗМІ ЄС та, відзначимо прояв "силової" і "активістської" компонент образу у межах цієї когнітивної структури, що виявляється у здатності соціуму нав'язати власну думку уряду, змусити його привести свої рішення у виконання, а також у високому ступені політичної участі та включеності до політичного дискурсу [47].

Підсумовуючи трансформацію образу британського народу з 2014 по 2019 р., відзначимо зміну наступних характеристик у вивчених матеріалах: посилення

образу народу за параметрами сили та активності, його розмежування за етнічними та соціальними ознаками, прояв психологічного механізму категоризації в рамках сприйняття європейським та американським суспільствами даного образу.

Висновки до розділу 1

За останню чверть століття економічний вигляд і модель соціально-економічного розвитку Великобританії зазнали суттєвих змін. Під впливом зростаючої інноваційної активності, інтеграційних процесів у Європі та глобалізації відбулися значні та багато в чому неоднозначні зрушення у найрізноманітніших сферах економіки країни. Змінився зміст економічної діяльності британської держави та його пріоритети.

У країні все більшого поширення набуває думка, що процеси деіндустріалізації та фінансування британської економіки зайшли надто далеко. Їхнє продовження може зробити країну надмірно залежною від поставок ззовні багатьох видів стратегічних товарів, що створює загрозу її економічній безпеці. У ділових колах зростає усвідомлення потреби диверсифікувати економіку. Особливого значення надається реіндустріалізації – перерозподілу ресурсів із сфери послуг, насамперед фінансових, у реальний сектор економіки. При цьому йдеться не про повернення до старої індустріальної структури, а про формування нового вигляду національної промисловості та економіки загалом.

Таким чином, загалом, образ Великобританії, який формується ЗМІ США, відрізняється від картини європейських медіа. У зазначений часовий період перший більшою мірою позитивно забарвлений, ніж другий, що, мабуть, можна пояснити партнерськими відносинами Вашингтона та Лондона. Іншими словами, зміни зовнішньополітичного курсу країни та її ролі в міжнародних організаціях справді є значущими факторами у питаннях зміни образу в інформаційно-комунікативному просторі.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ ТА СТРАТЕГІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

2.1 Валютно-фінансова стратегія Великобританії

Проаналізуємо валютно-фінансову стратегію Великобританії. Почнемо з потенціалу конкурентоздатності фунту стерлінгів та його позиції у світовій валютно-фінансовій системі. Британська національна грошова одиниця є найстарішою з валют, що нині обертаються у світі, поява якої (у вигляді монет) датується VIII–X ст. Незважаючи на послідовне зниження частки Великобританії у світовій економіці після Другої світової війни, фунт стерлінгів, як і раніше, входить до четвірки, а за деякими показниками – у трійку найбільш значущих міжнародних валют. Це зумовлено тим, що Англія є батьківщиною найважливіших фінансових інститутів та інновацій, що формують каркас сучасної світової валютної системи та тенденції її розвитку – від створення моделі приватного управління емісією державної валюти (через центральний банк) та запровадження золотого стандарту до створення Бреттон-Вудських інститутів та організації ринку євровалюти.

Розглянемо фактори глобальної переваги фунта стерлінгів. Стабільність фунта стерлінгів протягом століть була свідченням виняткової потужності британських фінансів.

Нині, відповідно до ст. VIII МВФ, Великобританія виконує зобов'язання щодо забезпечення повної конвертованості фунта стерлінгів за операціями поточного рахунку платіжного балансу без жодних обмежень. Разом з тим, за рахунком операцій з капіталом та фінансовими інструментами Великобританія зберігає певний контроль на ринку цінних паперів, над інструментами грошового ринку, над колективними інвестиційними цінними паперами, над прямими інвестиціями та над угодами з нерухомістю.

У довгостроковому періоді курс фунта стерлінгів має виражену тенденцію до зниження щодо п'яти провідних міжнародних валют та до зміцнення щодо чотирьох інших провідних міжнародних валют. Так, за останні 10 років – у період з 5 липня 2011 р. до 5 липня 2020 р. – валютний курс фунта стерлінгів знизився на 27,88% до швейцарського франка, на 20,46% – до долара США, на 11,67% – до новозеландського долара, на 7,78% – до євро, на 1,14% – до японської єни. У цей же період валютний курс фунта стерлінгів мав тенденцію до зміцнення на 2,71% – до шведської крони, на 3,53% – до австралійського долара, на 4,23% – до канадського долара, на 23,76% – до норвезької крони [48].

Щодо провідних валют країн з ринками, що розвиваються, валютний курс фунта стерлінгів за десятирічний період мав тенденцію до зниження: корейській воні – на 19,5% і китайському юаню – на 17,15%. Одночасно спостерігалось довгострокове зміцнення фунта стерлінгів до інших валют: на 2,62% – до польського злотого, на 27,02% – до індійської рупії, на 27,97% – до індонезійської рупії, на 40,64% – до мексиканського песо, на 2%, на 140,11% – до бразильського реалу, на 261,61% – до турецької ліри [49]. Таким чином, стабільність обмінного курсу фунта стерлінгів досягається за рахунок його одночасного зміцнення та зниження щодо приблизно однакової кількості найбільш значущих міжнародних валют. Порівняльні показники монетизації економіки і боргового навантаження в найбільших економіках світу наведені в додатку В [50].

Слід зазначити, що на етапі розвитку світової валютної системи курсовий показник англійської валюти не менш значимий, ніж раніше. Виступаючи ключовим майданчиком міжнародної валютної торгівлі, Лондон встановлює правила гри, здійснюючи непрямий контроль над долларом і євро – двома основними валютами номінування міжнародних фінансових активів.

Незважаючи на девальваційний ефект, викликаний Брекзітом і COVID19, фунт стерлінгів все ще залишається найдорожчою з існуючих міжнародних валют [51]. Це зумовлено, з одного боку, низьким обсягом стерлінгової грошової маси, з іншого – здатністю економіки обслуговувати величезний зовнішній борг, за відносним розміром якого Великобританія лідирує серед провідних країн світу.

Особливістю Лондона є розміщення тут найбільшого у світі числа штаб-квартир іноземних компаній та банків, які виступають емітентами основної маси зовнішніх боргових зобов'язань. Першокласні світові компанії зі сфери фінансів, бізнесу та високих технологій забезпечують "кластерний ефект" монолітної фінансової екосистеми лондонського Сіті, оскільки розміщуються в одному місці з британськими урядовими структурами [52, с. 10]. Ці компанії мають значні резерви капіталу та ліквідності, а також величезним досвідом управління ризиками. При цьому британський фінансовий сектор підлягає скрупульозному нагляду, який здійснюється з боку 41 публічного регулятора [53, с. 11]. Перелічені фактори дозволяють Великій Британії залучати в свою економіку закордонні фінансові ресурси, що втричі перевищують розмір національного ВВП, що підтримує зовнішню вартість її валюти.

Певну роль у підтримці міжнародного статусу фунта стерлінгів на ринку боргових інструментів відіграють нерезиденти, які інвестують у державні облигації британського казначейства (gilts), які періодично залучають іноземних інвесторів своєю порівняльною прибутковістю, особливо у періоди заниженого курсу фунта стерлінгів. Такі інвестиції охоче здійснюють національні та регіональні банки розвитку, такі як Європейський інвестиційний банк, німецький державний банк KfW, Азіатський банк розвитку, голландський державний банк BNG, Державна шведська експортно-кредитна корпорація, а також Банк розвитку Ради Європи та Міжамериканський банк розвитку.

Після Брекзиту валютний курс фунта стерлінгів мав тенденцію до зниження щодо долара та євро, що послужило сприятливим фактором інвестування у британські боргові зобов'язання. Водночас зниження ставки Банку Англії у березні 2020 р. до 0,1% стримує прибутковість боргових паперів Великобританії. Проте прибутковість фунтових облигацій залишається дещо вищою, ніж випускаються в країнах Єврозони, Швейцарії та Японії (де встановилися негативні відсоткові ставки), що приваблює інвесторів із цих країн. Таким чином, номінуючи свої борги у фунтах стерлінгів, уряди та багатосторонні фінансові установи пропонують інвесторам більш високу норму прибутку [54].

У сегменті міжнародних кредитів британський фунт займає четверту позицію, поступаючись долару, євро та єні, що пов'язано з більш розвиненими системами банківського кредитування у цих країнах, ніж у Великій Британії. Станом на вересень 2021 р. розмір міжнародних банківських кредитів склав 31 трлн дол. з часткою фунта 4,4% [55].

Вибір тієї чи іншої валюти як резервної значною мірою залежить від частки зовнішньоекономічних розрахунків, проведених у цій валюті [56]. Однак у періоди серйозних фінансово-економічних потрясінь ця закономірність може порушуватися. У міжвоєнний період фунт та долар поділяли статус ключової резервної валюти. Цьому було кілька пояснень. По-перше, і Нью-Йорк, і Лондон були ліквідними фінансовими ринками. По-друге, ні США, ні Великобританія не запроваджували суттєвого контролю за рухом капіталу. По-третє, обидва фінансові центри були привабливими місцями для зберігання резервів центробанками інших країн [57]. Таким чином, незважаючи на економічне та фінансове домінування США, фунт інерційно зберігав свої лідируючі позиції у світі аж до закінчення Другої світової війни, коли на його частку припадало понад 80% валютних резервів. Цей факт є підтвердженням того, що статус резервної валюти залежить не тільки від розмірів економіки, бізнесу та фінансів, а також від політики.

Визначимо перспективи міжнародної ролі фунту. Хоча з 1992 р. фунт стерлінгів офіційно перебуває у вільному плаванні, Банк Англії періодично здійснює заходи щодо прямої та непрямой підтримки його внутрішньої та зовнішньої стабільності, забезпечуючи ринок додатковим обсягом ліквідності та заявляючи про надання фінансових гарантій. Прикладом служать його дії після оголошення результатів голосування по Брекзиту, які негативно вплинули на курс британської валюти. До кінця лондонської торгової сесії 24 червня 2016 р. її курс знизився майже на 9% по відношенню до долара, що стало одним з найбільших розпродажів протягом однієї торгової сесії за всю історію [58]. Для збереження вартості фунта Банк Англії виділив 250 млрд. ф. ст. [59].

У період пандемії коронавірусу здійснювався пакет заходів щодо підтримки британських підприємств та домашніх господарств. Зокрема, було прийнято рішення про викуп та переведення на баланс Банку Англії державних облігацій та облігацій інвестиційного рівня нефінансових корпорацій на загальну суму до 745 млрд ф.ст., які фінансуються за рахунок резервів центрального банку [60]. Також було ухвалено рішення про зниження базової процентної ставки до історично найнижчого рівня (0,1%) [61].

Підкреслимо, що основні переваги від емісії фунта стерлінгів як резервної валюти має Великобританія. При цьому основні витрати несуть інші країни, які не мають можливості емісії власної резервної валюти на оплату зовнішньоторговельної діяльності та обслуговування міжнародних боргових зобов'язань.

За деякими оцінками, у майбутньому роль фунта як стабілізатора міжнародних економічних відносин може посилитись. Деякі автори навіть не виключають перетворення фунта на єдину валюту колективного Заходу у разі формування Трансатлантичного союзу. Інші пов'язують його майбутнє зі світовою наднаціональною криптовалютою Libra, випуск якої може контролюватись безпосередньо Банком Англії. Незважаючи на явно претензійний характер таких припущень, вони побічно відбивають неминучу міжнародну значущість британської валюти. Вона посилюється в міру почастішання непередбачуваних подій, що відбуваються по обидва боки Атлантики (глобальна фінансова криза 2007–2009 рр., фіскальна криза зони євро, Брекзит, COVID19), які все більше загрожують збереженню доларом та євро провідних позицій світової валютної ієрархії.

Фунт стерлінгів стабільно утримує позиції як 3-4 за значимістю світової валюти. Фунт залишається найдорожчою валютою, зокрема, завдяки тому, що відношення фунтової грошової маси до ВВП значно нижче, ніж у інших найбільших економік – емітентів резервних валют. Це означає, що порівняно з іншими валютами фунту притаманні найменші ризики знецінення з чисто монетарних причин. На тлі негативних процентних ставок, що встановилися в

Японії та зоні євро, облігації британського казначейства залучають іноземних інвесторів більшою прибутковістю, особливо у періоди зниження курсу фунта стерлінгів. При цьому можливості інвестицій у фунтові активи, а також використання британської валюти для формування резервів, позик, здійснення платежів та випуску боргових цінних паперів розглядаються в контексті зміни динаміки середньострокової прибутковості британських казначейських облігацій, ризикового профілю валюти, а також геополітичних подій, що впливають на її курс.

У період дії обмежувальних заходів протидії COVID19 фунт демонстрував найгіршу динаміку порівняно з іншими дев'ятьма найбільш значущими валютами. Однак після заяв британського уряду про подолання найгіршої фази коронавірусу та поступову нормалізацію ділової активності з червня 2020 р. фунт стерлінгів став дещо відновлювати позиції щодо валют основних торгових партнерів. Звичайно, зберігаються побоювання у зв'язку з невизначеністю торгових переговорів у рамках Брекзиту, а також слабкою результативністю політики кількісного пом'якшення та зниження відсоткових ставок, яку проводить Банк Англії. Проте поточний спад рівня захворювань коронавірусом підвищує шанси на зростання ефективності економіки Великобританії та пожвавлення її фондового ринку як мінімум у короткостроковій перспективі, що створить певні передумови для відновлення міжнародних позицій фунта стерлінгів.

Трансформація фінансового сектора під впливом інноваційних технологій стала відомою тенденцією сучасного економічного розвитку. У Великобританії сектор фінансових технологій розвивається в контексті державної політики побудови цифрової економіки. З урахуванням лідируючих позицій країни на світовому ринку фінансових послуг британський досвід регулювання сектору фінтеху заслуговує на увагу.

Звертаємо увагу на відсутність сталої термінології, в цій роботі використовується визначення фінтеху в тому вигляді, в якому воно дається в документах британського уряду. В них під цим терміном розуміються як безпосередньо технологічні інновації у фінансовій сфері, так і компанії, що

застосовують інноваційні технології та бізнес-моделі для виходу на ринок фінансових послуг, при цьому підтверджується проривний характер цих інновацій [62, с. 3-4]. У своєму очікуванні Банк Англії акцентує увагу на тому, що до сектору фінансових технологій відносяться не тільки асоційовані з ним стартапи, але й великі фінансові інститути, що впроваджують інновації в ключові бізнес-процеси або розвивають їх в окремих структурних підрозділах, а також міжнародні технологічні компанії, що виходять на ринок фінансових послуг.

Необхідно відзначити, що у структурі британського уряду провідну роль у розробці соціально-економічної політики належить Казначейству (міністерству фінансів). В моделі фінансового регулювання, що діє з 2013 р., Twin Peaks функції пруденційного регулювання та контролю над дотриманням правил поведінки на фінансових ринках, розділених між Управлінням пруденційного регулювання (Prudential Regulator Authority, PRA), що входить до структури Банку Англії, та Управлінням з фінансового регулювання та нагляду (Financial Conduct Authority, FCA). Оцінка системних і монетарних ризиків відноситься до сфери компетенції Комітету з фінансової і монетарної політики Банку Англії. Антимонопольне регулювання є прерогативою Управління з питань конкуренції та ринків (Competition and Markets Authority, CMA).

Розглянемо британську стратегію розвитку фінтеху.

Формування державної політики щодо сектору фінансових технологій відбулося під впливом кількох факторів. По-перше, свою роль відіграли криза 2008 р. і поширення в процесі подальшого економічного відновлення концепції «Індустрії 4.0». Висока залежність британської економіки від зовнішніх факторів, що проявилася в ході кризи, стала наслідком відчутних дисбалансів, що утворилися в період 1990-х – початку 2000-х років під впливом деіндустріалізації, з однієї сторони, і розривного впливу фінансового сектора (його частка у ВВП збільшилася з 5,5% у 1990 р. до 9,2% у 2009 р.), з іншої. Перспектива досягнення економічних диспропорцій через трансформацію провідних цифрових сфер, задіяних в контексті «Індустрії 4.0», зробила розвиток інноваційних технологій одним із важливих напрямів державної політики.

По-друге, помітний вплив співпав за часом з відновленням економіки та фінансових ринків, зацікавлених у цифрових валютах і технології блокчейн, що лежить в їх основі. Інвестиційний скачок, викликаний перспективною технологією, привертає широку увагу до фінансових інновацій. Протягом кількох років у технологічному кластері Лондона Tech City, також відомому як Кремневе кільце, формується фінтех-хаб, а в 2013 р. в діловому кварталі Лондона Canary Wharf створюється найбільший в Європі фінтех-акселератор Level39. У 2014 р., виступаючи на відкритті торгової асоціації Innovate Finance, канцлер казначейства Джордж Осборн заявив про наміри перетворити Лондон у «світову столицю фінтеха» [63, с. 1].

По-третє, при рішенні про вихід Великої Британії з ЄС, прийнятому на референдумі 2016 р., активізувався пошук інструментів підвищення конкурентоздатності країни. Пріоритети економічного розвитку все сильніше зрушуються в бік перспективних галузей, збільшуються бюджетні витрати на інфраструктурні та інноваційні проекти. В 2017 р. Уряд ставить завдання розвитку Великої Британії як «світового лідера в нових областях», в число яких входить фінтех. Протягом 10 років на фінансову підтримку інноваційних компаній планується виділити 20 млрд ф. ст. [64, с. 1-2]. В 2017–2018 рр. вийшла серія документів зі стратегій цифрової трансформації економіки, реалізації промислової політики та розвитку сектора фінансових технологій.

За допомогою фінтеха уряд розраховує посилити конкурентні переваги країни на світовому фінансовому ринку та вирішити проблему обмеженого доступу до фінансових послуг окремих категорій користувачів. Управління та заходи державної політики розробляються з урахуванням аналізу ситуації в секторі, рекомендацій незалежних експертів і результатів опитування представників фінтех-компаній. Особливе значення надається доступу до фінансування, розвитку інтернет-інфраструктури, наявності кваліфікованих кадрів і характеру регулювання, тобто тому, що в цілому визначає стан фінтех-екосистеми.

За рахунок регулювання програми розвитку основних елементів фінтех-екосистеми реалізуються в контексті загальної політики забезпечення сприятливого середовища для створення та ведення бізнесу у Великобританії. Державна програма фінтех-компанії розглядається як важлива складова частина сектора цифрових технологій, функція якої є розробка та впровадження інновацій. Система працює таким чином, що за відсутності спеціального податкового та інвестиційного режиму по відношенню до фінтех-компаній більшість із них користується податковими пільгами та програмами державного та приватного фінансування проєктів, що діють у вигляді стартапів, малого бізнесу та інноваційних компаній.

Не дивлячись на затримки в реалізації національної стратегії розвитку цифрової телекомунікаційної інфраструктури, що має територіальне охоплення, швидкість Інтернету не вважається перешкодами для розвитку фінтех-послуг. Дійсно серйозною проблемою є залучення кваліфікованих технічних спеціалістів. Вона обумовлена не тільки нерівномірностями в системі освіти, але і високою привабливістю Великобританії як місця для створення технологічних компаній, що передбачають підвищений попит на відповідні кадри.

Проблема характерна для всього сектора цифрових технологій, але фінтех-компанії найбільше відчують ринок, так як їм приходится конкурувати з великими банками і технологічними гігантами. Уряд реагує на ситуацію тим, що виділяє додаткові кошти на підвищення якості технічної освіти в школах і університетах, а також в рамках імміграційної політики надає переваги представникам дефіцитних (переважно технічних) спеціальностей, власникам університетських дипломів і наукових ступенів в області сучасних наук.

Серед заходів безпосередньої підтримки фінтеху слід відзначити розвиток з 2016 р. мережі Fintech Bridges – двосторонніх міжнародних угод про обмін інформацією між регуляторами органами та взаємному спрощенні процедури реєстрації фінтех-компаній в іноземних юрисдикціях. Перше угоду було підписано з Сінгапуром, потім – з Південною Кореєю, Китаєм, Гонконгом і

Австралією. В 2019 р. був укладений міжурядовий видавничий американо-британський договір про фінансово-інноваційне партнерство.

Розширення нових технологій і бізнес-моделей спрямовано на розвиток фінансової інклюзії. Не дивлячись на цілеспрямовану державну політику, що проводилася протягом двох десятиліть і стояла понад 2 млрд ф. ст., значуща частка населення Великої Британії – близько 12 млн осіб, переважно з низькими доходами – не має повноцінного доступу до банківських послуг. У підготовленій на замовлення казначейства доповіді незалежних експертів був зроблений висновок, що створення «простих фінансових продуктів» може підвищити інтерес споживачів до банківських послуг [65]. Такими якостями володіє більшість продуктів і послуг, пропонованих фінтехом, так як вони розробляються з урахуванням досвіду користувача і не вимагають допоміжних навиків. У той же час виведення нових фінансових продуктів на ринок може супроводжуватися високим ступенем монополізації та, відповідно, низьким рівнем конкуренції. В 2016 р. у чотирьох найбільших банках країни було зосереджено понад 70% коштів фізичних осіб і понад 80% – корпоративних [66, с. 98].

Інструментом підвищення конкуренції та драйвером фінансових інновацій стала ініціатива Open Banking, реалізована в сегменті грошових переказів і платежів. Концепція була представлена в 2014 р. в спеціальному докладі про перспективи впровадження в банківському секторі відкритих програмних інтерфейсів (API). У документі, підготовленому за замовленням уряду, підтверджувалося, що розширені технології, що забезпечують стороннім компаніям безпечний доступ до клієнтських рахунків, здатні використовувати конкуренцію в роздрібному банкінгу та сегменті банківських послуг для малого та середнього бізнесу [67]. Підтримка ідей на рівні ЄС дозволила прийняти другу платіжну директиву (Директива про платіжні послуги (ЄС) 2015/2366, PSD2).

Реалізація ініціативи знаходиться в сфері компетенції антимонопольного відомства (СМА). В 2016 р. воно зобов'язало дев'ять найбільших британських банків прийняти єдині стандарти API і з 13 січня 2018 р. (дати інкорпорації, запропоновані PSD2 в національному законодавстві) надають стороннім

провайдером фінансових послуг доступ до рахунків за ініціативою клієнтів. На відміну від інших країн Європи, де реформування банківського сектора було стимульовано PSD2, розробкою стандартів займалися окремі учасники ринку, британський варіант був ініційований урядом і реалізований на єдиній технологічній платформі.

З метою розробки єдиних стандартів, відкритих API для всіх типів рахунків, була створена спеціальна організація – Open Banking Implementation Entity, в якій були представники всіх зацікавлених сторін. Відмінності в механізмі реалізації відобразилась на інформованості споживачів: в січні 2018 р. у Великій Британії 18% роздрібних клієнтів і 42% компаній мали уявлення про суть нововведень, тоді як у континентальній Європі аналогічні показники складали 9 і 24% відповідно.

Перехід до банківської екосистеми, що працює на основі відкритих API і хмарних технологій, сприяє зростанню числа альтернативних провайдерів послуг, розвитку моделей «банківського маркетплейса» і «банкінгу послуг» (Banking-as-a-Service, BaaS) і розширення спектра банківських продуктів. До травня 2020 р. у програмі брали участь 52 провайдера рахунків, понад 200 незалежних провайдерів фінансових послуг і значна кількість компаній, що забезпечують технічну інфраструктуру. До 2022 р. користувачі системи відкритого банкінгу зросли до 25,5–32,7 млн, що в 3–4 рази вище, ніж у 2018 р. У перспективі щорічна економія для споживачів оцінюється в 12 млрд ф. ст. для фізичних осіб (в середньому 230 ф. ст. на дорослої людини) і 6 млрд ф. ст. для малого бізнесу (1083 ф. ст. на компанію).

На першому місці поширення інтернет-технологічної ініціативи Open Banking стало потужнішим фактором розвитку фінансових інновацій. Після її успішного впровадження FCA виступила з ініціативою Open Finance, яка поширює аналогічні принципи на сегмент ощадних, страхових, пенсійних та інвестиційних продуктів, споживчого та іпотечного кредитування. Банк Англії з метою підвищення конкурсів у сфері корпоративного кредитування підтримав розробку Open Data Platform.

Як демонструє британський досвід, сучасні технології кардинально змінюють підхід до використання даних у фінансовій системі та стимулюють перехід до бізнес-моделей, заснованих на “відкритих інноваціях”. Завдяки цьому процесу фінтех стає інструментом посилення конкуренції у фінансовому секторі та підвищення рівня фінансової інклюзії.

Підтримка нових фінансових технологій вимагає формування сприятливого регуляторного режиму, стимулювання конкуренції та підтримки інновацій. Крім того, завдання регуляторних технологій включають виявлення ризиків, що супроводжують розвиток фінансових, а також регуляторних технологій (RegTech).

Необхідно відзначити, що фінансове регулювання у Великій Британії здійснюється на основі нових принципів (регулювання на основі принципів), щоб регулятори встановлювали стандарти поведінки, а компанії визначали найбільш ефективні способи відповідності цим стандартам. В цьому контексті такий підхід до розвитку фінтеху набуває особливої значимості, так як забезпечує більш швидку адаптацію правових норм до появи нових бізнес-моделей [68].

У силу особливостей діяльності та масштабів бізнесу більшість фінтехнічних компаній, що виходять на ринок, підлягають ліцензуванню в FCA. З урахуванням того, що у Великій Британії діє технологічний нейтральний підхід до фінансового регулювання, отримання ліцензії залежить від сфери діяльності компанії і не визначається використовуваними нею технологіями. Це також свідчить про відсутність спеціального регламенту у відношенні до фінтех-компаній, тобто вони регулюються на тих же підставах, що і традиційні фінансові інститути.

Тем не менш поява нових технологій і бізнес-моделей призводить до того, що межі між регульованою діяльністю за наданням фінансових послуг і нерегульованою діяльністю по забезпеченню технічної інфраструктури для фінансового сектора поступово стираються. Як наслідок, від FCA вимагається уточнення щодо периметрів регулювання, в рамках якого компанія веде свою діяльність.

Найбільш складною проблемою є регулювання цифрових фінансових активів (крипто-активів). У зв'язку з тим, що вони можуть використовуватися для фінансування нелегальної діяльності та маніпулювання цінами, їх розглядають як потенційну загрозу для споживачів і ринків. У той же час з урахуванням децентралізованого характеру криптоактивів, їх повний захист вважається неефективним. В якості більш перспективного варіанту регулювання розглядаються класифікація криптоактивів і розробка окремих норм відносно різних їх категорій. Теоретично такий підхід дозволяє регуляторам здійснювати вплив на структуру криптоактивів, що обертаються.

У Великобританії виділяють три категорії цифрових активів, з яких на поточний момент регулюванням підтримуються тільки інвестиційні токени (токени безпеки), тобто активи, що демонструють визнання цінних паперів. Утилітарні токени (корисні токени), що гарантують придбання товарів або послуг, можуть підпадати під регулювання лише за певних обставин, тоді як власні криптовалюти (обмінні токени) не регулюються в принципі [68]. Зі свого боку FCA розглядає варіанти розширення регуляторного периметра на всі категорії криптоактивів і сприяє міжнародній взаємодії з питань їх регулювання.

В 2019 р. за ініціативою FCA був запущений пілотний проект «глобальної пісочниці» для розробки варіантів просування інноваційних продуктів у кількох юрисдикціях і механізмів тестування додатків для впровадження транскордонних операцій.

Ще одним значущим інструментом підтримки є Innovation Hub, за допомогою якого компанія може отримати консультації щодо питань чинного регуляторного режиму та процесу ліцензування. За чотири роки підтримка виявилася більш ніж 700 стартапам, що пропонують інноваційні ідеї та технології.

До появи нового класу системно значущих інститутів призвів вихід на ринок фінансових послуг великих міжнародних технологічних корпорацій (BigTech), таких як Facebook, Google, Apple і Amazon. Їх бізнес-модель побудована на використанні довіри споживачів і можливості отримання

персоналізованої інформації, а також на тому, щоб кількість користувачів їх продуктів була вище числа клієнтів банків [69].

В 2018 р. Банк Англії заявив про завершення політики, заснованої на принципі “too big to fail” [70, с. 7]. В представлений у 2019 р. доповіді про ситуацію у фінансовому секторі були відзначені тенденції до прискорення цифрової трансформації економіки, різкого збільшення обсягу використовуваних даних, скорочення операцій з готівкою, поширення нових технологій і бізнес-моделей [71]. Доповідь стала основою для розробки концепції Open Data Platform – децентралізованої мережі провайдерів даних, яка забезпечує миттєву передачу інформації за запитом компаній через стандартизований API.

В 2019 р. змінюється позиція Банку Англії по відношенню до цифрових фінансових активів. Поки криптовалюти представляли інтерес лише для вузького кола технічних користувачів, регулятор не бачив у них загрози для фінансової стабільності [72]. Презентація компанії Facebook проекту Libra викликала негативну реакцію центробанків різних країн, що зіткнулися з ризиком обмеження їх можливостей контролю над грошовими пропозиціями. Оскільки кількість користувачів соціальної мережі Facebook становить 2,5 млрд, проект Libra у разі його дуже швидкої реалізації став системно значущим [73].

Очевидно, що конкуренція зі сторони глобальної альтернативної грошової системи здатна не тільки підвищити ефективність трансмісійного механізму монетарної політики, але й погіршити домінуючу позицію центробанків. Регулятори, для яких поява фінтех-стартапів раніше була ключовим фактором трансформації ринку фінансових послуг, тепер виявилися необхідністю адаптувати свою політику до виходу на нього міжнародних технологічних корпорацій.

У складній ситуації Банк Англії повернувся до ідеї створення цифрової валюти центрального банку (Central Bank Digital Currency, CBDC), деномінованої у фунтах стерлінгів [74]. На відміну від грошей на рахунках комерційних банків або децентралізованих криптовалют, нові електронні гроші гарантуються

центральним банком, який є єдиним емітентом. Це означає розширення грошової бази, за допомогою якої Банк Англії фактично реалізує монетарну політику.

Можна зробити висновок про концептуальне зрушення позиції Банку Англії щодо ставлення до фінтеху, яке мало «підривний» характер щодо інноваційних технологій і характеризувалося зміною фінансового ландшафту. Розвиток фінтеху створює можливості для вирішення проблем недофінансування корпоративного сектора, але також викликає появу нових ризиків для фінансової стабільності та монетарної політики.

Сприятливий режим регулювання забезпечив стійкий розвиток британського сектору фінансових технологій і дозволив йому забрати 11% світового ринку. В 2019 р. Великобританія ввійшла в трійку країн з найвищим рівнем проникнення фінтеху, що визначається як частка населення, що користується двома і більш фінтех-послугами. За п'ятирічний період темпи адаптації фінтех-послуг у Великобританії перевищили середньосвітові: у 2015 р. це співвідношення склало 14% проти 16%, у 2019 р. – 71% проти 64% [75, с. 6].

Результативність політики, що проводилась, вказує на той факт, що британський фінтех лідирує на європейському ринку за обсягом інвестицій, а на світовому ринку поступається тільки американському. В 2019 р. загальний сектор інвестицій склав 48,5 млрд дол., венчурні інвестиції зросли за рік на 38% і досягли рекордних 4,9 млрд дол. [76, с. 19]. Всупереч загрозам, пов'язаним з виходом країни з ЄС, британські компанії залучили більше коштів, ніж у сукупності компаній інших європейських країн з першої десятки.

2.2 Особливості політичної стратегії Великої Британії після Брекзиту

31 січня 2020 р., після кількох років гострих дебатів та важких переговорів, Великобританія офіційно припинила своє членство у Європейському союзі. Процес Брекзиту, запущений влітку 2016 р., коли за підсумками референдуму 51,9% її громадян проголосували проти збереження членства в ЄС [77], кардинально змінив становище Британії у світі, позначився на її зовнішній та

внутрішній політиці. Традиційне розмежування на лівих і правих поступилося місцем поділу на брекзитерів і бремейнерів, за останні п'ять років у країні тричі проводилися загальні парламентські вибори, свого апогею досягло протистояння виконавчої, законодавчої та судової влади. На міжнародній арені Сполучене Королівство рішуче відмовилося від колишньої ролі та переваг членства в єдиному ринку на користь певного глобального статусу, адаптація до якого може розтягнутися на довгі роки. Процес виходу Великобританії з ЄС не міг не вплинути на її політичну стратегію.

Концептуальні засади британської політичної стратегії були закладені ще в 2015 р., коли кабінет Девіда Кемерона представив черговий ключовий документ у цій сфері – Стратегію національної безпеки та Стратегічний огляд оборони та безпеки [78] (далі – Стратегія 2015)), які прийшли на зміну аналогічним документам 2010 р. та загалом доповнювали та розвивали їх положення.

У Стратегії 2015 досить докладно розглядаються різні види загроз, що стоять перед Великобританією, включаючи тероризм та екстремізм, регіональні конфлікти, незаконну міграцію, організовану злочинність, загрози, що походять від держав, глобальні епідемії, кіберзагрози, стихійні лиха, зміни клімату та ін. [78, сс. 15-22]. Для ефективної протидії цим загрозам Лондон, за задумом авторів документа, повинен зберегти військові витрати на рівні не нижче 2% ВВП, модернізувати сили ядерного стримування, а також реформувати свої неядерні збройні сили, підвищивши їхню боєздатність, гнучкість та можливість протидії новим викликів. Ця програма реформування збройних сил отримала назву "Об'єднані сили 2025" (Joint Force 2025) і була розрахована на період до 2025 [78, сс. 27-29, 34].

Особливо важлива роль відводилася міжнародному співробітництву у сфері оборони та безпеки, насамперед із США, Францією, Німеччиною та державами – членами Співдружності. Окремий розділ присвячувався військово-політичним аспектам співпраці з Європейським союзом, в якому відзначався високий внесок Британії у Загальну безпекову та оборонну політику ЄС (насамперед у проведення операцій “Софія” та “Атланта” по боротьбі з незаконною міграцією в

Середземномор'ї та піратством біля берегів Сомалі відповідно), відданість тісній координації військових зусиль з НАТО, а також прагнення до реформування Євросоюзу з метою підвищення його гнучкості та конкурентоспроможності [78, с. 53]. На момент опублікування Стратегії 2015 у листопаді того ж року до референдуму залишалося трохи більше півроку, однак у документі не розглядалися можливі наслідки для національної безпеки та оборонної політики у разі ухвалення рішення про припинення членства в ЄС, що зрештою і сталося.

Коригувати політичну стратегію з урахуванням нових реалій довелося вже уряду Терези Мей, сформованому після відставки Д. Кемерона в липні 2016 р. На початку 2017 р. за підписом Майкла Феллона і Бориса Джонсона, які обіймали посади міністрів оборони та закордонних справ у кабінеті Т. Мей, була опублікована Стратегія міжнародної участі Сполученого Королівства у сфері оборони [79]. В умовах виходу з Євросоюзу, що готувався, робилася ставка на посилення глобальної ролі Британії та розвиток зв'язків не тільки з традиційними союзниками по НАТО, але і з країнами Азії, Африки та Латинської Америки. У документі прямо говориться про те, що в умовах Брекзиту роль НАТО для забезпечення безпеки Британії ще більше зростає, і Північноатлантичний альянс називається основою національної безпеки та центральною ланкою міжнародного військового співробітництва [79, с. 6]. Крім різних форматів взаємодії в рамках НАТО особливо згадуються Спільні експедиційні сили з Данією, Норвегією, Нідерландами та країнами Балтії, які можуть діяти як під егідою Північноатлантичного альянсу, так і самостійно; формат військової співпраці п'яти держав (Five Power Defence Arrangements) у складі Великобританії, Австралії, Нової Зеландії, Малайзії та Сінгапуру, взаємодія з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (Cooperation Council for the Arab States), членами якої є Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман та Саудівська Аравія.

Майбутнє подальшого співробітництва з ЄС приховано за досить туманним формулюванням, що Британія “продовжить робити внесок у забезпечення європейської безпеки в міру переосмислення наших відносин з Європейським

союзом” [79, с. 6]. При цьому наголошується на необхідності зміцнення взаємодії з європейськими союзниками на двосторонній основі. Крім того, в документі йдеться, що передбачене Стратегією 2015 реформування збройних сил має здійснюватися з урахуванням необхідності зміцнення глобальної ролі Сполученого Королівства та його позицій у різних регіонах світу. Британські збройні сили мають бути готовими до спільних дій з партнерами, а також бути присутніми в ряді держав Близького Сходу, Африки та Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Представлені в Стратегії міжнародної участі плани характеризуються глобальними масштабами. Суттєвою відмінністю є те, що у XIX в. Британія могла дозволити собі реалізовувати свої глобальні плани, не маючи постійних союзників, у XXI ст. будь-яка військово-політична активність за кордоном без опори на союзників вкрай скрутна (якщо не неможлива), що обумовлює винятково велике значення, яке надається Лондоном військово-політичному співробітництву з НАТО, США та низкою інших держав.

Прихильність європейської безпеки та переконаність у тому, що Брекзит не вплине на виконання завдань, поставлених у Стратегії 2015, прозвучали і в щорічному звіті за 2019 р. щодо її виконання [80, с. 8]. Спираючись на тезу про незначність впливу Брекзиту на британську політичну стратегію, кабінет Т. Мей не розробив всеосяжного концептуального документа у сфері оборони та безпеки, розглядаючи Стратегію міжнародної участі як спробу адаптувати оборонну політику до нових геополітичних реалій. Однак, по-перше, обмеженість питаннями міжнародного співробітництва не дозволяє розглядати її як комплексний документ. По-друге, серйозні сумніви викликає здійсненність амбітних завдань щодо зміцнення глобальної ролі Великобританії в умовах об'єктивної нестачі ресурсів. У зв'язку з цим ряд експертів пропонують сфокусуватися на безпеки Британських островів, прилеглих територій, а також на зміцненні можливостей проведення операцій без опори на Сполучені Штати [81, с. 1].

Кабінетом Д. Кемерона була закладена традиція оновлювати концептуальні документи в галузі оборони та безпеки кожні п'ять років. На зміну Стратегії національної безпеки 2010 р. прийшла Стратегія 2015, і в 2020 р. добіг кінця черговий п'ятирічний термін. Необхідність нового документа була очевидна і з урахуванням об'єктивного старіння Стратегії 2015, і через зміну становища Британії у світі після виходу з ЄС. У міру потреби вирішення невідкладних завдань, пов'язаних з Брекзитом і подоланням епідемії COVID 19, кабінет Б. Джонсона, який змінив уряд Т. Мей у липні 2019 р., приступив до розробки нової британської концепції у сфері безпеки, яка відобразила зміни, що відбулися.

Здійснення амбітних завдань, поставлених у Стратегії 2015 та Стратегії міжнародної участі, було суттєво ускладнене несприятливою фінансово-економічною ситуацією. Так, у 2014–2018 роках темпи економічного зростання неухильно знижувалися (з 2,6 до 1,4% на рік) [82]. Військові витрати збільшилися незначно: із 35,2 млрд ф. ст. у 2015 р. до 38 млрд у 2019 р. [83]. Якщо взяти до уваги інфляційні процеси та значне зниження військового бюджету в попередні роки (з 37,6 млрд ф. ст. у 2011 р. до 35,2 млрд у 2015 р.) [83], то фактично підвищення оборонних витрат у 2015–2019 роках лише компенсувало зростання цін та попередні скорочення.

Незважаючи на неодноразові заяви британського Міністерства оборони про підтримку військових витрат на рівні не нижче 2% ВВП (встановленого НАТО критерію, дотриманням якого Лондон завжди пишався), за даними фактичні військові витрати Великобританії знизилися з 2,1% ВВП в 2013 р. до 1,7% у 2019 р. [83]. Справа, ймовірно, у тому, що при підрахунку військових витрат британськими відомствами в них стали включатися статті, які раніше не враховувалися (наприклад, пенсії відставним військовим) [84], що дозволило формально дотримуватися встановленого НАТО критерію, проте відповідати йому стає для Лондона все важче.

В умовах виходу з ЄС та епідемії COVID 19 британська економіка переживала не найкращі часи. За підрахунками Національної статистичної служби Великобританії, падіння ВВП з лютого по вересень 2020 р. склало 8,2% [85].

Економічні труднощі неминуче позначилися і у військовому бюджеті. При цьому повернення до докризового рівня може розтягнутися на кілька років, як це сталося після фінансової кризи 2008–2009 років. У той же час, певний оптимізм вселяли заяви Б. Джонсона про необхідність підвищення фінансування збройних сил, що планується відобразити в наступних програмних документах [86].

Фінансові складності не могли не позначитися і на чисельності британських збройних сил, які скоротилися зі 165 тис. осіб у 2013 р. до 148 тис. 2019 р. [87, с. 157]. Якщо за рівнем оборонних витрат Лондону поки що вдається утримувати лідируючі позиції серед європейських членів НАТО, то за чисельністю збройних сил Британія поступається Туреччині, Франції, Німеччині та Італії [87, с. 64]. Чисельність її сухопутних військ скоротилася до 83 тис. осіб [87, с. 157] – історичного мінімуму з часів Наполеонівських воєн. Почасти нівелювати скорочення чисельності військовослужбовців повинно, за задумом уряду, збільшення кількості резервістів.

В умовах скорочення фінансування та чисельності збройних сил ключове значення набуває їх модернізація. У 2017–2020 роках були введені в дію два нових авіаносці – Queen Elizabeth і Prince of Wales – найбільші в історії британського флоту. Для британців, що традиційно вважають себе морською нацією, будівництво одразу двох сучасних авіаносців – одного з найбільш ефективних і потужних типів бойових кораблів сучасності – стало особливо важливою подією. Їхнє будівництво, щоправда, супроводжувалося неодноразовим збільшенням кошторису, а укомплектування авіаносців палубною авіацією не завершено досі. Були також продовжені роботи з будівництва нових фрегатів класу Type 26, багатоцільових підводних човнів класу Astute, придбання патрульних літаків Boeing P 8A Poseidon, військово-транспортних літаків Airbus A400M Atlas та ін.

Водночас очевидною є невідповідність масштабних завдань щодо модернізації збройних сил із прагненням до бюджетної економії. Так, для зниження витрат на укомплектування екіпажем авіаносця Queen Elizabeth було прийнято рішення про скорочення 200 морських піхотинців [88]. З 138

винищувачів Lockheed Martin F 35B Lightning II, які планувалися до покупки згідно Стратегії 2015, до 2019 р. було придбано лише 18 машин [87, с. 160].

Одним з найважливіших військових проєктів Лондона, як і раніше, залишається оновлення стратегічних ядерних сил. На зміну чотирьом застарілим підводним ракетноносцям класу Vanguard, на яких зосереджено весь британський ядерний арсенал, мають прийти чотири нові субмарини класу Dreadnought: остаточне рішення було ухвалено парламентом у липні 2016 р. [89]. Принципово важливим став пункт про будівництво саме чотирьох нових ракетноносців (а не трьох, як пропонувалося деякими політичними силами з метою зниження витрат): це дозволить забезпечити безперервність несення бойового чергування (тобто одна субмарина буде на бойовому чергуванні, одна може перебувати на ремонті, ще дві – на відпочинку чи навчаннях).

Планується, що нові ракетноносці ввійдуть до строю на початку 2030-х років, проте не виключено, що фінансові труднощі можуть призвести до збільшення термінів будівництва. В умовах обмеженості ресурсів збереження та модернізація стратегічних ядерних сил залишаються одним із небагатьох реальних підтверджень претензій Лондона на глобальне військово-політичне лідерство.

Проте навіть за умови збереження фінансування програми оновлення ядерних сил у повному обсязі вихід Великобританії з ЄС цілком може спричинити інші труднощі. Єдиний британський пункт базування стратегічних ядерних сил – база ВМФ Фаслейн – знаходиться на території Шотландії, і в 2014 р. у ході проведення референдуму про незалежність останньої вже висловлювалися побоювання щодо майбутнього британських ядерних сил у разі позитивного результату голосування. Прихильники незалежності в особі Шотландської національної партії (ШНП) неодноразово заявляли про своє прагнення без'ядерного статусу країни.

На референдумі про вихід із ЄС у 2016 р. 62% жителів Шотландії проголосували за збереження членства у Євросоюзі [90]. На сьогоднішній день перспективи повторного референдуму видаються досить туманними, і в січні 2020 р. прем'єр-міністр Б. Джонсон офіційно відмовився дати згоду на проведення

нового голосування [91]. Водночас економічні проблеми, викликані Брекзитом, можуть сприяти поляризації шотландської громадської думки та значному посиленню позицій прихильників незалежності, що в перспективі може створити умови для проведення ще одного референдуму.

Потенційна незалежність Шотландії, окрім складнощів політичного та економічного характеру, може мати істотний вплив і на британську оборонну стратегію у світі оголошення Единбургом про свій без'ядерний статус. Будівництво нової військово-морської бази для підводних ракетноносців вимагатиме колосальних витрат і розтягнеться як мінімум на кілька років. Більше того, у разі отримання незалежності Единбург з високою часткою ймовірності вимагатиме належної йому частки військової техніки, що означатиме подальше ослаблення британських збройних сил.

Проаналізуємо зовнішньополітичні аспекти Великої Британії. Вихід Великобританії з ЄС означає і трансформацію британської зовнішньополітичної стратегії, включаючи її військово-політичну складову. Перед Сполученим Королівством неминуче постає проблема розстановки зовнішньополітичних пріоритетів: з одного боку, країна прагне збереження тісних політичних та економічних зв'язків із ЄС загалом та з його країнами-членами на двосторонній основі. З іншого боку, Брекзит відкриває додаткові можливості для зміцнення відносин зі Сполученими Штатами, включаючи підписання нового торгового договору. Враховуючи виняткову важливість обох партнерів, британське керівництво знаходить розумний баланс між Брюсселем і Вашингтоном, що, втім, може виявитися вкрай складним завданням.

Водночас розстановка пріоритетів у сфері військово-політичного співробітництва є більш очевидною. Незважаючи на деяку активізацію механізмів європейської співпраці в галузі оборони наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років, Британія завжди віддавала пріоритет військовому співробітництву в рамках НАТО, і в умовах Брекзиту значення альянсу як наріжного каменю забезпечення її безпеки ще більше зростає. Навіть при зниженні військових витрат Великобританія, як і раніше, залишається ключовим європейським членом НАТО

і з погляду оборонних можливостей, і з точки зору готовності до участі у військових операціях. Так, британський військово-морський флот патрулює акваторію Середземного моря, а винищувачі Королівських ВПС – повітряний простір країн Балтії, в рамках взаємодії лінією альянсу британські військові розміщені у Польщі та Афганістані [87, сс. 65, 161-162]. Планується, що новий британський авіаносець Queen Elizabeth увійде до складу сил швидкого реагування НАТО [92].

У той же час поступове зміщення пріоритетів Вашингтона в Азіатсько-Тихоокеанський регіон та його невдоволення недостатнім внеском європейських країн у безпеку (за даними СІПРІ, у 2019 р. критерієм НАТО про виділення на оборону не менше 2% ВВП відповідали лише Греція, Румунія, Болгарія, Польща та країни Балтії [83]) негативно відбиваються на внутрішній єдності блоку. Зростає значення двосторонньої співпраці в галузі оборони та безпеки, а також різних багатосторонніх форматів. Незважаючи на періодичні тертя в англо-американських відносинах, як і раніше, тісною залишається військово-політична взаємодія між Лондоном і Вашингтоном: американські ВПС використовують кілька британських військових баз, має місце безпрецедентно високий рівень довіри у сфері обміну розвідувальними даними, балалістичні ракети Trident II D5, якими укомплектовані британські ядерні сили, виробляються та обслуговуються у США. Британія і Сполучені Штати мають колосальний досвід спільного проведення військових операцій - від "Бурі в пустелі" в 1991 р. до боротьби з ІДІЛ в даний час. Вихід Великобританії з ЄС, а також її прагнення до посилення свого глобального впливу в умовах обмеженості ресурсів ще більше посилюють значущість англо-американського військово-політичного співробітництва.

Сполучені Штати вважають Британію своїм найближчим військовим союзником. У той же час обмеженість британського військового потенціалу, викликане Брексітом ослаблення можливостей Британії виступати в ролі сполучної ланки між США та ЄС, а також наявність розбіжностей з деяких військово-політичних питань (наприклад, щодо ядерної програми Ірану) знижують зацікавленість Вашингтон. Проте безпрецедентно високий рівень

співробітництва дозволяє говорити про досить великий запас міцності “особливих відносин”.

Найбільшим європейським військовим партнером Сполученого Королівства найближчими роками залишиться, ймовірно, Франція. Початок періоду тісного військового співробітництва було покладено Ланкастерськими угодами 2010 р., які передбачали широкий спектр взаємодії - від спільного використання авіаносців до створення єдиних експедиційних сил [93]. Хоча не всі задумані проекти були реалізовані, рівень франко-британської співпраці у сфері оборони залишається досить високим: у листопаді 2017 р. було підписано нову угоду про військово-морське співробітництво та розвідку [94], а значимість військової взаємодії з Францією неодноразово підкреслювалася як у урядовому, і експертному рівні [95]. Франція є єдиною європейською державою, військовий потенціал якої можна порівняти з британським, так що взаємодія Лондона і Парижа у сфері оборони матиме істотне значення для розвитку системи європейської безпеки в цілому.

Очевидно, Брекзит ускладнить британську взаємодію з ЄС у сфері оборони та безпеки. Протягом тривалого часу складалася досить парадоксальна ситуація: з одного боку, Лондон, побоюючись підризу ролі НАТО, традиційно виступав проти подальшого поглиблення європейського військово-політичного співробітництва. З цього погляду вихід Великобританії з ЄС може в перспективі дати поштовх до розвитку європейської інтеграції у сфері оборони та безпеки. З іншого боку, саме Великобританія завжди була одним з небагатьох членів Євросоюзу, які мають реально значущий військовий потенціал, маючи у своєму розпорядженні найбільший військовий бюджет і четверті за чисельністю збройні сили. Більше того, на відміну від більшості європейських столиць, Лондон має волю і готовність діяти в кризових ситуаціях, застосовуючи свої збройні сили. З виходом Великобританії з ЄС можливості Брюсселя щодо проведення гуманітарних та військових операцій дещо обмежені [96, сс. 2-3].

Втім, Брекзит не означає самоусунення Сполученого Королівства від проблем європейської оборони та безпеки. У британських програмних документах

неодноразово наголошувалося на прагненні продовжити партнерські відносини з ЄС у цій галузі [79, с. 6]. Цілком ймовірні продовження обміну інформацією, проведення військово-політичних консультацій, обмежена участь Великобританії в європейських операціях, наприклад, у боротьбі з піратством або незаконною міграцією, участь Лондона у вже розпочатих проектах з виробництва бойової техніки, наприклад винищувачів Eurofighter. У 2019 р. на ЄС припадало близько 14% британського експорту та 16% імпорту озброєнь [97], але в умовах Брекзиту ці обсяги можуть скоротитися, а товарообіг зі США (38% британського експорту та 49% британського імпорту озброєнь у 2019 р. [97]) - ще більше зрости.

Традиційно високий рівень військово-політичного співробітництва характерний для відносин Великобританії з Канадою, Австралією та Новою Зеландією. З другої половини 2010-х років спостерігається активізація взаємодії у сфері оборони з Японією, включаючи спільні військові навчання та діалог глав зовнішньополітичних та військових відомств.

Важливими елементами зміцнення глобального впливу Британії, особливо у контексті Брекзиту, є розвиток нових багатосторонніх та двосторонніх форматів військово-політичного співробітництва, а також розширення мережі зарубіжних військових баз. Найбільш перспективним є створення Спільних експедиційних сил Великобританії, Данії, Норвегії, Нідерландів та країн Балтії. У 2018 р. до цього механізму співробітництва приєдналися також Швеція та Фінляндія [98]. В умовах Брекзиту це об'єднання може стати додатковим інструментом британського впливу на військово-політичні процеси в Європейському регіоні, беручи до уваги, що Лондон має в ньому безперечні позиції лідера, а більшість членів експедиційних сил (за винятком Фінляндії та Швеції) традиційно демонструє високу готовність до участі у різних операціях, хоча їх військові можливості обмежені. Цей механізм оборонного співробітництва цілком може стати і свого роду молодшим дублером НАТО і функціонувати в умовах, коли громіздка військова машина альянсу не може бути задіяна через опір Парижа, Берліна чи Вашингтона. У той же час слід враховувати, що на сьогоднішній день ще не представлялося випадку протестувати ефективність Спільних

експедиційних сил на практиці, а здатність Великобританії та групи малих країн Північної Європи діяти самостійно і без підтримки США залишається під питанням.

Лондон продовжує також тісне співробітництво із збройними силами третіх країн, приділяючи особливу увагу пострадянським державам. Зокрема, британські військові інструктори займаються навчанням військовослужбовців із країн Балтії та України, з 2012 р. було відновлено підготовку грузинських рейнджерів.

Ще з імперських часів Великобританії вдалося зберегти досить широку мережу військових баз і штабів, до яких належать Гібралтар і Кіпр у Середземномор'ї, Фолклендські острови та острів Вознесіння в Атлантиці, Канада та Беліз у Північній Америці, Катар на Близькому Сході, Бруней та Сінгапур в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. У 2018 р. після майже 50-річної перерви Лондон відновив свою військову присутність у Бахрейні на військово-морській базі Джуфейр. Крім того, вивчається питання про розширення військової присутності та будівництво нових військових баз у Гайані та на Монтсерраті в Карибському регіоні, а також у Сінгапурі та Брунеї в Південно-Східній Азії [99]. Всі ці зусилля можна розглядати як спробу практичної реалізації закладеної у Стратегії міжнародної участі ідеї щодо зміцнення британських позицій у світі.

2.3. Морська стратегія Великої Британії у сучасних умовах

Великобританія традиційно займає провідну роль у світі з погляду безпеки та світоустрою. Незважаючи на зниження її впливу та могутності у другій половині ХХ ст., вона, як і раніше, залишається великою державою з глобальними інтересами. Великобританія має безліч політичних, економічних та військових важелів впливу на систему міжнародних відносин. До перших можна віднести її членство в Раді Безпеки ООН, провідні ролі в НАТО, ЄС, Співдружності націй, її “особливі відносини” зі США – глобальним лідером сучасного світу, значні ресурси “м'якої сили”. До других – розвинену постіндустріальну економіку, роль країни як світового фінансового центру, а також високий рівень освіти та науки.

До третіх відноситься наявність у Великобританії ядерної зброї, широка мережа військових баз за межами національної території в різних частинах світу, значні військові витрати, армія і флот, які відповідають сучасним викликам і мають значний досвід ведення бойових дій. Так, у 2018–2019 роках її витрати на оборону склали 2,2% ВВП (35,3 млрд ф. ст.) - 5-е місце у світі після США, Китаю, Саудівської Аравії [100].

Глобальні інтереси Великобританії сягають в імперське минуле країни. Британська імперія тривалий час тримала збройні сили в колоніях, що дозволяло їй контролювати ключові морські та наземні торговельні шляхи і, у тому числі, стати не просто впливовим гравцем, а суб'єктом міжнародних політичних та економічних процесів. Після розпаду імперії Сполучене Королівство втратило багато важелів впливу, проте зберегло території у низці стратегічно важливих точок світу, що дає можливість йому й сьогодні переслідувати власні інтереси у глобальному масштабі. Вищеназвані фактори, а також економічний потенціал та союзницькі відносини з впливовими державами сприяють зміцненню позицій країни у міжнародно-політичній системі та системі міжнародної безпеки.

Велику роль у посиленні впливу Великобританії грають професійні, високотехнологічно оснащені та здатні відповідати на сучасні виклики збройних сил. У 2019 році вони брали участь більш ніж у 20 операціях у 25 країнах. Ці операції можна розділити на три категорії: операції з протидії екстремізму та державам-агресорам, місії НАТО, гуманітарні операції та операції з підтримки миру [101, с. 8]. Практично у всіх цих операціях у тій чи іншій мірі були задіяні військово-морські сили – чи це перевезення військовослужбовців, вантажів та обладнання, чи патрулювання моря та завдання ударів.

Військово-морські сили історично відіграють значну роль у підтримці міжнародно-політичного впливу Британії. Вони включають Королівський військово-морський флот (КВМФ, Royal Navy), Королівську морську піхоту (Royal Marines), Резерв КВМФ, Резерв Королівської морської піхоти, Відомство морської служби (Naval Careers Service), а також підтримуються Допоміжним Королівським флотом (Royal Fleet Auxiliary). До складу КВМФ на початку 2020

р. входило 29,6 тис. осіб, чотири ракетні підводні крейсери стратегічного призначення, сім атомних підводних човнів, один авіаносець, один вертольотосець, шість есмінців, 13 фрегатів, 15 мінних тральщиків, два багатофункціональних транспортних, 19 патрульних катерів, а також ряд транспортних кораблів, кораблів підтримки, вертольотів та тренувальних літаків [102] – всього 87 кораблів. У 2019 р. за цим показником КВМФ посідав 32-е місце у світі, проте за сукупними показниками рівня оснащеності, кількості техніки та військовослужбовців збройні сили країни посідали 6-е місце [103].

Розглянемо історію трансформації морської стратегії. У Національній стратегії морської безпеки Великобританії 2014 р. йдеться про те, що “Сполучене Королівство є острівною державою з морськими інтересами у всьому світі. Майже кожен аспект його національного життя залежить від зв'язків із зовнішнім світом, і більшість цих зв'язків забезпечується морським потенціалу” [104, с. 7].

Морська стратегія країни сформульована у різних офіційних документах: білих книгах та оглядах безпеки та оборони, морських доктринах, доктринах морської безпеки.

З 2010 р. було випущено шість документів, що описують склад, функції та завдання військово-морських сил Великобританії: Стратегія національної безпеки 2010 р. (The National Security Strategy), Стратегічний огляд оборони та безпеки 2010 р. (The Strategic Defence and Security Review), Морська доктрина 2011 р. (British Maritime Doctrine 2011 p.) (The UK National Strategy for Maritime Security), Стратегія національної безпеки та стратегічний огляд оборони та безпеки 2015 р. (National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review), Морська доктрина 2017 р. (UK Maritime Power). Вони можна простежити такі тенденції у трансформації національної морської стратегії: зміна списку загроз безпеки Великобританії, функцій і завдань військово-морських сил, складу та тактик КВМФ, планів із закупівель для флоту, форм взаємодії з союзниками на морі. Оскільки основними документами є стратегії національної безпеки та огляди оборони, а решта лише доповнюють їх, можна розділити всі документи на дві групи: випущені після 2010 та після 2015 р.

У Стратегії національної безпеки 2010 р. та Стратегічному огляді оборони та безпеки 2010 р. основними загрозами для безпеки Сполученого Королівства було названо тероризм, техногенні та природні катастрофи, кіберзагрози, віддалені від території Великобританії збройні конфлікти. При цьому превалювали невоєнні загрози: ймовірність військового нападу оцінювалася як дуже низька, хоча загроза нападу з використанням ядерної зброї вважалася ймовірнішою. Вказувалося, що ризикам нападу схильні і заморські території, зокрема Фолклендські острови та Гібралтар, але й вони характеризувались як невисокі [105, с. 27].

У Національній стратегії морської безпеки 2014 р. до загроз морської безпеки були додані негативні тенденції у торгівлі та навігації внаслідок воєн, злочинності, піратства та зміни міждержавних відносин; напад із моря на інфраструктуру Великобританії; незаконне перевезення озброєнь, людей, контрабанда наркотиків [104, с. 19].

В Огляді 2010 р. до основних завдань збройних сил було віднесено такі: захист Сполученого Королівства та його заморських територій; стратегічна розвідка; ядерне стримування; підтримка цивільних служб та організацій; захист інтересів держави за допомогою застосування сили та експедиційних інтервенцій; збільшення безпеки та стабільності [106, сс. 18-19]. У документі також було заявлено, що британські збройні сили повинні мати можливості для проведення одночасно великої довгострокової операції у складі однієї бригади з підтримкою ВПС та КВМФ, середньої короткострокової операції та невеликої короткострокової операції, або трьох короткострокових операцій невеликого масштабу, або однієї обмеженої часу великої операції у складі трьох бригад з підтримкою флоту і ВПС [106, с. 19].

У Морській доктрині 2011 р. основні функції військово-морського флоту визначалися як ведення бойових дій, забезпечення морської безпеки та політичного та дипломатичного впливу на міжнародні відносини [107, ч. 1, с. 2]. В Огляді 2010 р. названо такі завдання КВМФ: здатність забезпечувати безперервне ядерне стримування; захист з моря Сполученого Королівства та його

заморських територій у Південній Атлантиці; забезпечення постійної військової присутності у ключових регіонах світу; можливість для вторгнення за допомогою надводного та підводного флотів; проведення десантних операцій та підтримка наземних сил за допомогою вертольотів та допоміжних суден; можливість керувати силами Сполученого Королівства та його союзників на рівні оперативної групи [106, с. 21]. У Стратегії 2014 р. було додано завдання забезпечення безпеки логістики, портів, морських споруд, пасажирських та вантажних суден торговельного флоту, ресурсів та населення Великобританії від незаконної діяльності, у тому числі організованої злочинності та тероризму [104, сс. 9-10].

Огляд 2010 р. передбачав скорочення військового бюджету до 2015 р. з 2,5% ВВП до 2,2%, зменшення чисельності збройних сил до 158 тис. осіб, а КВМФ – до 30 тис. Згідно з Морською доктриною 2011 р. ядерний щит країни складають чотири ракетні підводні крейсера стратегічного призначення класу "Венгард", прийняті на озброєння у 1993-1999 рр. та оснащені балістичними ракетами "Трайдент II" з ядерними боєголовками. Кожен підводний човен несе вісім балістичних ракет і 40 боєголовок, а нові підводні човни вступили на заміну старим наприкінці 2020-х років [107, ч. 3, с. 3]. Основу КВМФ мали скласти сім підводних човнів класу "Естьют", 19 есмінців та фрегатів, морська піхота, авіація та кораблі підтримки. Вирішили списати останній авіаносець класу "Інвізібл" разом з його палубною авіацією, а перший з двох авіаносців класу "Куїн Елізабет", що будуються, ввести в дію в 2016 р.

Особливе місце у Морській доктрині 2011 р. було відведено Силам швидкого реагування – багатопрофільним групам, здатним здійснювати широкий спектр бойових та небойових завдань: стримування, стратегічний вплив та збирання інформації. Вони мають бути повністю сумісними з силами союзників та брати участь в операціях у складі коаліцій, у тому числі у командуванні ними. Такі групи планувалося об'єднувати навколо авіаносця типу Куїн Елізабет і складати з фрегатів, есмінців, кораблів підтримки, а також за необхідності підключати до них мінні тральщики, сухопутні війська, авіацію та підводні човни [107, ч. 3, с. 3].

В Огляді 2010 р. окреме місце було відведено залучення до міжнародного співробітництва як необхідного напрямку діяльності для забезпечення безпеки та розвитку багатосторонніх інститутів та інструментів. На цьому напрямі було означено п'ять пріоритетів [106, с. 59]. Перший і головний – це співпраця зі США у сфері оборони та безпеки, зокрема у боротьбі з тероризмом та кіберзагрозами, протидії розповсюдженню ядерної зброї, продовженню поточних спільних операцій.

Другий – двостороння кооперація з державами у напрямках дипломатичної взаємодії, розвитку, проведення спільних операцій, технологічного та програмного обміну. Особливу увагу приділено взаєминам із Францією як одним із головних стратегічних партнерів та наголошено, що при проведенні військових операцій пріоритет надається коаліціям.

Третій – ефективна робота у ООН. Четвертий – діяльність у НАТО як основа оборони країни, внесення значних внесків у операції альянсу та його командні структури. Зрештою, п'ятий пріоритет – це співпраця з ЄС, підтримка цивільних та військових операцій ЄС, якщо вони відповідають інтересам Великобританії та не дублюють плани НАТО [106, сс. 59-63].

Стратегія національної безпеки та стратегічний огляд оборони та безпеки 2015 р. загалом продовжили курс попередніх документів, роблячи менший акцент на скороченні фінансування та більший – на змінах реалій міжнародного середовища та відповіді Великобританії на них. Було позначено чотири головні типи загроз національній безпеці: глобальні загрози (тероризм і екстремізм, регіональна нестабільність, неконтрольована міграція, організована злочинність, глобальна охорона здоров'я), загрози, що походять від держав (посилення конкуренції між державами), технологічні загрози (кіберзагрози, витік технологій), трансформація світопорядку. До інших загроз були віднесені техногенні та природні катастрофи та катаклізми, енергетична безпека, нестабільна глобальна економіка, зміна клімату та виснаження ресурсів [108, сс. 15-22].

З'явилися нові завдання збройних сил, пов'язані з глобальним управлінням та наддержавним регулюванням. Було наголошено на здійсненні внеску країни у міжнародну безпеку та колективні можливості її союзників та партнерів, а також у діяльність багатосторонніх інститутів; проведення операцій з підтримки миру та стабільності. У питанні проведення військових операцій увага була наголошена на діях у складі коаліцій, при цьому згадувалася Ст. 5 Статуту НАТО (збройний напад на одну з країн НАТО розглядатиметься як напад на альянс). Новими завданнями було названо вдосконалення стратегічної розвідки та глобальної оборонної мережі, надання гуманітарної допомоги, реагування на стихійні лиха, проведення рятувальних операцій.

Особливо зазначалося, що британські збройні сили повинні мати всі можливості для одночасного проведення: операції середньої тривалості, в якій задіяний один рід військ (місія проти ДАІШ в Іраку); а також численних додаткових операцій, починаючи від спеціалізованих місій (контртероризм або боротьба з піратством) і закінчуючи ширшими складними операціями (підтримка боротьби з лихоманкою Ебола в Сьєрра-Леоні або постійна присутність флоту в Перській затоці); широкого спектру заходів у галузі оборони (навчання та консультації) [108, сс. 27-30].

Завдання КВМФ у Стратегії 2015 р. були сформульовані в такий спосіб: реалізація ядерного стримування, забезпечення морської могутності та підтримка десантних операцій. Було відзначено, що до 2025 р. КВМФ повинен складатися з чотирьох підводних човнів з ядерним озброєнням, семи підводних човнів із звичайним озброєнням, двох авіаносців, 19 есмінців та фрегатів, шести патрульних суден, 12 мінних тральщиків, трьох гідрографічних суден, одного патрульного льоду трьох бригад Коммандос, п'ятьох десантних кораблів, шести вантажних кораблів, трьох кораблів підтримки, шести вертольотів. Також у складі збройних сил буде дев'ять літаків морської авіації P-8 та дві ескадрильї винищувачів F-35, доступних для базування на авіаносцях.

У 2018 р. на озброєння мали надійти два найбільші за всю історію Великобританії авіаносця класу "Куїн Елізабет" (перший надійшов у грудні 2017

р., другий у 2020 р.), озброєні винищувачами F-35, які закуплені тільки на початку 2020-х років. Ці авіаносці мають стати ядром морських оперативних груп. Було ухвалено остаточне рішення про заміну ядерного флоту та будівництво чотирьох нових підводних човнів класу “Саксесор” загальною вартістю близько 31 млрд ф. ст., перша з яких буде спущена на воду на початку 2030-х років [108, сс. 34-36]. Також було оголошено про плани побудови восьми фрегатів типу 26 (замість 13, як планувалося раніше) на заміну сучасним фрегатом типу 23, і навіть п'яти фрегатів типу 31. Почалася розробка нового фрегата, яка має бути закінчена до 2030-х років. Планується закупівля трьох кораблів підтримки, двох патрульних кораблів прибережної дії, а також заміна літаків морської авіації “Німрод” патрульними літаками P-8 [108, сс. 30-31]. Загальна вартість закупівлі нової техніки та обладнання для збройних сил з 2016 по 2026 р. становитиме 178 млрд ф. ст. Ці плани були знову підтверджені в маніфестах Консервативної та Демократичної юніоністської партії, випущених після виборів 8 червня 2017 р., а також в урядовому буклеті “Британська оборона у цифрах”, що вийшов у вересні 2017р.

Реалізація зазначених планів має забезпечити Великобританії безперервне ядерне стримування, широкі можливості проведення багатоцільових операцій у складі сил швидкого реагування, у тому числі за участю авіаносців, та на великій відстані від Британських островів (наприклад, у Південній Атлантиці або в Арктиці), ефективний контроль за певними ділянками морського простору за допомогою підводних човнів, бойових та допоміжних суден та авіації.

У Стратегії 2015 р., порівняно зі Стратегією 2011 р., більше місце відведено двосторонньому та багатосторонньому співробітництву у сферах безпеки та оборони, окремо згадуються 60 держав та низка міжнародних організацій [108, сс. 50-62]. Відповідно до Морської доктрини 2017 р. в основі позиції Великобританії з питань оборони лежить принцип стримування, який включає ядерний і неядерний вимір.

Ще одним принципом є взаємодія з партнерами як у двосторонньому, так і багатосторонньому форматах, особливо з НАТО. Структура та ідея Сил швидкого

реагування залишилася незмінною, при цьому більший акцент зроблено на спільних операціях з Північноатлантичним альянсом [109, сс. 59-60]. Один із головних напрямів спільної взаємодії військово-морських сил Сполученого Королівства з союзниками – виконання завдань у складі спільних експедиційних сил.

У трансформації морської стратегії Великобританії у 2010-ті роки можна відзначити такі напрямки та тенденції. Насамперед, це збільшення в безпеці політики невійськових загроз, підвищення важливості берегового патрулювання як морського, так і повітряного, для боротьби з організованою злочинністю і тероризмом. Також продовжується тенденція зростання пріоритетності спільних з союзниками операцій та посилення акценту на активній участі у діяльності наддержавних інститутів. При цьому наголошується на збереженні ролі військово-морських сил Великобританії як достатньо самостійного суб'єкта міжнародних відносин. Зазнали зміни тактики проведення операцій: КВМФ у складі Сил швидкого реагування має здійснювати точкові удари та десантні висадки, підтримувати наземні місії з моря. Наголошується на збільшенні необхідності стримування, в першу чергу за допомогою ядерних морських сил, і протичовнового патрулювання.

Велике значення надається заміні застарілого та розробка та будівництво сучасного обладнання та кораблів, у тому числі ядерного флоту. Частково змінилися і територіальні пріоритети діяльності КВМФ. Як і раніше значущі традиційні напрямки, такі як територіальні води Великобританії, Середземномор'я, Північна та Південна Атлантика, моря, що омивають Аравійський півострів. Зросла значимість морів на північ від Європи, Антарктики та Арктики, і навіть Північної Атлантики.

Розглянемо роль міжнародного середовища. Трансформація морської стратегії відбувається паралельно із послідовним процесом реформування збройних сил країни. На цей процес впливають як внутрішні чинники (найбільш значущі – політична боротьба лейбористів та консерваторів, інших партій, а також внутрішньопартійна боротьба, використання політичними силами

популістських ідей у питаннях виходу країни з Євросоюзу чи відділення Шотландії), так і зовнішні, визначивши системи загалом.

Глобалізація, інформаційна революція, розвиток комунікаційних та інформаційних технологій сприяли як подальшої політичної, економічної та культурної взаємозалежності різних країн і регіонів, так і одночасного розмивання суверенітету та зростання націоналізму та економічного протекціонізму. Регіональні інтеграційні об'єднання набули нової динаміки, хоча їх розвиток не є лінійним і пов'язаний з кризами в різних галузях (насамперед це стосується ЄС), посилилися держави Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Все це стимулювало багаторівневу взаємодію між державами, недержавними та наддержавними суб'єктами міжнародних відносин.

Ці чинники світового розвитку позначилися на розумінні безпеки та ролі збройних сил держав, у тому числі Великобританії. Наприкінці ХХ - початку ХХІ століття до традиційних військових загроз додалися загрози тероризму, екстремізму, а з розвитком технологій - і кібертероризму. У поняття безпеки стали все частіше включатися енергетична безпека, екологічні та кліматичні проблеми, економічна стабільність, питання міграції, транснаціональна злочинність, охорона здоров'я, безпека інфраструктури. Новий контекст набула і проблема поширення зброї масового ураження.

Відбулася переоцінка підходів до збройних конфліктів. Ймовірність прямого нападу на якусь із великих держав, а також членів НАТО, збільшилась, а розпад біполярної системи породив безліч регіональних і внутрішніх конфліктів, що впливають як на регіональну стабільність, і на всю систему міжнародних відносин. У них, як правило, опосередковану участь беруть сторонні держави, ці конфлікти призводять до великого числа жертв серед цивільного населення. Наслідком таких конфліктів стали тривала дестабілізація у низці регіонів світу та подальша активізація радикальних сил. Ці конфлікти нового типу не несуть прямої загрози території Сполученого Королівства, але можуть суттєво впливати на міжнародну та європейську безпеку, що безпосередньо зачіпає його інтереси. Такі конфлікти сприяють посиленню конкуренції між державами, зростання

глобальної нерівності, ослаблення законних урядів, що призводить до економічної нестабільності, поширення організованої злочинності, а також збільшення терористичних загроз та міграційних потоків, спрямованих, у тому числі, до Великобританії. Міграційна криза в Євросоюзі, незаконні перевезення людей та зброї, теракти, які почастишали в Сполученому Королівстві останніми роками, – ось лише деякі наслідки регіональних конфліктів для безпеки останнього.

Сьогодні Великобританія прагне посилити свій потенціал глобального гравця та впливати на процеси як політичного, так і економічного характеру, що відбуваються у світі. Протягом останніх 30 років збройні сили Сполученого Королівства брали активну участь у різних військових та миротворчих операціях по всьому світу. При цьому наголошувався на участі в операціях під егідою міжнародних організацій (НАТО, ООН, ОБСЄ, ЄС) та коаліцій.

Говорячи про особливості британських місій цього періоду, можна відзначити меншу чисельність контингентів у порівнянні з війнами минулого, участь у них приватних військових компаній, ведення бойових дій проти іррегулярних формувань. Зміни характеру збройних конфліктів після закінчення холодної війни мали наслідком тенденцію до формування мобільних сил швидкого реагування та скорочення регулярної армії. У 1990 р. збройні сили Великобританії налічували 305,8 тис. осіб, а у 2017 р. – 138,8 тис. У 1990 р. військові витрати становили 3,9% ВВП, у 2016 р. – 2,2% (Великобританія – одна з чотирьох країн ЄС, які виконують вимогу НАТО підтримувати витрати на оборону на рівні не менше ніж 2% ВВП [101, сс. 3-4]). Незважаючи на скорочення військових витрат, програма модернізації збройних сил дозволяє Сполученому Королівству залишатиметься державою з глобальним військовим впливом і відіграватиме значну роль у врегулюванні криз та підтримці безпеки по всьому світу.

Сучасним глобальним викликам відповідає і прагнення Сполученого Королівства налагоджувати двосторонню та багатосторонню співпрацю з країнами та організаціями. У сьогоднішньому нестабільному поліцентричному світі дії поодиночі сповнені ризиків навіть найбільших гравців. Тому просування

інтересів у міжнародних організаціях та коаліціях надає політиці Великобританії більший авторитет, зокрема в рамках місій НАТО, ЄС, ООН, ОБСЄ, особливо після майбутнього виходу з ЄС. Стратегія проведення операцій у складі міжнародних експедиційних сил та спільних цільових груп впливає у фарватері цих же факторів.

Охарактеризуємо наслідки брекзиту для оборони і безпеки країни. Після США та НАТО найважливішим партнером Великобританії у сферах оборони та безпеки залишається ЄС. Морська доктрина 2017 року наголошує на тому, що ЄС має ряд можливостей для забезпечення безпеки та протидії загрозам і може доповнити можливості НАТО. Як підтвердження успіху Загальної безпекової та оборонної політики ЄС перераховуються операції, в яких бере участь Великобританія. Також йдеться про намір Сполученого Королівства сприяти налагодженню тіснішої співпраці між ЄС та НАТО [109, с. 53].

Однак після Брекзиту деякі аспекти партнерства Великобританії та ЄС можуть зазнати змін. Брекзит вплинув на витрати на загальну оборону, виробниче та наукове співробітництво, членство Сполученого Королівства у механізмах ЄС, обороноздатність обох акторів, зовнішньополітичні амбіції сторін, зміна їх глобальних ролей, у тому числі у міжнародних організаціях [110].

Великобританія мала найбільший у ЄС оборонний бюджет. Її значні плани щодо закупівлі нової техніки та обладнання для збройних сил, суворе дотримання рекомендованих НАТО видатків на оборону у розмірі 2% ВВП, рішення про щорічне підвищення оборонного бюджету на 0,5% до 2021 р. – все це було сформульовано керівництвом країни та затверджено ще до проведення референдуму про вихід із складу ЄС. Враховуючи скорочення темпів зростання економіки Великобританії (зростання ВВП у 2015 р. – 2,2%, у 2016 р. – 1,8, у 2017 р. – 1,7% [111]), яке, залежно від її майбутніх домовленостей з ЄС, ймовірно, продовжиться. У найближчі роки більшою чи меншою мірою багато статей витрат можуть бути значно скориговані. Однак можливе збільшення інвестицій у британський оборонно-промисловий комплекс у разі зростання торгівлі озброєннями та кооперації на глобальному ринку [112, с. 9].

Великобританія має прийняти рішення про ступінь взаємодії з Європейським оборонним агентством, завданням якого є оборонна кооперація держав-членів, що стимулює оборонні дослідження та розвиток оборонної промисловості. Серйозні збитки можуть бути завдані науково-технічному співробітництву ЄС з Великобританією [112, с. 10]. У сферах виробництва та закупівель у результаті Брекзиту можуть зруйнуватися тісні зв'язки між британськими та європейськими компаніями, що створить невизначеність для реалізації спільних проектів, у тому числі будівництва другого авіаносця класу Куїн Елізабет та винищувачів Тайфун. Це, ймовірно, призведе до поглиблення співпраці Великобританії із неєвропейськими ринками.

З виходом із ЄС можливі різноманітні сценарії морської співпраці країни з європейськими партнерами. Сьогодні курс уряду консерваторів зміщується у бік більшої кооперації з союзниками по НАТО та налагодження двосторонніх оборонних зв'язків, таких як співпраця з Францією. Операції Євросоюзу, в яких бере участь Великобританія, мають переважно невійськовий, поліцейський характер.

Вони продовжують відповідати інтересам Сполученого Королівства та участь у них, швидше за все, буде продовжено. Однак, враховуючи різке скорочення військового бюджету та збройних сил Союзу з виходом Великобританії, доля подальшої військової інтеграції ЄС, як і операцій, що ним проводяться, залишається непередбачуваною, навіть після створення у грудні 2017 р. Постійного структурованого співробітництва з питань безпеки та оборони (PESCO).

Після Брекзиту найімовірнішим є активний розвиток двосторонніх оборонних кооперацій Великобританії як з давніми союзниками, так і з новими партнерами – остання отримає більшу свободу у своїй зовнішній політиці та безпеці та при виборі партнерів по коаліціях. Нові авіаносці типу "Куїн Елізабет", перший з яких вступив у дію у грудні 2017 р., стануть основою морських оперативних груп, які зможуть виконувати багатопрофільні завдання спільно із союзниками.

Безперечно, Брекзит обернувся фінансовими втратами для країни. Вони позначилися на оборонному бюджеті. У новому огляді, що розробляється урядом з липня 2017 р. безпеки передбачено значну економію фінансових коштів у цій сфері. На тлі зростання кіберзагроз, загроз тероризму та необхідності протистояти гібридним війнам звичайні озброєння можуть зазнати скорочення. Зокрема, вже повідомлялося про плани уряду зменшити чисельність морських піхотинців та кількість десантних кораблів. Також заходи економії бюджету можуть призвести до затримок у будівництві фрегатів та скорочення кількості винищувачів F-35 для нових авіаносців [113].

У березні 2018 р. побачив світ Огляд можливостей національної безпеки (National Security Capability Review). У доповіді Королівського інституту об'єднаних родів військ від 6 лютого 2018 р. йдеться про “політичний параліч” для збройних сил Великобританії, викликаний “нездатністю уряду приймати важкі рішення” через Брекзит [114]. Тим часом, нові виклики для безпеки Великобританії та її союзників вимагають коригування планів закупівель, розроблених у 2015 р. Необхідно виділити гроші на нові напрямки розвитку та скоротити фінансування колишніх малоефективних програм. При цьому поширення високотехнологічних загроз, використання роботів та штучного інтелекту, нових можливостей повітряної та ракетної оборони та протидії підводним човнам, нових тактик ведення бою змушують виділяти великі кошти саме на технологічне переоснащення збройних сил [114, с. 1; 115].

Висновки до розділу 2

У кваліфікаційній роботі виявлено напрями, цілі і принципи регулювання та підтримки інноваційних технологій у сфері фінансових послуг Великобританії. Особливий інтерес представляють інструменти державної політики в різних цій сфері. Британський досвід свідчить про ефективність комплексного підходу до розвитку фінтеху, при якому ініціатива, реалізована урядом і регуляторами, створює синергетичний ефект. Стимулюючи розвиток фінансових інновацій, уряд

отримує можливість збільшити конкурентні переваги Великої Британії на світовому фінансовому ринку та підвищити доступність фінансових послуг на території країни.

Вихід Великобританії з ЄС потребує нових концептуальних та практичних підходів до політичної стратегії. У умовах, що змінилися, ще більш актуальними стають проблеми фінансування та модернізації британських збройних сил. Зростає значення НАТО та інших багатосторонніх форматів військового співробітництва, а також взаємодії у сфері оборони та безпеки на двосторонній основі.

З виходом Великобританії з Європейського Союзу відбуваються зміни у європейській та євроатлантичній системах безпеки. Після Брекзиту традиційно важлива роль військово-морського флоту Сполученого Королівства в обороні Заходу стала помітним чинником у відносинах Великобританії з ключовими партнерами у сфері політики безпеки та оборони – країнами-учасницями ЄС та НАТО. Все це природно веде до трансформації морської стратегії Сполученого Королівства в нових міжнародно-політичних умовах.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

3.1 Нові стратегічні пріоритети економічної політики Великої Британії

У британській економічній літературі йде дискусія про те, наскільки зміни у галузевій структурі відповідають національним інтересам країни. Йдеться про переваги та недоліки моделі, що спирається на сферу послуг, і насамперед на фінансовий сектор як двигун зростання.

У країні все більшого поширення набуває думка, що процеси деіндустріалізації та фінансіалізації британської економіки зайшли занадто далеко. Їхнє продовження може зробити країну надмірно залежною від поставок ззовні багатьох видів стратегічних товарів, що створює загрозу її економічній безпеці. У ділових колах зростає усвідомлення необхідності диверсифікувати економіку. Особливого значення надається реіндустріалізації – перерозподілу ресурсів зі сфери послуг, насамперед фінансових, на реальний сектор економіки. При цьому йдеться не про повернення до старої індустріальної структури, а про формування нового вигляду національної промисловості та економіки в цілому.

Зазначені процеси багато в чому визначили цілі та зміст економічної політики Великобританії останнього часу. У ній можна виділити три напрями:

- 1) кон'юнктурна (про- та антициклічна) політика;
- 2) структурна;
- 3) новий напрямок – переговорний процес із колишніми партнерами по ЄС з метою найкращої адаптації і перебудови економіки після виходу країни з Євросоюзу.

Зміна трендів, що почастишали в економічному розвитку (підйом кінця минулого – початку нинішнього століття; криза 2007–2009 рр.; посткризове відновлення; новий підйом з 2014 р.; зниження темпів зростання з 2017 р.) потребувала зміни ролі держави в регулюванні умов відтворення.

З початку 1980-х років аж до кризи основними пріоритетами економічної політики у Великобританії були приватизація, дерегулювання господарства, скорочення державних витрат, активне впровадження ринкових засад у діяльність державного сектора, децентралізація управління тощо. Зростала роль ринкових регуляторів, знижувалася частка державного попиту в кінцевому споживанні. У разі сприятливого загалом економічного клімату у світі британська система змогла успішніше, ніж європейська континентальна “економіка співучасті”, пристосуватися до реалій початку нового століття. Однак у наступні роки виявилися негативні сторони подібної моделі: вона звужувала можливості держави для маневру, величезні ризики опинилися поза належним обліком.

У ході кризи залучення держави в економіку суттєво підвищилося. Влада практично відійшла від колишньої монетарної ортодоксії. Економічна парадигма почала змінюватися у бік використання кейнсіанських методів регулювання. У центрі антикризової політики виявилася фінансова політика - стимулювання економіки шляхом збільшення бюджетних витрат. Основними напрямками діяльності держави стали вибіркова підтримка бізнесу, націоналізація та рекапіталізація, а також викуп контрольних пакетів проблемних банків, надання гарантій міжбанківських кредитів. В умовах зниження податкових надходжень це призвело до збільшення дефіциту бюджету. Підвищилася заборгованість усіх секторів господарювання. У результаті потенціал бюджетної політики стимулювання зростання – маневрування державними витратами та податками з метою впливу на платоспроможний попит – суттєво знизився. Акцент у політиці став переміщатись на грошово-кредитну сферу.

У посткризове десятиліття держава постійно балансує між прихильністю до невтручання у господарські процеси та прагненням забезпечити стабільне зростання економіки та добробуту громадян. Розроблений у травні 2010 р. сценарій виходу з кризи та подальшого зростання передбачав поєднання жорсткої фінансової та м'якої грошово-кредитної політики. З одного боку, частка витрат держави у ВВП знижується: якщо 2010 р. вона сягала 47.8%, то 2021-го

опустилася до 41,1% [116]. Ставка робилася підвищення ефективності бюджетних витрат і якості наданих державою громадських благ.

З іншого боку, не можна було запроваджувати нові регулюючі заходи, не демонтувавши старі. У березні 2009 р. Банк Англії різко зменшив базову процентну ставку – з 4,5% до історичного мінімуму 0,5% річних, а з серпня 2016р. – до 0,25% [117]. Фінансова влада опинилась у пастці ліквідності – у міру наближення рівня банківського відсотка до нуля ефективність традиційних заходів грошово-кредитної політики падала. В результаті стали застосовуватися інструменти, яких в арсеналі монетарної політики не існувало ще десятиліття тому. Насамперед йдеться про кількісне і кредитне пом'якшення, вербальні інтервенції центрального банку (заяви про наміри), нестерилізовані валютні інтервенції. Ці заходи ґрунтуються не на регулюванні відсоткових ставок, а на викупі найважливіших проблемних активів.

Принципово змінилася ситуація із протидією інфляції. З початком посткризового підйому ключовим трендом стала дефляція, а з нею методів боротьби не так багато, як з інфляцією. Проблема інфляції відійшла на задній план. Мало того, монетарна влада була змушена здійснювати заходи, спрямовані на стимулювання підвищення цін і запобігання поширенню дефляції.

Зміна економічної ситуації (зменшення податкових надходжень, зниження курсу фунта, скорочення припливу іноземних інвестицій та доходу від експорту) спонукало уряди Д. Кемерона і Т. Мей внести корективи до бюджетної політики та відмовитися від політики жорсткої економії та амбітного плану збалансувати бюджет до 2020 р. Зміни торкнулися і грошово-кредитної політики. З середини 2016 р. почали зростати споживчі ціни. Опинившись перед дилемою – стимулювати економічне зростання чи протидіяти наростанню інфляції, – Банк Англії вважав головною загрозою подальшому розвитку економіки збільшення інфляційного тиску. З метою повернення інфляції до її цільового рівня 2% британський ЦБ знову посилив монетарну політику. На початку листопада 2017 р. він підняв процентну ставку на 0,25 п. п. – до 0,5% річних та у травні 2018 р.

зберіг її на цьому рівні. Регулятор зберіг обсяги купівлі активів на рівні 435 млрд ф. ст., корпоративних бондів - на рівні 10 млрд фунтів [118].

У міру подолання наслідків кризи центр тяжкості в економічній політиці поступово зміщувався у бік завдань модернізаційного характеру. У листопаді 2017 р. уряд опублікував нову промислову стратегію. Висунуто амбітне завдання: до 2030 р. перетворити країну на одну з найбільш інноваційних держав світу за рахунок розширення партнерства держави з бізнесом, академічною спільнотою та громадянським суспільством [119].

Головне завдання у сфері економіки держава бачить у наданні їй більшого динамізму за рахунок ліквідації бар'єрів для довгострокового інноваційного зростання господарства, підвищення його ефективності, зростання продуктивності праці та конкурентоспроможності. Це, у свою чергу, вимагає усунення внутрішніх диспропорцій у галузевої та регіональної структурі економіки та подолання зовнішніх дисбалансів. На порядку денному – диверсифікація виробництва, створення збалансованого господарства, яке має більшою мірою спиратися на заощадження, приватні інвестиції та експорт, а також на реальний сектор економіки та менше залежати від державних та споживчих витрат та сфери послуг, насамперед фінансових. Якщо в центрі уваги уряду Д. Кемерона були питання оздоровлення фінансів, то кабінет Т. Мей на чільне місце поставив проблеми реальної економіки.

Щодо політики інноваційного розвитку, слід зазначити наступне, уряд Великобританії спільно з науковим та діловим співтовариством розробив пріоритети науково-технічного розвитку. Було визначено технології з максимальним потенціалом комерціалізації розробок у майбутньому. Серед них: створення нових матеріалів, генетика, регенеративна медицина, креативний дизайн, цифрова економіка, перспективна енергетика, електроніка та нанотехнології, транспорт, інформаційні та комунікаційні технології, захист комунікаційної інфраструктури, синтетична біологія, а також науки про життя та раціональне природокористування.

Значні зміни відбулися у промисловій та науково-технічній сфері: акцент перенесений на розвиток технологій, впровадження інновацій, створення нових галузей. Посилюються критерії надання фінансової допомоги, намітилася відмова від прямого субсидування бізнесу на користь активнішого його інформування про новинки в галузі техніки та технології. По суті, на відбувся перехід від державної до національної промислової політики, активними учасниками якої поряд із державою стають бізнес, наукові та громадські організації. Знизилася значення таких напрямів промислової політики, як вибіркова підтримка галузей та надання селективної допомоги. Основну увагу держава зосередила на створенні прозорої та ефективної правової бази для покращення підприємницького середовища.

Відповідно до нових пріоритетів орієнтація на престижні дослідження та прориви поступилася місцем забезпечення господарської ефективності та конкурентоспроможності, широкому промислому використанню інновацій, у тому числі шляхом запозичення зарубіжних досягнень. Держава скорочувала прямі бюджетні асигнування на фундаментальні наукові роботи, виділяючи кошти переважно на конкретні цілі та програми й оцінюючи ефективність діяльності дослідницьких центрів залежно від успіхів у комерціалізації отриманих результатів.

Нова економічна стратегія уряду націлена на підвищення ефективності національного бізнесу та створення сприятливих умов для залучення іноземного капіталу. Особливого значення надається зниженню податкового навантаження на бізнес та спрощенню системи стягнення податків. Основна ставка корпоративного податку, що становила 2011 р. 28%, до 2017 р. знизилася до 19%. У 2020 році вона опустилася до 17% – найнижчого рівня серед держав G7.

На початку 2016 р. запроваджено постійну податкову інвестиційну пільгу, яка дозволяє компаніям віднімати з оподаткованого прибутку витрати на машини та обладнання на суму до 200 тис. ф. ст. Компенсувати втрати бюджету уряд передбачає за рахунок підвищення рівня збирання податків. Введено обмеження на трансферне ціноутворення, яким корпорації нерідко зловживали, щоб перевести прибуток у юрисдикції з м'яким податковим кліматом. Спеціальні

пільги (податкові кредити) передбачаються щодо прибутків, отриманих компаніями від інноваційної діяльності та використання патентів. Уряд надає допомогу вітчизняним та іноземним компаніям у проведенні НДДКР у Великобританії.

Велика увага приділяється стимулюванню малого бізнесу. Для компаній з річним прибутком менше 300 тис. ф. ст. ставку податку на доходи передбачається знизити з 21 до 20%. Зберігається система фінансових гарантій, що передбачає страхування 75% банківських кредитів, що надаються компаніям з річним оборотом до 25 млн ф. ст. Для полегшення доступу малого бізнесу до кредитів створено спеціальний банк.

У 2017 р. розпочато найбільшу за останні 20 років перебудову державного управління наукою та вищою освітою. Створено нову структуру – Національну агенцію з досліджень та інновацій, яка об'єднує основні канали фінансування ІР. Її основні завдання: вироблення науково-інноваційної політики, зміцнення зв'язків наукової сфери з урядом, спрощення фінансування міждисциплінарних досліджень, прискорення інноваційного процесу. Відповідно до Промислової стратегії 2017 р. частка витрат на НДДКР у ВВП до 2027 р. має збільшитися з 1,7 до 2,4%. Фінансування у сфері освіти передбачається здійснювати з урахуванням її якості з метою ліквідації існуючого дисбалансу між підготовкою фахівців та запитами ринку праці. Більше коштів виділяється на викладання математики та інформатики в середній школі, а також на придбання знань та навичок у цифровій економіці.

Болючою проблемою тривалий час залишався розрив між високорозвиненою академічною наукою та слабким господарським використанням її досягнень. Створення науково-технологічних центрів (парків) навколо профільних університетів дозволяє представникам науки та промисловості об'єднати зусилля з метою комерціалізації наукових досліджень. Сьогодні вже налічується понад 100 таких парків. Більше 60% фірм, що розташовуються в них – малі підприємства.

Практично всі технопарки створені завдяки субсидіям у рамках державної регіональної допомоги. Основний науково-технічний потенціал зосереджений у південно-східному та східному районах країни. Трикутник Лондон-Оксфорд-Кембридж грає у Великобританії ту ж роль, що і Силіконова долина в США.

У країні створено 400 бізнес-інкубаторів, які підтримують малі, новостворені підприємства та підприємців-початківців, які хочуть, але поки не мають можливості розпочати свою справу. Бізнес-інкубатори допомагають їм у створенні комерційно вигідних продуктів та ефективних виробництв шляхом надання в оренду приміщень та надання фінансових, консультаційних, бухгалтерських та юридичних послуг [120].

Для розвитку високотехнологічних галузей економіки розроблено Програму інноваційного розвитку – створення “катаapultних центрів”. Вона покликана сприяти комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок, що мають високий потенціал. Сума державних і приватних інвестицій, вкладених у розвиток цього проекту, перевищує 250 млн ф. ст. Розширюється мережа трансферту знань. Вона складається з 15 регіональних центрів, що спеціалізуються на накопиченні та передачі знань за певними технологіями. Важливим інструментом стимулювання технологічного розвитку промисловості визнано використання державного замовлення. Додаткова підтримка інноваційних процесів здійснюватиметься шляхом полегшення процедур адміністративного нагляду та контролю, надання податкових пільг на НДДКР та неадренську діяльність.

Тривале недофінансування цієї сфери – одна з важливих причин економічного відставання Великобританії. На його подолання, насамперед через модернізацію транспорту та зв'язку, у найближчі кілька років передбачається витратити 500 млрд ф. ст. Понад половину інфраструктурних інвестицій буде профінансовано за рахунок приватних коштів. З метою залучення інвестицій запропоновано збільшити до 31 млрд ф. ст. капітал Національного інвестиційного фонду продуктивності, що підтримує проекти у сфері транспорту, житлового будівництва та цифрової інфраструктури.

Особливого значення надається переходу до економічного зростання на основі “чистих технологій”. З цією метою у жовтні 2017 р. було прийнято державну “Стратегію чистого зростання”. Важливе місце приділяється розвитку низьковуглецевої енергетики (насамперед атомної та офшорної вітроенергетики), на що виділено понад 2,5 млрд ф. ст. Промислова стратегія 2017 р. передбачає розробку “розумних систем для дешевої та чистої енергії в електроенергетиці, теплопостачанні та на транспорті”. Ставиться завдання реконструювати електричну мережу таким чином, щоб вона могла:

- а) працювати з різними джерелами чистої енергії;
- б) використовувати нові технології для управління попитом на електроенергію;
- в) комбінуватися із системами зберігання енергії.

Одночасно вживаються заходи щодо підвищення ефективності сфери послуг, особливо її фінансового сектора, єдиним мегарегулятором якого став Банк Англії. Передбачається, що зростанню стабільності сектора сприятиме реструктуризація великих банків. Йдеться про відокремлення їх роздрібних операцій (робота з депозитами населення, кредитування фізичних осіб та малого бізнесу) від решти фінансових послуг, і насамперед від інвестиційної діяльності. Таке розмежування позбавить влади необхідності у разі кризи підтримувати ризиковані інвестиції. Обговорюється також питання щодо дроблення найбільших банків. Криза показала, що крах одного з них може призвести до кризи всієї банківської системи.

Одним із пріоритетних напрямів внутрішньої економічної політики уряду Великобританії залишається вирівнювання соціально-економічних відмінностей між регіонами та їх збалансований розвиток. На думку консерваторів, колишня модель управління всім з Лондона зжила себе. Сьогодні частина компетенцій центру в економічній, соціальній та фінансовій, у тому числі податковій, сферах передається владі Шотландії, Північної Ірландії та Уельсу, а також владі великих міст.

З метою сприяння економічному розвитку регіонів та зростання зайнятості населення ще у 2010 р. було засновано Фонд регіонального розвитку.

Стратегія регіонального зростання визначила такі пріоритети, як створення та відновлення інфраструктури, розвиток приватного сектору та ринку праці. В даний час функціонують 39 місцевих бізнес-партнерств, які забезпечують тісну взаємодію з центральним урядом у визначенні ключових напрямів інвестування на регіональному рівні. Створено 48 «підприємницьких зон», де бізнесу надається широке коло пільг (звільнення від сплати податків для початківців на п'ятирічний період, спрощена процедура отримання дозволів на будівництво, урядові гранти на встановлення сучасних засобів зв'язку та ін.).

3.2. Стратегічні напрями зовнішньоторговельних відносин Великої Британії з країнами світу

Дефіцит поточного рахунку Великобританії зріс до 78,3 мільярда фунтів стерлінгів або (3,1% валового внутрішнього продукту (ВВП)) у 2022 році порівняно з 10,8 мільярда фунтів стерлінгів (0,5% ВВП) у 2021 році. Загальний торговельний баланс у 2022 році перейшов із дефіцитом у 0,2% ВВП у 2021 році до 2,7% ВВП, а вартість як імпорту (901,8 мільярда фунтів стерлінгів), так і експорту (833,9 мільярда фунтів стерлінгів) відновилися до рівня, що перевищував попередній рівні пандемії коронавірусу (COVID-19) у 2022 році [121]. Надлишок первинного доходу був загалом стабільним у 2022 році (12,7 мільярда фунтів стерлінгів) порівняно з 2021 роком (12,5 мільярда фунтів стерлінгів); обидва значення були еквівалентними 0,5% ВВП (додаток Г).

Фінансові надходження скоротилися на 133,0 млрд фунтів стерлінгів до 237,0 млрд фунтів стерлінгів, а фінансові відтоки скоротилися на 180,2 млрд фунтів стерлінгів до 172,6 млрд фунтів стерлінгів між 2021 і 2022 роками, збільшивши чисті потоки зобов'язань Великобританії до 64,4 млрд фунтів стерлінгів. Зобов'язання щодо чистої міжнародної інвестиційної позиції (ІП) зменшилися до 244,4 млрд фунтів стерлінгів (9,8% ВВП) на кінець 2022 року з

320,0 млрд фунтів стерлінгів (14,0% ВВП) на кінець 2021 року, в основному через збільшення чистих інших інвестицій і чисті портфельні інвестиції [121].

Дефіцит поточного рахунку Великобританії зріс до 78,3 мільярда фунтів стерлінгів або 3,1% валового внутрішнього продукту (ВВП) у 2022 році проти 10,8 мільярда фунтів стерлінгів або 0,5% ВВП у 2021 році. Торговельний баланс перейшов до дефіциту 2,7% ВВП у 2022 році з дефіциту 0,2% ВВП у 2021 році. Баланси первинних доходів і вторинних доходів незначно змінилися у 2022 році порівняно з 2021 роком і залишалися на рівні 0,5% ВВП та дефіциту 0,9% ВВП відповідно.

Великобританія зафіксувала другий за величиною дефіцит поточного рахунку серед економік G7 у 2022 році на рівні 3,1% номінального ВВП (додаток Д). Сполучені Штати зафіксували найбільший дефіцит, збільшившись до 3,8% ВВП у 2022 році. Франція та Італія перейшли до дефіциту 1,9% та 1,5% ВВП відповідно у 2022 році після профіциту у 2021 році (0,3% та 2,4%, відповідно). Торговельний дефіцит Канади залишився без змін у 2022 році порівняно з 2021 роком і становив 0,3% ВВП. У період з 2021 по 2022 рік активне сальдо торгівлі Німеччини та Японії скоротилося з 7,8% до 4,3% і з 3,9% до 1,9% відповідно [121].

У 2022 році торговельний баланс Великої Британії досяг дефіциту в 2,7% валового внутрішнього продукту (ВВП) з дефіциту в 0,2% у 2021 році. Це відображає більше збільшення вартості імпорту, ніж експорту в 2022 році (додаток Е). У 2022 році торговельні потоки Великобританії відновилися до рівня, вищого за допандемічний.

У 2022 році експорт та імпорт відновилися до рівнів, які були вище до пандемії коронавірусу (COVID-19), при цьому експорт зріс до 833,9 млрд фунтів стерлінгів у 2022 році з 676,0 млрд фунтів стерлінгів у 2021 році, а імпорт зріс до 901,8 млрд фунтів стерлінгів з 679,5 млрд фунтів стерлінгів за той же період. У період з 2021 по 2022 рік експорт та імпорт товарів зріс на 91,4 млрд фунтів стерлінгів і 147,2 млрд фунтів стерлінгів відповідно, тоді як експорт та імпорт послуг зріс на 66,5 млрд фунтів стерлінгів і 75,0 млрд фунтів стерлінгів

відповідно, причому останній зумовлений збільшенням туристичних послуг. після зняття обмежень на подорожі через коронавірус [121].

Дефіцит торгівлі товарами зріс зі 163,4 млрд фунтів стерлінгів (7,2% ВВП) у 2021 році до 219,3 млрд фунтів стерлінгів (8,8% ВВП) у 2022 році. Деякі з основних факторів збільшення дефіциту торгівлі (додаток Ж) були:

- більший дефіцит готової промислової продукції, який збільшився з 70,9 млрд фунтів стерлінгів (3,1% ВВП) у 2021 році до 105,5 млрд фунтів стерлінгів (4,2% ВВП) у 2022 році;

- більший дефіцит видів палива, крім нафти, який збільшився з 19,2 мільярда фунтів стерлінгів (0,8% ВВП) у 2021 році до 41,7 мільярда фунтів стерлінгів (1,7% ВВП) у 2022 році.

Імпорт готових промислових товарів (наприклад, електричних машин і механічних машин) і видів палива, крім нафти (наприклад, вугілля, газу та електроенергії), зріс на 55,3 млрд фунтів стерлінгів і 30,8 млрд фунтів стерлінгів відповідно у 2022 році. Збільшення палива Крім нафти, це було здебільшого через збільшення імпорту газу, пов'язаного зі зростанням цін на газ після російського вторгнення в Україну, яке дестабілізувало ланцюги поставок у 2022 році [121].

Активне сальдо торгівлі послугами зменшилося зі 159,9 млрд фунтів стерлінгів (7,0% ВВП) до 151,3 млрд фунтів стерлінгів (6,0% ВВП) у 2022 році [121]. Деякі з основних факторів, що призвели до зменшення позитивного сальдо (додаток З), були:

- туристичні послуги перейшли з профіциту в £3,5 млрд (0,2% ВВП) у 2021 році до дефіциту в £20,7 млрд (0,8% ВВП) у 2022 році

- транспортні послуги змінилися з профіциту в £4,4 млрд (0,2% ВВП) у 2021 році до дефіциту в £0,7 млрд (0,0% ВВП) у 2022 році.

Експорт туристичних послуг зріс на 25,6 мільярда фунтів стерлінгів, тоді як імпорт зріс на 49,9 мільярда фунтів стерлінгів між 2021 та 2022 роками. Тим часом експорт та імпорт транспортних послуг зріс на 9,2 мільярда фунтів стерлінгів та 14,2 мільярда фунтів стерлінгів відповідно. Це було трохи

компенсовано збільшенням надлишку інших бізнес-послуг із 56,4 млрд фунтів стерлінгів (2,5% ВВП) до 65,3 млрд фунтів стерлінгів (2,6% ВВП) у 2022 році.

У 2022 році найбільше збільшився експорт та імпорт туристичних послуг, оскільки обмеження на подорожі, пов'язані з пандемією, було пом'якшено, а експорт та імпорт ще більше відновився порівняно з 2021 роком. У 2022 році експорт та імпорт туристичних послуг перевищив рівень до пандемії [121].

Проаналізуємо дані про торгівлю товарами у Великій Британії за окремими товарами за 2022 рік. Дані охоплюють торгівлю товарами з 234 країнами за 125 товарами. Торгівля Великобританії вимірюється як імпортом, так і експортом товарів і послуг.

Експорт із Сполученого Королівства скоротився на 5,1 відсотка порівняно з місяцем раніше до 67,02 мільярда фунтів стерлінгів у січні 2023 року (рис. 3.1). Експорт товарів впав на 1,8 відсотка, оскільки падіння продажів до ЄС (-4,2 відсотка) було частково компенсовано збільшенням експорту до інших країн. країни ЄС (0,9 %). Зменшення експорту до ЄС в основному було спричинене падінням продажів палива, хімічних речовин і промислових матеріалів; в той час як зростання експорту до країн, що не входять до ЄС, було підтримано зростанням експорту хімічних речовин, зокрема органічної хімії до США та лікарських і фармацевтичних продуктів до Південної Кореї.

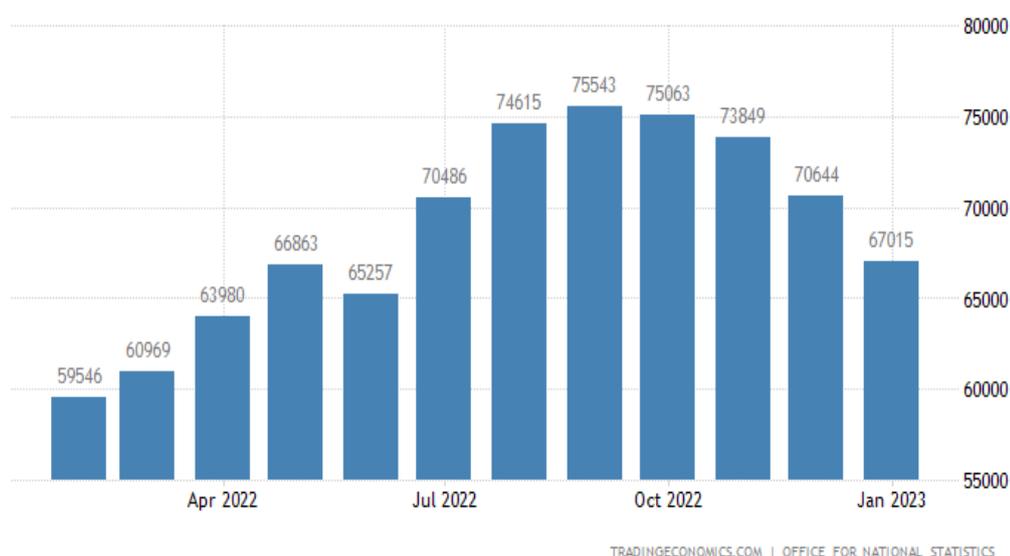

Рис. 3.1 Динаміка експорту Великобританії

Джерело: складено за даними [122].

Експорт товарів становить приблизно 51 відсоток загального експорту, причому основний експорт включає механічні генератори електроенергії (проміжні), сиру нафту, медичні та фармацевтичні продукти, автомобілі та кольорові метали. Основними партнерами по експорту товарів є США, Німеччина, Нідерланди, Ірландія та Франція. На послуги припадає решта 49 відсотків від загального обсягу експорту, причому найбільша частка поставок припадає на фінансові послуги, туристичні послуги, телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні, а також транспортні послуги.

Експорт товарів і послуг зі Сполученого Королівства впав на 1,8% до 69,2 млрд фунтів стерлінгів у вересні 2022 року, порівняно з рекордним показником попереднього місяця в 70,5 млрд фунтів стерлінгів. Продажі товарів впали на 4,7% через скорочення експорту машин і транспортного обладнання, а також палива до ЄС.

Експорт товарів і послуг з Великобританії зріс на 2,2% порівняно з місяцем раніше до рекордного рівня в 68,2 мільярда фунтів стерлінгів у серпні 2022 року, оскільки продажі товарів зросли на 3,9%, завдяки експорту машин і транспортного обладнання (5,1%), різні вироби (8,5%) і паливо (3,4%) переважно до країн поза ЄС. Водночас зниження було зафіксовано у виробництві матеріалів (-6%), хімічних речовин (-5,2%), сирих матеріалів (-6,9%) та продуктів харчування та живих тварин (-5%). Експорт послуг зріс на 0,2%.

Експорт товарів і послуг з Великої Британії зріс на 4,2% порівняно з місяцем раніше до 61,05 мільярда фунтів стерлінгів у липні 2022 року на тлі зростання як до ЄС (7,9%), так і до країн, що не входять до ЄС (6,4%). Водночас експорт послуг зріс на 0,6%. Серед товарів продажі переважно зросли за машинами та транспортним обладнанням (7,1%), паливом (13%), промисловими матеріалами (7,1%), хімікатами (5,9%), напоями та тютюновими виробами (10,4%), а також продуктами харчування та живими тваринами (7,1%).

Імпорт до Сполученого Королівства скоротився на 6,3 відсотка порівняно з місяцем раніше до 72,88 мільярда фунтів стерлінгів у січні 2023 року (рис. 3.2). Імпорт товарів скоротився на 8,7 відсотка, оскільки закупівлі з ЄС впали на 8,8

відсотка, а з країн, що не входять до ЄС, скоротилися на 8,7 відсотка. Зменшення імпорту з ЄС відбулося в основному через падіння закупівель машин і транспортного обладнання, хімікатів і палива. У торгівлі за межами ЄС спостерігалось зниження імпорту газу з Норвегії та імпорту електричного обладнання з Китаю.

Імпорт товарів становить понад 70 відсотків загального імпорту, причому основний імпорт включає газ, автомобілі, сиру нафту, медичні та фармацевтичні продукти, рафіновану нафту, одяг, механічні генератори електроенергії (проміжні) та різні електричні товари (проміжні). Основними партнерами з імпорту товарів є Китай, Німеччина, США, Нідерланди та Норвегія. На послуги припадає близько 30 відсотків загального імпорту, причому найбільшу частку імпорту становлять туристичні, транспортні, фінансові послуги та послуги інтелектуальної власності.

Рис. 3.2 Динаміка імпорту Великобританії

Джерело: складено за даними [122].

Імпорт товарів і послуг до Сполученого Королівства впав на 3,8% до 72,3 мільярда фунтів стерлінгів у вересні 2022 року, що нижче історичного максимуму в серпні в 75,1 мільярда фунтів стерлінгів. Закупівлі товарів скоротилися на 5,0%, причому імпорт з ЄС скоротився на 7,3% через зменшення закупівель хімікатів і палива. Зменшення хімічного імпорту з ЄС відбулося через зменшення імпорту органічної хімії з Ірландії, а також падіння медичних і фармацевтичних продуктів

з Німеччини та Нідерландів. Тим часом імпорт із країн, що не входять до ЄС, впав на 3,0%, головним чином через скорочення імпорту палива, пов'язаного зі скороченням імпорту газу з Норвегії та падінням цін на нафту у вересні. Це зниження було частково компенсовано невеликим зростанням імпорту машин і транспортного обладнання, що привозиться кораблями та літаками з Китаю та Південної Кореї. Імпорт послуг незначно змінився і склав 19,1 мільярда фунтів стерлінгів.

Імпорт товарів і послуг до Великобританії зріс на 4,3% порівняно з місяцем раніше до історичного максимуму в 75,3 млрд фунтів стерлінгів у серпні 2022 року, оскільки закупівлі товарів зросли на 5,7% в основному через стрімке зростання цін на газ. Імпорт товарів з країн, що не входять до ЄС, був на найвищому рівні з початку ведення записів у 1997 році, завдяки збільшенню на 2,7 мільярда фунтів стерлінгів імпорту палива з країн, що не входять до ЄС, зокрема закупівлі газу з Норвегії та Катару, а також закупівлі сирої нафти з США. Крім того, імпорт сировини та хімікатів зріс на 13,4% та 6,6% відповідно. Зменшення спостерігалось в закупівлях промислових матеріалів (-9,1%) і продуктів харчування та живих тварин (-3,7%).

Імпорт товарів і послуг до Великої Британії впав на 1,6% порівняно з місяцем раніше до 68,84 млрд фунтів стерлінгів у липні 2022 року, оскільки купівля товарів скоротилася на 2,3%, переважно з країн, що не входять до ЄС (-4,1%), і меншою мірою країни ЄС (-0,4%). Водночас імпорт послуг зріс на 0,7%. Серед товарів імпорт скоротився насамперед для сирих матеріалів (-19,7%), різних виробів (-5,3%) та матеріалів (-5,1%).

Вартість імпорту товарів зменшилася на 1,4 мільярда фунтів стерлінгів (2,6%) у жовтні 2022 року до 51,8 мільярда фунтів стерлінгів. Однак, якщо виключити вплив інфляції, імпорт товарів зріс на 0,9 млрд фунтів стерлінгів (2,3%). Імпорт товарів із країн, що не входять до ЄС, скоротився на 3,4 мільярда фунтів стерлінгів (11,6%), насамперед через падіння цін на газ у жовтні 2022 року після піку у вересні. Імпорт товарів з ЄС зріс на 2,0 мільярда фунтів стерлінгів (8,3%) у жовтні 2022 року після зниження у вересні.

10 основних торговельних партнерів Великобританії у 2022 р.: Китай (13%), Німеччина (11%), США (8,8%), Нідерланди (6,2%), Норвегія (5,3%), Бельгія (4,6%) і Франція (4,5%), Італія (3,8%), Іспанія (3,0%) [123].

Вартість експорту товарів зменшилася на 0,7 мільярда фунтів стерлінгів (2,2%) у жовтні 2022 року, при цьому експорт впав як до країн ЄС, так і до країн, що не входять до ЄС; після усунення впливу інфляції експорт товарів скоротився на 1,3 млрд фунтів стерлінгів (4,7%).

Дефіцит торгівлі товарами та послугами, за винятком дорогоцінних металів, трохи збільшився на 0,1 мільярда фунтів стерлінгів до 23,9 мільярда фунтів стерлінгів за три місяці до жовтня 2022 року; однак після усунення ефекту інфляції дефіцит скоротився на 5,1 мільярда фунтів стерлінгів до 9,8 мільярда фунтів стерлінгів [123].

Всі показники торгівлі не включають немонетарне золото та інші дорогоцінні метали. Це пов'язано з тим, що зміни немонетарного золота, важливого компонента дорогоцінних металів, можуть бути великими та дуже нестабільними, спотворюючи базові тенденції в експорті та імпорті товарів. Дані наведені в поточних цінах і не були скориговані для усунення впливу інфляції. Офіційні оцінки інфляції суттєво зросли за останні місяці.

Вихід Великої Британії з ЄС і подальший перехідний період разом із впливом пандемії коронавірусу (COVID-19), порушенням ланцюга поставок і глобальною рецесією спричинили вищий рівень волатильності в статистиці торгівлі в останні роки. Щомісячний аналіз показує короткострокові зміни торгівлі, але важливо зазначити, що місячні дані можуть бути нестабільними, тому до рухів слід ставитися обережно.

Розглянемо зміни, що впливають на статистику торгівлі Великобританії. У січні 2022 року Державне податкове та митне управління (HMRC) запровадило зміни в зборі даних, які вплинули на дані про імпорт із ЄС до Великої Британії. Це відбулося після аналогічних змін у зборі даних у січні 2021 року для даних про експорт товарів до ЄС із Великобританії.

У 2021 році використання поетапного митного контролю (SCC) дозволило подавати митні декларації до 175 днів після дати імпорту для імпорту неконтрольованих товарів з ЄС до Великобританії. Повний митний контроль було запроваджено в січні 2022 року, тому липень 2022 року став першим повним місяцем даних, до яких не можна було включити затримані митні декларації, подані відповідно до SCC. Тимчасові заходи все ще застосовуються для імпорту товарів з Ірландії до Великобританії. Поки рано визначати будь-який вплив SCC на дані імпорту в 2022 році. Цілком ймовірно, що в результаті SCC стався певний подвійний облік: імпорт у другій половині 2021 року було зареєстровано за допомогою Intrastat Survey.

Після того, як Великобританія вийшла з Європейського Союзу (ЄС), домовленості про те, як Великобританія торгує з ЄС, змінилися. В Управлінні національної статистики (ONS) прагнуть, співпрацюючи з колегами з податкової та митної служби (HMRC) та іншими, інформувати користувачів про вплив змін у зборі торгових даних на торговельну статистику. Щоб вирівняти імпорт та експорт між Великою Британією та ЄС у 2021 році, було застосовано коригування оцінок імпорту товарів з ЄС за період з січня по грудень 2021 року, які були включені до торгівлі Великобританії.

Вартість імпорту товарів зменшилася на 4,9 млрд фунтів (8,7%) у січні 2023 року; після усунення впливу інфляції імпорт товарів скоротився на 4,1 млрд фунтів (9,3%). Причому імпорт значно впав у вартісному вираженні як з країн ЄС, так і з країн, що не входять до ЄС. У січні 2023 року імпорт товарів з ЄС скоротився на 2,5 млрд фунтів стерлінгів (8,8%), а з країн, що не входять до ЄС, – на 2,4 млрд фунтів (8,7%). Нижчі ціни на газ зменшили імпорт палива у вартісному вираженні з країн, що не входять до ЄС; коли усунули вплив інфляції, імпорт палива збільшився. У січні 2023 року імпорт з ЄС був на 1,2 мільярда фунтів стерлінгів більшим, ніж з країн, що не входять до ЄС, а експорт до ЄС був на 0,2 мільярда фунтів стерлінгів вищим, ніж до країн, що не входять до ЄС [124].

Падіння імпорту машин і транспортного обладнання з ЄС відбулося після імпорту великих кораблів з Німеччини в грудні 2022 року. Торгівля кораблями

може бути непостійною через високу вартість окремих закупівель і була дуже нестабільною в останні місяці.

Імпорт із країн, що не входять до ЄС, скоротився на 2,4 мільярда фунтів стерлінгів (8,7%) у січні 2023 року. Імпорт палива впав на 1,0 мільярд фунтів стерлінгів через зниження імпорту газу з Норвегії. Крім того, імпорт машин і транспортного обладнання з країн, що не входять до ЄС, впав на 0,9 млрд фунтів стерлінгів; на це зниження вплинув менший імпорт електричного обладнання з Китаю.

Нестійкі ціни на паливо впливають на тенденції вартості імпорту палива з осені 2021 року. Загальна вартість палива, імпортованого з країн, що не входять до ЄС, знизилася в січні 2023 року, оскільки ціни на газ впали після різкого зростання в грудні, крім часового ряду нафти. Однак, якщо усунути вплив інфляції, імпорт палива з країн, що не входять до ЄС, у січні 2023 року зріс.

Зменшення експорту до ЄС на 0,7 мільярда фунтів стерлінгів (4,2%) у січні 2023 року відбулося через падіння на 0,2 мільярда фунтів стерлінгів експорту кожного з видів палива, хімікатів і матеріалів. Зростання експорту до країн, що не входять до ЄС, на 0,1 мільярда фунтів стерлінгів (0,9%) відбулося головним чином завдяки збільшенню експорту хімічних речовин на 0,6 мільярда фунтів стерлінгів, компенсованому падінням на 0,2 мільярда фунтів стерлінгів палива та іншої промислової продукції, а також меншим скороченням від кількох інших товари.

Збільшення експорту хімікатів у січні 2023 року відображало зростання експорту органічних хімікатів до США та медичних і фармацевтичних продуктів до Південної Кореї. Зменшення експорту палива було пов'язане з падінням цін на газ, тоді як виробництво матеріалів скоротилося в січні через падіння експорту кольорових металів до країн поза ЄС; це продовжує поступове падіння від піку експорту у вересні 2022 року [124].

Незважаючи на те, що зростання цін вплинуло на торгівлю послугами в останні місяці, у січні 2023 року була невелика різниця між тенденціями торгівлі послугами у вартісному виразі та з поправкою на інфляцію. Після усунення

впливу інфляції імпорту послуг скоротився на 0,1 млрд фунтів стерлінгів (0,3%), а експорт послуг скоротився на 0,2 млрд фунтів стерлінгів (0,6%) у січні 2023 року.

3.3. Сучасний стан і перспективи співпраці Великої Британії та України

Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії була підписана 8 жовтня 2020 року і замінила у двосторонніх відносинах з Великою Британією Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, у зв'язку з BREXIT. З метою виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для набуття чинності Угодою, 16 грудня 2020 року Верховна Рада України прийняла в цілому Закон про ратифікацію Угоди між Україною та Сполученим Королівством [125].

24 грудня 2020 року Велика Британія нотифікувала Україну про виконання всіх необхідних процедур відповідно до внутрішнього законодавства щодо приведення Угоди в дію. 1 січня 2021 року Угода між Україною та Великою Британією набула чинності. Новий міжнародний договір базується на Угоді про асоціацію з ЄС та є її продовженням у двосторонніх відносинах між Україною та Сполученим Королівством.

Торгові відносини України та Британії мають тривалу та успішну історію. В 2021 році товарообіг між Україною та Великою Британією зріс майже на 57% і склав 2,2 млрд доларів. Причому, особливо активізувався експорт (+ 62%), який досяг обсягу в понад 1 млрд доларів [126]. У травні 2022 р. Україна та Велика Британія юридично закріпили скасування ввізних мит і тарифних квот в двосторонній торгівлі, підписавши відповідну угоду. Вона діятиме 12 місяців, але може бути продовжена за домовленістю між сторонами на новий термін.

Завдяки скасуванню ввізних мит і тарифних квот в український бізнес в перспективі матиме змогу збільшити експорт товарів з високою доданою

вартістю. Йдеться, в першу чергу, про борошно, зерно, молочну продукцію, м'ясо птиці та напівфабрикати, томатну пасту, мед, кукурудзу, пшеницю, соки, гриби, цукор тощо. Саме ці товари Україна традиційно експортує до Великої Британії. Таким чином, це не лише сприятиме розвитку українського виробництва, але й збільшить надходження валютної виручки, зміцнить економіку України [127].

На сировину та продукцію легкої промисловості, хімматеріали, обладнання – ставки ввізного мита у торгівлі з Великобританією, як і з ЄС, дорівнюють «нулю». Для того, щоб скористатися преференціями в рамках вільної торгівлі між Україною та Великою Британією, товар має бути походженням з України або з Великої Британії та відповідати правилам походження відповідно до Протоколу І щодо визначення концепції «походження товарів» та методів адміністративного співробітництва, а також принципам Спільної Декларації щодо тристороннього підходу до правил походження товарів, обидва документи є невід'ємною частиною Угоди [128].

Обравши євроінтеграційний вектор розвитку, Україна намагається поглиблювати співпрацю з європейськими країнами. Так, Велика Британія вийшла з ЄС, тим самим певним чином ослабивши проукраїнські настрої всередині ЄС, але багато експертів впевнені, що це відкрило вікно можливостей для інтенсифікації українсько-британського співробітництва. В Європі одним із основних українських партнерів у сфері безпеки та протидії російській агресії є саме Велика Британія. Звичайно, у перші роки після виходу з ЄС для Великої Британії Україна не займала пріоритетне місце в зовнішній політиці, коли країні необхідно було вирішувати питання, пов'язані з подоланням внутрішніх наслідків пост-Брекзиту, взаємодії з основними країнами-партнерами, знаходячись у новому статусі [129].

Для України ж співробітництво з Великою Британією як з одним зі світових торговельних лідерів є дуже перспективним напрямом. Велика Британія є провідним світовим гравцем і в експорті, і в імпорті. Так, за даними СОТ, у рейтингу найбільших експортерів та імпортерів світу країна є десятим найбільшим експортером і восьмим найбільшим імпортером товарів. У торгівлі

послугами показники Великої Британії ще більш значні – країна займає друге місце за величиною експорту послуг та п'яте – за імпортом [130]. Серед основних торговельних партнерів України Велика Британія займає 15 місце, у загальному обсязі зовнішньої торгівлі України на неї припадає 1,93% [131]. У табл. 3.1 наведено динаміку зовнішньої торгівлі товарами України з Великою Британією у 2015–2021 рр.

Таблиця 3.1

Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України з Великою Британією,
2015–2021 рр., млн дол. США

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Товарообіг	937,9	1026,9	1278,9	1476,3	1398	1401,1	2198,4
Експорт	367,8	317,7	480,0	584,2	628,1	666,9	1083,2
Імпорт	570,1	709,2	798,9	892,1	769,9	734,2	1115,2
Сальдо	-202,3	-391,5	-318,9	-307,9	-141,8	-67,3	-32

Джерело: складено за даними [132].

У період 2015–2018 рр. товарообіг між двома країнами збільшувався, лише у 2019 р. спостерігається невелике зменшення. За 2020 р. експорт становив 666,9 млн дол. США (106,2% до 2019 р.), імпорт – 734,2 млн дол. США (95,4% до 2019 р.), а сальдо складає -67,3 млн дол. США [125]. За 2021 р. експорт становив 1083,2 млн дол. США, імпорт – 1115,2 млн дол. США, а сальдо складає -32 млн дол. США. З 2017 р. обсяги експорту з України до Великої Британії поступово зростають, у той час, як імпорт з Великої Британії до України зростав з 2015 р., але у 2019 р. показник зменшився. На думку експертів, стає зростання українського експорту до Великої Британії має шанси після виходу Великої Британії з ЄС, у зв'язку з її менш протекціоністською політикою щодо продукції АПК на відміну від інших країн ЄС [129]. Структура експорту товарів з України до Великої Британії не є дуже диверсифікованою. У 2019 р. основними товарами, що експортувалися, стали чорні метали (206 млн дол. США), зернові культури

(135 млн дол. США), жири та олії тваринного або рослинного походження (81 млн дол. США). Частка трьох основних статей українського експорту товарів сумарно складає 67,4% у загальній структурі експорту [132]. Структура британського імпорту товарів включає товари з високою доданою вартістю. Основними статтями імпорту товарів у 2019 р. стали реактори ядерні, котли і машини (130 млн дол. США), засоби наземного транспорту, крім залізничного (117 млн дол. США), палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (84,4 млн дол. США), фармацевтична продукція (83 млн дол. США), хімічна продукція (47 млн доларів США), алкогольні та безалкогольні напої та оцет (40,4 млн дол. США) [132]. Можна зробити висновок, що частка шести основних позицій британського імпорту сумарно становить 65,5% у загальній структурі імпорту, тобто майже як три основні позиції українського експорту в загальній структурі експорту, що свідчить про те, що імпорт Великої Британії є більш диверсифікованим.

Велика Британія є одним із головних зовнішньоторговельних партнерів України в торгівлі послугами. У структурі загального експорту до Великої Британії експорт послуг складає 48%, що більш, ніж удвічі перевищує середній показник по Україні, який складає 19,4%. За підсумками 2019 р. Сполучене Королівство стало найбільшим імпортером послуг в Україну серед країн світу (9% усіх імпортованих послуг), випередивши США, та п'ятим за розміром ринком для експорту послуг з України (після США, Швейцарії та Німеччини). Серед держав – членів ЄС у 2019 р. обсяг імпортованих до України послуг склав 16,5%, що робить Велику Британію партнером-лідером серед інших європейських країн для України. Обсяг експортованих з України послуг становив 13,6% – друга позиція серед держав – членів ЄС [131].

У табл. 3.2 наведено динаміку зовнішньої торгівлі послугами України з Великою Британією у 2015–2021 рр. За цей період динаміка сальдо була, в цілому, позитивна. У 2017–2018 рр. сальдо було позитивне. У 2019 р., хоча показник і був негативним, але різниця між експортом та імпортом була невелика. У 2020-2021 рр. зовнішньої торгівлі послугами України з Великою Британією було позитивним.

Динаміка зовнішньої торгівлі послугами України з Великою Британією,
2015–2021 рр., млн дол. США

Рік	Обсяг експорту, млн дол. США	Обсяг імпорту, млн дол. США	Сальдо (+/-), млн дол. США
2015	553,3	717,1	-163,8
2016	462,9	563,1	-100,3
2017	585,1	487,2	97,9
2018	573,3	512,0	61,3
2019	604,4	610,8	-6,4
2020	635,8	521,0	114,8
2021	802,4	594,5	207,8

Джерело: складено за даними [132].

Найменший обсяг імпорту послуг з Великої Британії до України за досліджуваний період було зафіксовано у 2017 р., а найвищий – у 2015 р. Україна найменше експортувала послуг у 2016 р., після чого обсяги експорту поступово збільшувалися, досягнувши максимального значення у 2021 р. - 802,4 млн дол. США. Україна найбільше експортувала до Великої Британії послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні (38,1%), транспортні послуги (34,2%) та ділові послуги (16,8%). Показник експорту телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг у розмірі 230,4 млн дол. США навіть перевищив показник експорту чорних металів [132]. У британському імпорті переважали транспортні послуги (22,5%), ділові послуги (20,5%), роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності (19,4%), послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю (16,2%), послуги, пов'язані з подорожами (10,5%), а також послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги (8,3%). Варто відзначити, що британський експорт послуг, так само, як і експорт товарів, є більш диверсифікований, ніж український.

На наш погляд, цікаво проаналізувати, як змінилася структура зовнішньої торгівлі послугами України та Великої Британії за останні 7 років. За досліджуваний період в експорті значно зросла частка послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг – з 21,8% у 2015 р. до 38,1% у 2021 р., що є важливим і позитивним процесом для України. Також у 2021 р. відбулося збільшення, але не таке помітне, частки ділових послуг – 16,8% у 2021 р. порівняно з 13,6% у 2015 р. А ось частка транспортних послуг в експорті помітно скоротилася – з 55,2% у 2015 р. до 34,2% у 2021 р. У структурі імпорту послуг також спостерігаються значні зміни [133]. Так, у 2015 р. послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, складали 46,4% від загального імпорту, а у 2021 р. – лише 16,2% [134]. А частка транспортних послуг, ділових послуг, роялті та інших послуг, пов'язаних з використанням інтелектуальної власності, навпаки, у 2021 р. помітно зросла [135].

Динаміка зовнішньої торгівлі з Великою Британією всього, а також товарами і послугами наведена в додатку I на рис. I.1, I.2, I.3. В 2021 році товарообіг між Україною та Великою Британією зріс майже на 57% і склав по торгівлі товарами 2,2 млрд доларів. Причому, особливо активізувався експорт товарів (+ 62%), який досяг обсягу в понад 1 млрд доларів.

Отже, торговельне співробітництво України та Великої Британії за досліджуваний період характеризується, в цілому, позитивною динамікою, продовжується зростання товарообігу. До позитивних зрушень можна віднести поступове зменшення від'ємного сальдо української торгівлі з Британією за рахунок більш швидкого зростання українського експорту. Разом із тим, невирішеною проблемою залишається низькодиверсифікований експорт України, з низькою доданою вартістю. Натомість, в імпорті переважає продукція з високою доданою вартістю. Перспективи подальшого торговельного співробітництва України та Великої Британії, на наш погляд, є оптимістичними, особливо з огляду на підписану Угоду про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії [136].

З початком повномасштабної війни в Україні Велика Британія надає безпрецедентну підтримку і допомогу в різних сферах: військовій, фінансовій, політичній, енергетичній, соціальній тощо. У відповідь на російське вторгнення в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, уряд Великобританії запровадив низку економічних санкцій проти росії, що призвело до історичного мінімуму торгівлі з нею.

Суттєвою є фінансова допомога Україні від Великої Британії. Так, Сполучене Королівство надало Україні фінансову допомогу у розмірі 500 мільйонів доларів кредитних гарантій. Кредитні гарантії призначені для пом'якшення економічних наслідків російських злочинних дій. Прем'єр міністр Великої Британії Ріші Сунак підтримав заклик щодо екстреного надання Україні частини ресурсів країн-партнерів на потреби українського бюджету. Це дозволить уряду України і надалі продовжувати виконувати всі захищені видатки і соціальні програми. Британія долучилася до зусиль для залучення інших країн та фінансових організацій до двох нових механізмів фінансової підтримки Україні – Трастового фонду Світового банку та спецрахунку для отримання раніше розподілених Спеціальних прав запозичень від МВФ.

Висновки до розділу 3

У британській економічній літературі йде дискусія про те, наскільки зміни у галузевій структурі відповідають національним інтересам країни. З одного боку, така особливість структури британського господарства сприймається як перевага. Саме на зростанні третинного сектора багато в чому ґрунтувався економічний підйом у країні загалом. Британські галузі послуг, насамперед фінансові, на світових ринках набагато конкурентоспроможніші, ніж галузі промисловості. Вони значною мірою визначають спеціалізацію країни у системі міжнародних економічних відносин. Лондон став провідним фінансовим центром світу, періодично розділяючи цю позицію з Нью-Йорком.

З іншого боку, фінансовий сектор грає непропорційно велику роль у британській економіці, дедалі більше відривається від реального сектора. Прискорений розвиток фінансів відволікає трудові та інші ресурси від продуктивної діяльності в інших секторах економіки, знижує інноваційну активність нефінансових корпорацій. Саме це стало однією з найважливіших причин того, що британська економіка сильніше за інших постраждала від світової фінансової кризи. Сектор, який довгий час був двигуном економіки, став епіцентром кризи, що оголило вразливість спеціалізації, заснованої переважно на галузях послуг.

Нами оцінено зовнішньоторговельний баланс та визначено стратегічні напрями зовнішньоторговельних відносин Великої Британії з країнами світу. У кваліфікаційній магістерській роботі визначено сучасний стан та перспективи розвитку стратегічного політичного, економічного, торговельного та ін. співробітництва України та Великої Британії.

ВИСНОВКИ

Проведені в кваліфікаційній роботі дослідження показали, що важливим чинником соціально-економічного розвитку Великої Британії став людський капітал.

Сьогодні на Велику Британію припадає майже чверть продукції електротехнічного та електронного машинобудування Європи. Ця країна – другий після Німеччини продуцент хімічної продукції у Європі. Світову популярність здобула британська фармацевтика. Вона знаходиться на другому місці після американської за кількістю комерціалізованих інноваційних ліків. Майже половина нових препаратів, що випускаються в Європі та використовуються під час лікування найбільш тяжких захворювань, – британської розробки. З розвитку біотехнологій країна поступається лише США.

Британські фірми стали світовими лідерами у таких галузях, як бездротові засоби комунікацій, проектування кремнієвих інформаційних систем та кристалів, виробництво лазерів для оптоволоконних матеріалів, мікрохвильових пристроїв для супутникових телекомунікацій. На Велику Британію припадає 60% європейського ринку охолоджених продуктів харчування. Вона відома своїми технологіями пакування продовольства, виробництвом здорової їжі.

Наслідки Брекзиту для Британії визначаються двома основними обставинами: по-перше, “європеїзацією” її економіки та політики протягом більш як чотирьох з половиною десятиліть членства в ЄС; по-друге, перетворенням ЄС на найбільшого торгового та інвестиційного партнера. У роботі проаналізовано трансформацію комунікативного образу Великобританії, яка відбулася на перших етапах під впливом Брекзиту. Матеріалом для проведення контент-аналізу послужили основні канали новин США і країн Євросоюзу: американські CNN і FOX News, а також європейські Euronews і France24. Результати, отримані в ході таких досліджень, на практиці дозволили визначити спектр дій, які необхідно робити країні для формування та коригування своєї іміджевої та інформаційної стратегії в міжнародних відносинах.

Як показав аналіз, найбільшу трансформацію за період 2014–2019 років у рамках єдиної структури образу Великобританії у матеріалах ЗМІ США та ЄС зазнали просторово-географічний образ, образ політичного лідера та образ народу. При цьому якщо еволюція образу політичного лідера пов'язана зі зміною складу уряду, то трансформація просторово-географічної складової образу країни та образу британського народу несе в собі фундаментальний характер та супроводжується зміною установок сприйняття, політичної міфології, акцентуванням на різні стереотипи у рамках масової свідомості, формування образів “чужого”, конфліктних установок політичної поведінки. У європейських ЗМІ саме територіальна та етнічна складові визначають актуальний образ Великобританії, а отже, і модель її взаємин із ЄС у рамках нової форми організації європейського простору та всередині європейської політики.

Вадливу роль відіграє сфера послуг, де простежується зрушення у бік складних видів діяльності. Лідирує комплекс фінансових послуг.

Нами розглянуто позиції фунта стерлінгів у світовій валютно-фінансовій системі. Проаналізовано механізми підтримки відносної стабільності його обмінного курсу та привабливості як інструменту транскордонних платежів, операцій на ринках валют та боргових зобов'язань, а також міжнародних резервів. Зроблено висновок про можливе посилення майбутньої ролі фунта стерлінгів у зв'язку з політико-економічною дестабілізацією в США та ЄС, а також кризою, спричиненою пандемією COVID19.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано роль держави в забезпеченні конкурентоспроможності британського сектора фінансових технологій (фінтех) на світовому ринку. Відзначається новаторський і проактивний характер діяльності регулюючих органів. Прослідковуються джерела ризиків для цілості ринків і фінансової стабільності. Показано, що цілеспрямована державна політика є визначальним фактором розвитку фінтеху.

Британський підхід до розвитку фінтеху заснований на тому, що інноваційні технології містять у собі як можливості для розвитку, так і ризики для стабільності фінансової системи. При розробці політики щодо фінтеху

відкривається його потенціал до трансформації сфери фінансових послуг і підвищення рівня фінансової інклюзії. Крім цього, приймається до уваги ймовірність виробництва сектору системних ризиків.

Вихід з Євросоюзу істотно впливає на внутрішнє і зовнішнє становище країни і вимагає нових стратегічних підходів і рішень у сфері оборони та безпеки з урахуванням геополітичних реалій, що змінилися. В умовах економічної нестабільності серйозними викликами залишаються найближчими роками недопущення подальших скорочень фінансування та чисельності збройних сил. Значення НАТО та інших багатосторонніх та двосторонніх форматів оборонної співпраці ще більше зростає, а підтримувати статус одного з провідних гравців у системі міжнародної безпеки Великобританії стає дещо складніше. У цих умовах багато залежатиме від того, чи вистачить у діючого кабінету політичної волі та ресурсів для втілення амбітних планів щодо посилення глобальної ролі Сполученого Королівства та зміцнення його військового потенціалу.

Таким чином, можна стверджувати, що Брекзит є деструктивним чинником для збройних сил та, зокрема, військово-морських сил Великобританії. Однак він лише посилює вже існуючі тенденції, пов'язані зі змінами системи міжнародних відносин та міжнародної безпеки.

Було проаналізовано загальну статистику міжнародної торгівлі Великобританії у 2022 – 2023 рр. Загальний імпорт товарів скоротився на 2,7 млрд фунтів стерлінгів (1,6%) у IV кварталі 2022 р. порівняно з попередніми трьома місяцями. Це стало результатом зниження імпорту товарів із країн, що не входять до ЄС, за цей період, тоді як імпорт із країн ЄС зріс. Експорт товарів за той же період скоротився на 4,0 мільярда фунтів стерлінгів (4,0%), при цьому експорт впав як до країн ЄС, так і до країн, що не входять до ЄС.

У кваліфікаційній роботі визначено сучасний стан та перспективи розвитку торговельного співробітництва України та Великої Британії. Проаналізовано товарну структуру експорту та імпорту за останні 7 років. Основними товарами, що експортує Україна, є чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження. У структурі британського імпорту товарів

переважають товари з високою доданою вартістю. Велика Британія є одним із головних зовнішньоторговельних партнерів України у торгівлі послугами. Позитивним процесом для України є збільшення в експорті частки послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг.

Розглянуто перспективи подальшого торговельного співробітництва України та Великої Британії в контексті підписання Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії. Україні важливо зберегти преференційний торговельний режим з Великою Британією.

Щодо поглиблення торговельних відносин з Великою Британією, то передбачається, що завдяки скасуванню ввізних мит і тарифних квот український бізнес в перспективі матиме змогу збільшити експорт товарів з вищою доданою вартістю. У травні 2022 р. Україна та Велика Британія юридично закріпили скасування ввізних мит і тарифних квот в двосторонній торгівлі, підписавши відповідну угоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United Kingdom. *Encyclopedia Britannica*. Available at: <https://www.britannica.com/place/United-Kingdom/Economy>
2. Економіка зарубіжних країн: Навч. посібник. Видання 4-е, перероб. та доп. / [Козак Ю.Г., Ковалевський В.В., Лебедева С.Н., Бикова М.Є., Логвінова Н.С., Воронова О.В.]. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 292 с.
3. Кулініч О. А. Економіка зарубіжних країн: навч.- метод. посіб. / О.А Кулініч, В.О. Козуб. Харків : “Видавництво “Форт”, 2017. 157 с.
4. Старостіна А.О. Економіка зарубіжних країн: навчальний посібник / А.О. Старостіна, А.О. Длігач, Н. В. Богомаз. К. : Знання, 2019. 454с.
5. Чужиков В.І. Економіка зарубіжних країн: навч. посіб. / В. І. Чужиков К.: КНЕУ, 2016. 308 с.
6. UK announces plan to boost overseas trade. *BBC News (en-GB)*. 16 листопада 2021. Архів оригіналу за 17 листопада 2021.
7. Wearden, Graeme (28 січня 2022). France records fastest growth in 52 years; German economy shrinks; US consumer confidence sinks – as it happened. *The Guardian (en-GB)*. Архів оригіналу за 6 лютого 2023.
8. GDP first quarterly estimate. UK. *Office for National Statistics*. Available at: <http://www.ons.gov.uk>. Архів оригіналу за 12 серпня 2023.
9. Brexit Defeat for UK Government Over EU Citizen Rights. *CNN*. Available at: <http://edition.cnn.com/2021/03/01/europe/>
10. *Economic Indicators. House of Commons Library. Briefing Paper, no. 8277*. 03.04.2018. Available at: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-8277#fullreport>.
11. *Pocket Databank: Economic Indicators*. 14.02.2018. Available at: <https://www.gov.uk/government/statistics/weekly-economic-indicators>.
12. *People Claiming Unemployment Benefits by Constituency*. April 2018. Available at: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-8307>.

13. Britain's Era of Abysmal Productivity Growth Could Be at an End. *The Economist*, 12.04.2018. Available at: <https://www.economist.com/britain/2018/04/12/britains-era-of-abysmal-productivity-growth-could-be-at-an-end>.

14. *International Comparisons of UK Productivity, Final Estimates: 2016*. 06.04.2018. Available at: <https://www.ons.gov.uk/economy/economicoutputandproductivity/productivitymeasures/bulletins/internationalcomparisonsofproductivityfinalestimates/2016>.

15. Tenreyro S. The Fall in Productivity Growth: Causes and Implications (Speech). London, *Bank of England*, 15.01.2018. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/speech/2018/the-fall-in-productivity-growth-causes-and-implications>.

16. Gross Fixed Capital Formation by Sector and Asset. London, *Office for National Statistics*, 29.03.2018. Available at: <https://www.ons.gov.uk/economy/grossdomesticproductgdp/datasets/grossfixedcapitalformationbysectorandasset/current>.

17. Experimental Estimates of Investment in Intangible Assets in the UK: 2015. London, *Office for National Statistics*, 07.02.2018. Available at: <https://www.ons.gov.uk/economy/economicoutputandproductivity/productivitymeasurements/publications?size=50>.

18. *Gross Domestic Expenditure on Research and Development, UK: 2016*. 15.03.2018. Available at: <https://www.ons.gov.uk/economy/governmentpublicsectorandtaxes/researchanddevelopmentexpenditure/bulletins/ukgrossdomesticexpenditureonresearchanddevelopment/2016>.

19. Human Capital Estimates: 2015. London, *Office for National Statistics*, 18.08.2016. Available at: <https://www.ons.gov.uk/releases/humancapitalestimates2015>.

20. *International Monetary Fund*. World Economic Outlook 2023. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/>

21. *Office for National Statistics*. Economic Output and Productivity. Available at: <https://www.ons.gov.uk/>

22. BCG: UK Internet Economy the Largest of the G-20. *Consultancy.UK*, 19.05.2015. Available at: <https://www.consultancy.uk/news/1988/bcg-uk-internet-economy-the-largest-of-the-g20>.

23. *Creative Industries Sector Deal Launched*. 28.03.2018. Available at: <https://www.gov.uk/government/news/creative-industries-sector-deal-launched>.

24. Going Green: UK Sets Renewable Energy Records. *Sky News*, 28.12.2017. Available at: <https://news.sky.com/story/going-green-uk-sets-renewable-energy-records-11187876>.

25. Crigler A.N. *The Psychology of Political Communication*. Ann Arbor, MI, University of Michigan Press, 1996. 262 p.

26. How Brexit Shattered my Illusion of the UK. *Euronews*. Available at: <http://www.euronews.com/2017/04/17/brexit-orwhen-dreams-shatter>

27. Brexit 1.0. Britain's 450,000 Year Separation from Europe Revealed. *Euronews*. Available at: <http://www.euronews.com/2017/04/05/brexit-10-britains-450000-year-separation-from-europe-revealed>.

28. Shaw Adam. How President Trump Could Save Brexit. *FOX News*. Available at: <http://www.foxnews.com/opinion/2016/11/14/how-president-trump-could-save-brexit.html>.

29. Britain's Economy Grows After Brexit Vote. *FOX News*. Available at: <http://www.foxnews.com/world/2016/10/27/britain-economy-grows-after-brexit-vote.html>.

30. Scotland Makes Formal Request to UK for New Independence Vote. *France 24*. Available at: <http://www.france24.com/en/20170331-scotland-makes-formal-request-uk-new-independence-vote-referendum-brexit>.

31. A Hefty to-do List: What Awaits Britain's New Prime Minister. *CNN*. Available at: <http://edition.cnn.com/2016/07/13/europe/theresa-may-to-do-list-prime-minister/>

32. Brexit? What Brexit? *CNN*. Available at: <http://edition.cnn.com/2016/07/13/europe/theresa-may-to-do-list-prime-minister/>

33. Brexit: Politicians for and Against. *Euronews*. Available at: <http://www.euronews.com/2016/04/15/brexit-politicians-forand-against>
34. British PM Cameron Sets June Date for EU Referendum. *France 24*. Available at: <http://www.france24.com/en/20160220-britain-cameron-european-union-referendum-june-23>
35. Who is Theresa May? *FOX News*. Available at: <http://www.foxnews.com/world/2016/07/13/who-is-theresa-may.html>
36. Britain's Theresa May Pens Open Letter to Europe. *France 24*. Available at: <http://www.france24.com/en/20170330-britain-theresa-may-pens-open-letter-europe>
37. Brexit Talks Turn Dirty – But is Theresa May Ready for the Fight? *CNN*. Available at: <http://edition.cnn.com/2017/05/02/europe/may-juncker-brexit-dinner-disaster/>
38. May Goes for Broke With the Election Call. *Euronews*. Available at: <http://www.euronews.com/2017/04/18/may-goesfor-broke-with-election-call>.
39. UK – EU Rift Widens as Boris Johnson Snubs Meeting on Trump. *Euronews*. Available at: <http://www.euronews.com/2016/11/12/uk-eu-rift-widens-as-boris-johnson-snubs-trump-meeting>
40. UK Has ‘Moral Duty’ to Take in More Calais Migrant Children, Says French Minister. *France24*. Available at: <http://www.france24.com/en/20161010-uk-has-moral-duty-take-more-calais-migrant-children-says-french-ministercazeneuve>
41. Attal Sylvain. Brexit Could Be an Opportunity for Europe, if We Know How to Seize It. *France 24*. Available at: <http://www.france24.com/en/20160624-brexit-opportunity-europe-know-how-seize-it>
42. Brexit: 18 Months that Will Shape the U.K.’s Future. *CNN*. Available at: <http://money.cnn.com/2016/12/22/investing/brexit-uk-european-union/index.html>
43. Sturgeon Puts Pressure on London for Scotland Independence Vote. *Euronews*. Available at: <http://www.euronews.com/2017/03/31/sturgeon-puts-pressure-on-london-for-scotland-independence-vote>

44. Brexit, Migrants on Agenda as EU Leaders Gather for ‘Minefield’ Summit. *France24*. Available at: <http://www.france24.com/en/20161215-brexit-migrants-turkey-russia-eu-summit>

45. Brexit Mixed Reactions on the Streets of London. *Euronews*. Available at: <http://www.euronews.com/2017/03/29/brexitmixed-reactions-on-the-streets-of-london>.

46. Londoners in Shock at Brexit ‘Bereavement’. *France24*. Available at: <http://www.france24.com/en/20160624-londonersshock-brexit-bereavement-eu-referendum>.

47. 1st Brexit: Study Shows Britain’s Original Split from Europe. *FOX News*. Available at: <http://www.foxnews.com/world/2017/04/04/1st-brexit-study-shows-britain-original-split-from-europe.html>

48. The British Pound’s Performance Against its Major Trading Partners over Multiple Timeframes. *Pound Sterling Live*. Available at: <https://www.poundsterlinglive.com/performance/gbp>.

49. Dao T. M., McGroarty F., Urquhart A. The Brexit Vote and Currency Markets. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 2019, vol. 59, March, pp. 153-164. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2018.11.004>.

50. United Kingdom External Debt. *CEIC Data*. Available at: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/united-kingdom/external-debt>

51. Bank of England Database. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/boeapps/database/fromshowcolumns.asp?Travel=NixAZxSUx&FromSeries=1&ToSeries=50&DAT=RNG&FD=1&FM=Jan&FY=2015&TD=5&TM=Jul&TY=2020&FNY=Y&CSVF=TT&html.x=66&html.y=26&SeriesCodes=RPMB3GL&UsingCodes=Y&Filter=N&title=RPMB3GL&VPD=Y>

52. Sikka P., ed. *Regulatory Architecture to Enhance Democracy and Business Accountability*. ResearchGate, January 2019. DOI: 10.13140/RG.2.2.20612.17287

53. Terazono E. Sterling a Thing of the Past in Commodity Pricing. *Financial Times*, January 7, 2015. Available at: <https://www.ft.com/content/6461563a-95c9-11e4-be7d-00144feabdc0>

54. BIS International Banking Statistics at End-September 2019. BIS, January 22, 2020. Available at: <https://www.bis.org/statistics/rppb2001.htm>
55. Global Liquidity Indicators. Bank for International Settlements, March 1, 2020. Available at: <https://www.bis.org/statistics/gli.htm>
56. Aizenman J., Cheung Y.- W., Qian X. W. The Currency Composition of International Reserves, Demand for International Reserves, and Global Safe Assets. *Journal of International Money and Finance*, 2020, vol. 102, April. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2019.102120>
57. Eichengreen B., Chițu L., Mehl A. Stability or Upheaval? The Currency Composition of International Reserves in the Long Run. European Central Bank. Working Paper Series, no. 1715, August 2014. Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1715.pdf>
58. Steiner A. Global Imbalances, Financial Crisis, and Central Bank Policies. London. *Academic Press*, 2017. 204 p. Available at: <https://doi.org/10.1016/C2015-0-06839-3>
59. *Bank of England*. Monetary Policy Summary for the Special Monetary Policy Committee Meeting on 19 March 2020. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy-summary-and-minutes/2020/monetary-policy-summary-for-the-special-monetary-policy-committee-meeting-on-19-march-2020>
60. Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER). *IMF DATA*. Available at: <http://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>
61. How the World Events Impact the British Pound. *FXCM*. Available at: <https://www.fxcm.com/markets/insights/how-world-events-impact-the-british-pound-gbp/>
62. *Fintech Sector Strategy*. London, HM Treasury, 2018. 19 p.
63. *Chancellor on Developing FinTech*. London, HM Treasury, 2014. Available at: <https://www.gov.uk/government/speeches/chancellor-on-developing-fintech>.

64. *Autumn Budget 2017*. London, HM Treasury, 2017. 88 p.
65. *Sergeant Review of Simple Financial Products: Final report*. London, HM Treasury, 2013. 42 p. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/191721/sergeant_review_simple_products_final_report.pdf.
66. *Retail Banking Market Investigation*. London, CMA, 2016. 708 p. Available at: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57ac9667e5274a0f6c00007a/retail-banking-market-investigation-full-final-report.pdf>.
67. *Data Sharing and Open Data for Banks. A Report for HM Treasury and Cabinet Office*. London, ODI, Fingleton Associates, 2014. Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/data-sharing-and-open-data-for-banks>.
68. *Guidance on Cryptoassets Feedback and Final Guidance to CP 19/3*. London, FCA, 2019. 54 p. Available at: <https://www.fca.org.uk/publication/policy/ps19-22.pdf>.
69. *Fintech: Friend or Foe? Panel Discussion*. London, King's College London, 2020. Available at: <https://www.kcl.ac.uk/news/fintech-friend-or-foe>.
70. Carney M. *New Economy, New Finance, New Bank*. London, BoE, 2018. 13 p. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/speech/2018/new-economy-new-finance-new-bank-speech-by-mark-carney.pdf>.
71. *Future of Finance. Review on the Outlook for the UK Financial System: What It Means for the Bank of England*. London, BoE, 2019. 147 p. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/report/2019/future-of-finance-report>
72. Embracing the Promise of Fintech. *BoE Quarterly Bulletin*, 2019. 13 p. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2019/embracing-the-promise-of-fintech.pdf>.
73. Cunliffe J. *It's Time to Talk about Money*. London, BoE, 2020. 13 p. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/speech/2020/its-time-to-talk-about-money-speech-by-jon-cunliffe.pdf>
74. *Central Bank Digital Currency. Opportunities, Challenges and Design*. London, BoE, 2020. 56 p. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/>

/media/boe/files/paper/2020/central-bank-digital-currency-opportunities-challenges-and-design. pdf

75. *Global FinTech Adoption Index 2019*. EY, 2019. 43 p. Available at: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/banking-and-capital-markets/ey-global-fintech-adoption-index.pdf

76. *2019 FinTech Investment Landscape*. London, Innovate Finance, 2020. 24 p. Available at: <https://www.finextra.com/finextra-downloads/newsdocs/innovate-finance-2019-fintech-investment-landscape290120.pdf>

77. *Results and turnout at the EU Referendum*. Available at: <https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/results-and-turnout-eu-referendum>.

78. *National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015*. November 2015. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf.

79. *UK's International Defence Engagement Strategy (2017)*. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/596968/06032017_Def_Engag_Strat_2017DaSCREEN.pdf.

80. *National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015: Third Annual Report*. July 2019. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/819613/NSS_and_SDSR_2015_Third_Annual_Report_-_FINAL__2_.pdf.

81. Chalmers M. *Taking Control. Rediscovering the Centrality of National Interest in UK Foreign and Security Policy*. RUSI Whitehall Report 1–20, February 2020. Available at: https://rusi.org/sites/default/files/202002_whr_taking_control_web.pdf.

82. *GDP growth (annual%) – the United Kingdom*. The World Bank. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=GB>.

83. Military expenditure by country, in local currency, 1988–2019. *SIPRI 2020*. Available at: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988-2019%20in%20local%20currency.pdf>.

84. *Leaving the European Union: UK Armed Forces and Diplomatic Service*, House of Lords Library note LLN2016/066. UK Parliament. December 2, 2016. Available at: <https://lordslibrary.parliament.uk/research-briefings/lln-2016-0066/>.

85. *GDP monthly estimate, UK: September 2020*. Office for National Statistics. Available at: <https://www.ons.gov.uk/economy/grossdomesticproductgdp/bulletins/gdpmonthlyestimateuk/september2020>.

86. Honeycombe-Foster M. Defence set for spending boost as Boris Johnson launches biggest foreign policy review since Cold War. *PoliticsHome*, 26.02.2020. Available at: <https://www.politicshome.com/news/article/defence-set-for-spending-boost-as-boris-johnson-launches-biggest-foreign-policy-review-since-cold-war>.

87. *The Military Balance 2019*. Available at: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2019>.

88. Farmer B. Royal Marines to lose 200 men so Navy can crew its aircraft carriers. *The Telegraph*, 10.04.2017. Available at: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/04/10/royal-marines-lose-200-men-navy-can-crew-aircraft-carriers/>.

89. MPs vote to renew Trident weapons system. *BBC-News*, 19.07.2016. Available at: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-36830923>.

90. EU Referendum Results. *BBC-News*. Available at: http://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results.

91. Brooks L. Boris Johnson refuses to grant Scotland powers to hold independence vote. *The Guardian*, 14.01.2020. Available at: <https://www.theguardian.com/politics/2020/jan/14/boris-johnson-refuses-to-grant-scotland-powers-to-hold-independence-vote>.

92. HMS Queen Elizabeth to join NATO rapid reaction force. *HM Government*, 04.06.2019. Available at: <https://www.gov.uk/government/news/hms-queen-elizabeth-to-join-nato-rapid-reaction-force>.

93. *Treaty between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the French Republic for Defence and Security Co-operation*. London, November 2, 2010. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/238153/8174.pdf.

94. Allison G. UK and France step up defence cooperation. *UK Defence Journal*, November 22, 2017. Available at: <https://ukdefencejournal.org.uk/uk-france-step-defence-cooperation/>.

95. Ricket P. *National Security Relations with France after Brexit*. RUSI Briefing Paper, January 2018. Available at: <https://rusi.org/sites/default/files/briefingpaper-france-uk-2017.pdf>.

96. *Protecting Europe: meeting the EU's military level of ambition in the context of Brexit*. The International Institute for Strategic Studies, November 2018. Available at: <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2018/11/could-eu-deliver-military-ambitions-brexite>.

97. *Importer/Exporter TIV Tables*. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). Available at: <http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php>.

98. Saxi H. L. The UK Joint Expeditionary Force. *IFS Insights*, 5/2018. Available at: https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/bitstream/handle/11250/2498483/IFS%20Insights_5_2018_Saxi.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

99. Vitor Tossini J. A look at the considered locations for new British military bases overseas. *UK Defence Journal*, March 1, 2019. Available at: <https://ukdefencejournal.org.uk/a-look-at-the-considered-locations-for-new-british-military-bases-overseas/>

100. *The Military Balance 2019*. IISS. Available at: <https://www.iiss.org/publications/military%20balance/issues/the-militarybalance-2019-b47b>.

101. *UK Defence in Numbers 2019*. Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/652915/UK_Defence_in_Numbers_2019_-_Update_19_Oct.pdf.

102. *Royal Navy*. Available at: <https://www.royalnavy.mod.uk>.

103. *Global Firepower*, 31.08.2019. Available at: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>.
104. *The UK National Strategy for Maritime Security 2014*. Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/322813/20140623-40221_national-maritime-strat-Cm_8829_accessible.pdf.
105. *A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy*. Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61936/national-security-strategy.pdf.
106. *Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review*. Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/62482/strategic-defence-security-review.pdf.
107. *British Maritime Doctrine 2011*. Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/649518/archive_doctrine_uk_maritime_jdp_0_10.pdf.
108. *National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015*. Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf.
109. *UK Maritime Power*. Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/662000/doctrine_uk_maritime_power_jdp_0_10.pdf.
110. Bakker A., Drent M., Zandee D. European defence: how to engage the UK after Brexit? *Clingendael report*, 07.2019. Available at: <https://www.clingendael.org/publication/european-defence-how-engage-uk-after-brexit>.
111. *International Monetary Fund*. Available at: <http://www.imf.org>.
112. Defence and security after Brexit: Understanding the possible implications of the UK's decision to leave the EU. Overview report. *RAND Europe*. Available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1700/RR1786z1/RAND_RR1786z1.pdf.

113. MacAskill E. Ministry of Defence braced for ‘brutal’ cuts in security review. *The Guardian*, 24.11.2019. Available at: <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/nov/24/ministry-of-defence-in-line-for-steep-cuts-in-2020>.

114. Chalmers M. Decision Time: The National Security Capability Review 2019–2020 and Defence. *RUSI*. Available at: <https://rusi.org/publication/whitehall-reports/decision-time-national-security-capability-review-2019%E2%80%932020>.

115. A Brief Guide to Previous Defence Reviews. *Standard note SN/IA/5714*. *House of Commons Library*, 2010, p. 11. Available at: <http://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN05714>.

116. *United Kingdom – Economic Indicators – Trading Economics*. Available at: <https://ru.tradingeconomics.com/united-kingdom/indicators>.

117. *Bank of England*. 2023. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/boeapps/database/Bank-Rate.asp>

118. *Bank of England. Inflation Report*. 2021. Available at: <https://www.bankofengland.co.uk/inflation-report/2021/>

119. *UK industrial strategy clean growth*. Available at: <http://renen.ru/uk-industrial-strategy-clean-growth/30518>

120. Bone J., Allen O., Haley C. *Business Incubators and Accelerators: the National Picture*. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/608409/business-incubators-accelerators-uk-report.pdf.

121. UK Balance of Payments. The Pink Book 2023. *Office for National Statistics*. Available at: <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/bulletins/unitedkingdombalanceofpaymentsthepinkbook/2023>

122. *Source: UK Office for National Statistics*. Available at: <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/bulletins/uktrade>

123. *Trading Economics. United Kingdom Indicators*. <https://tradingeconomics.com/united-kingdom/indicators>

124. *UK trade: January 2023*. Available at: <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/bulletins/uktrade/latest>

125. *З 1 січня 2021 року набула чинності нова Угода між Україною та Великобританією*. Available at: <https://ukrlegprom.org/ua/news/z-2021-roku-nova-ugoda-u-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-velykobrytaniyeyu/>

126. Інформація щодо угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим королівством Великої Британії та Північної Ірландії, 28.12.2020. *Департамент міжнародної співпраці у сфері економіки, торгівлі та сільського господарства*. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=abfb9436-0d38-4a01-b9c7-0fccb08fc6a8&title=>

127. *Домовленості в розрізі глав Розділу Угоди*. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=abfb9436-0d38-4a01-b9c7-0fccb08fc6a8&title=Informatsiia>

128. Макарчук К. О., Шуба М. В. Торговельне співробітництво України та Великої Британії: сучасний стан і перспективи. *Бізнес Інформ*. 2020. №12. С. 65–71.

129. Шелест Г. Україна – Великобританія: перспективи співпраці. *Портал зовнішньої політики*. Available at: <http://fpp.com.ua/ukrayina-velykobrytaniya-perspektyvyspivpratsi/>

130. *World Trade Statistical Review 2022*. Chapter V. Leading traders and the role of developing economies in world trade. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2022_e/wts2022chapter05_e.pdf

131. Торгівля та інвестиції. 01.05.2020 р. *Посольство України у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії*. URL: <https://uk.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/881-ukrajina-velika-britanija/4750-trade-in-goods-and-services-between-ukraine-andthe-united-kingdom/torgivlya-ta-investiciyi>

132. Зовнішньоекономічна діяльність. *Державна служба статистики України*. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm

133. Інформація щодо Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії. *Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України*. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=abfb9436-0d38-4a01-b9c7-0fccb08fc6a8&title=InformatsiiaSchodoUgodiProPolitichneSpivrobitnitstvo-VilnuTorgivliuTaStrategichnePartnerstvoMizhUkrainoiuTaSpoluchenimKorolivstvomVelikoiBritaniiTaPivnichnoiIrlandii>

134. Population Dynamics. *United Nations*. Available at: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>

135. *GDP per capita (current US\$ – United Kingdom)*. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=GB>

136. Волошин С. Вільна торгівля між Україною та Британією: чому ця угода важлива? Available at: https://news.24tv.ua/ukrayina-britaniya-shho-pidpisav-zelenskiydzhonson-24-kanal_n1432099

ДОДАТКИ

Додаток А

ANOTATION

Azad Shadzhad. UK strategic priorities in international economic relations. Qualification work for master's degree in specialty 292 "International Economic Relations". Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic National University, Poltava, 2023.

The qualification work contains 119 pages, 2 tables, 2 figures, a list of literature with 136 titles, 9 appendices.

Key words: international economic relations, strategy, Great Britain, competitive positions.

The purpose of the qualifying master's work is to identify competitive positions and justify the strategies of Great Britain in modern international economic relations, as well as to determine the prospects of its cooperation with the countries of the world and Ukraine.

The object of research is the economy of Great Britain and its foreign economic relations.

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the development of the strategic priorities of Great Britain in international economic relations.

The work examines the economic potential and competitive advantages of Great Britain; the evolution of development and the current state of the economy of Great Britain are characterized; the transformation of the image of Great Britain in international relations is revealed; the monetary and financial strategy of Great Britain is substantiated; the peculiarities of the political strategy of Great Britain after Brexit are analyzed; the naval strategy of Great Britain in modern conditions is considered; new strategic priorities of Great Britain's economic policy were revealed; the strategic priorities of Great Britain's foreign trade relations are defined; the current state is

summarized and prospects for cooperation between Great Britain and Ukraine are determined.

The studies conducted in the qualification work showed that human capital became an important factor in the socio-economic development of Great Britain.

Today, Great Britain accounts for almost a quarter of Europe's electrical and electronic engineering products. This country is the second producer of chemical products in Europe after Germany. British pharmaceuticals gained world popularity. It is in second place after the American one in terms of the number of commercialized innovative medicines. Almost half of the new drugs produced in Europe and used in the treatment of the most serious diseases are of British development. In the development of biotechnology, the country is second only to the USA. British firms have become world leaders in such fields as wireless communications, designing silicon information systems and crystals, manufacturing lasers for fiber optic materials, and microwave devices for satellite telecommunications.

The consequences of Brexit for Britain are determined by two main circumstances: first, the "Europeanization" of its economy and politics during more than four and a half decades of membership in the EU; secondly, by turning the EU into the largest trade and investment partner. The work analyzes the transformation of the communicative image of Great Britain, which took place in the first stages under the influence of Brexit.

As the analysis showed, the spatial-geographical image, the image of the political leader and the image of the people underwent the greatest transformation during the period 2014–2019 within the framework of the single structure of the image of Great Britain in the materials of the US and EU media. At the same time, if the evolution of the image of a political leader is connected with a change in the composition of the government, then the transformation of the spatial-geographical component of the image of the country and the image of the British people has a fundamental character and is accompanied by a change in the attitudes of perception, political mythology, emphasis on various stereotypes within the framework of mass consciousness, formation of images of the "alien", conflicting attitudes of political behavior. In the

European mass media, it is the territorial and ethnic components that determine the current image of Great Britain, and therefore the model of its relations with the EU within the framework of a new form of organization of the European space and within European politics.

A negative role is played by the service sector, where there is a shift towards complex types of activities. Leading complex of financial services.

We have considered the position of the pound sterling in the world monetary and financial system. The mechanisms of maintaining the relative stability of its exchange rate and its attractiveness as a tool for cross-border payments, operations on currency and debt markets, as well as international reserves are analyzed. A conclusion is made about the possible strengthening of the future role of the pound sterling in connection with the political and economic destabilization in the USA and the EU, as well as the crisis caused by the COVID19 pandemic.

Exit from the European Union significantly affects the internal and external situation of the country and requires new strategic approaches and solutions in the field of defense and security, taking into account the changed geopolitical realities. In the conditions of economic instability, preventing further cuts in funding and the size of the armed forces will remain serious challenges in the coming years. The importance of NATO and other multilateral and bilateral formats of defense cooperation is growing even more, and maintaining the status of one of the leading players in the UK's international security system is becoming somewhat more difficult. In these conditions, much will depend on whether the current cabinet will have the political will and resources to implement ambitious plans to strengthen the United Kingdom's global role and strengthen its military potential.

Thus, it can be argued that Brexit is a destructive factor for the armed forces and, in particular, the naval forces of Great Britain. However, it only strengthens the already existing trends related to changes in the system of international relations and international security.

In the qualifying work, the current state and prospects for the development of trade cooperation between Ukraine and Great Britain are determined. The commodity

structure of export and import over the past 7 years has been analyzed. The main goods exported by Ukraine are ferrous metals, cereals, fats and oils of animal or vegetable origin. The structure of British imports of goods is dominated by goods with a high added value. Great Britain is one of the main foreign trade partners of Ukraine in trade in services. A positive process for Ukraine is an increase in the share of services in the field of telecommunications, computer and information services in exports.

Prospects for further trade cooperation between Ukraine and Great Britain in the context of the signing of the Agreement on political cooperation, free trade and strategic partnership between Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland were considered. It is important for Ukraine to preserve the preferential trade regime with Great Britain.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Основні показники економіки Великої Британії [13]

Показник	Значення	Період (рік)
1. Обсяг ВВП	2708 млрд. дол	2020
2. Річний темп роста ВВП	1,3%	2020/2019
3. ВВП на душу населення	41627 дол	2020
4. Рівень інфляції	1,7%	2020
5. Середня процентна ставка по кредиту	1,75%	01.03.2022
6. Рівень безробіття	3,9%	2020
7. Середня зарплата	542 ф.с. / тиждень	2020
8. Торговий баланс	-1546 млн. ф.с.	01.01.2020
9. Поточний баланс	-25200 млн. ф.с.	01.01.2020
10. Міжнародні валютні резерви	200,329 млрд. дол	01.03.2022
11. Державний борг	-8519 млн. ф.с.	01.01.2020
12. ВВП	544804 млн. ф.с.	01.01.2020
13. ВВП у порівняльних цінах	564812 млн. ф.с. / 725,196 млрд. дол	2021
14. ВВП від сільського господарства	3011 млн. ф.с.	2020
15. ВВП від будівництва	29082 млн. ф.с.	2020
16. ВВП від промисловості	45925 млн. ф.с.	2020
17. ВВП від державного сектора	22499 млн. ф.с.	2020
18. ВВП від сфери послуг	372728 млн. ф.с.	2020
19. ВВП від транспорту	19417 млн. ф.с.	2020
20. Державний борг до ВВП	94,9%	2020
21. Державні витрати до ВВП	52%	2020
22. Військові витрати	58,485 млрд. дол	2020
23. Ціни на бензин	2,14 дол / л	01.03.2022
24. Продаж зброї	429 млн. дол	2020
25. Експорт	554940 млн. ф.с.	2020
26. Імпорт	570400 млн. ф.с.	2020
27. Міжнародна інвестиційна позиція	6692718 млн. ф.с.	01.07.2020
28. Золоті резерви	310 тон	01.01.2022
29. Міжбанківська процентна ставка	1,15%	01.03.2022
30. Прямі іноземні інвестиції	-10541 млн. ф.с. / -13,534 млрд. дол	2021
31. Мінімальна зарплата	9,5 ф.с. / год 1951,62 дол. / міс.	2022
32. Вік виходу на пенсію (чоловіки і жінки)	66 років	2022
33. Рівень безробіття серед молоді	11,3%	Січень 2022
34. Повна зайнятість	24444 тис осіб	Січень 2022
35. Рівень довготривалого безробіття	1%	2020
36. Кількість працевлаштованого населення	32693 тис осіб	Січень 2022

Таблиця Б.2

Основні податки у Великій Британії у 2021 році [13]

Назва податку	Ставка
1. Корпоративний податок	19%
2. Подохідний податок	45%
3. Податок з продажів	20%
4. Соціальне страхування	27,8%
5. Соціальне страхування для компаній	13,8%
6. Соціальне страхування працівників	14%

Додаток В

Таблиця В.1

Порівняльні показники монетизації економіки і боргового навантаження в найбільших економіках світу, 2021 р.

Країни	Валютний курс (за одиницю ф.ст.), 01.01.2021	Грошова маса М1, млрд. дол	Розмір ВВП, млрд. дол	Розмір зовнішнього боргу, млрд. дол	Монетизація економіки у вузькому значенні, % ВВП (1:2)	Зовнішнє боргове навантаження, % ВВП (3:2)
США	1,3210	3842	21480	20412	17,9	95,3
Єврозона	1,1765	8944	13336	16713	67,1	125,3
Японія	143,4210	7317	5089	4255	143,8	83,6
Китай	9,1926	8602	14800	2057	58,1	13,9
Велика Британія	1	156	2215	8613	7,06	294,8

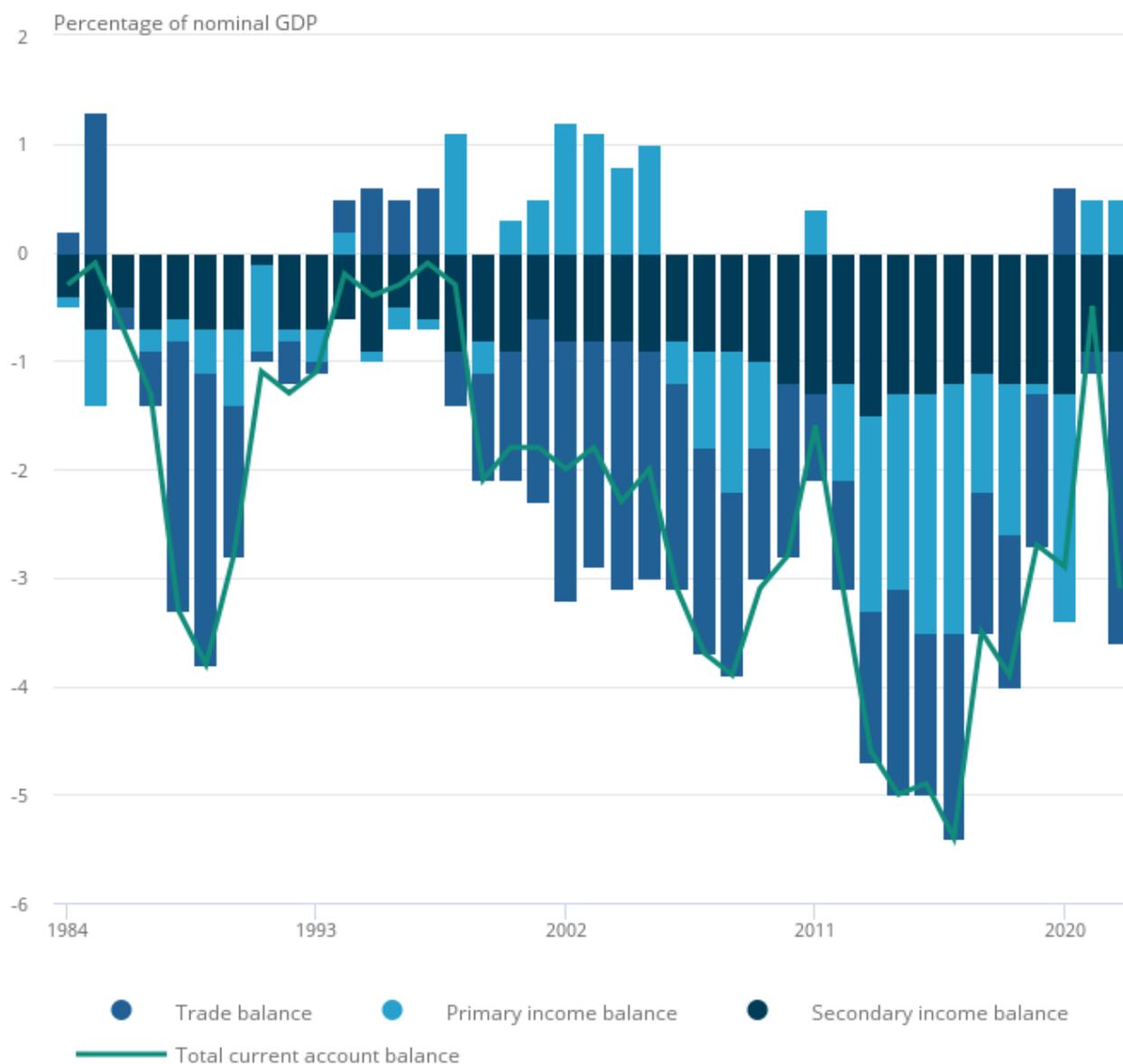
Розраховано за джерелами [50].

Додаток Г

Баланс поточного рахунку Великобританії у відсотках від номінального ВВП,
1984–2022 рр. [121]

Figure 1: The UK's current account deficit widened in 2022, as the trade deficit increased

The UK current account balance as a percentage of nominal GDP, 1984 to 2022

Source: Balance of Payments from the Office for National Statistics

Додаток Д

Баланси поточних рахунків економік G7, як відсоток від номінального ВВП,
2018–2022 рр. [121]

Figure 2: The UK had the second largest current account deficit as percentage of GDP among G7 countries in 2022

Current account balances of the G7 economies, as a percentage of nominal GDP, 2018 to 2022

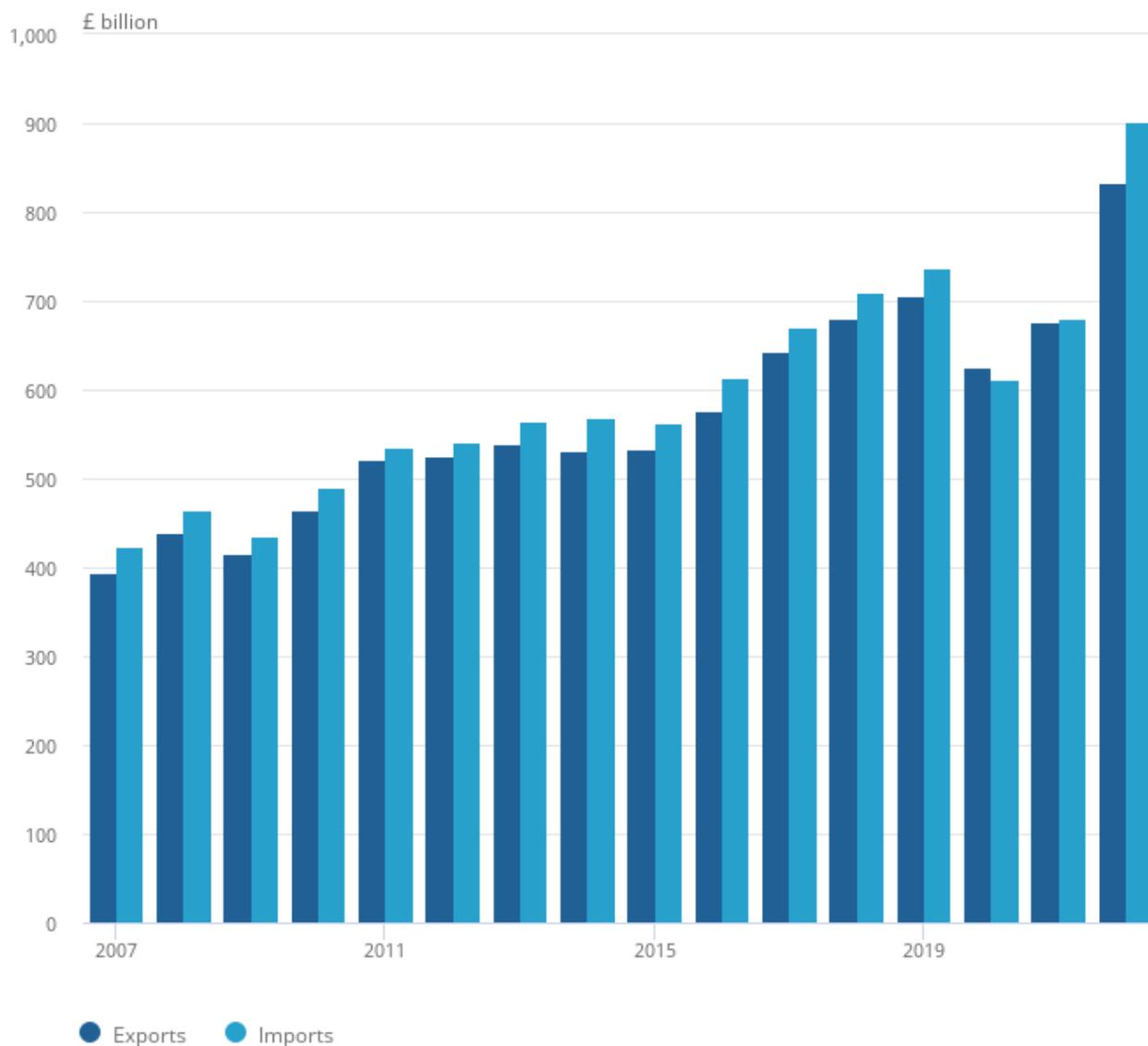

Source: Balance of Payments from the Office for National Statistics and Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

Загальний обсяг торгового експорту та імпорту, 2007–2022 рр., млрд фунтів
стерлінгів [121]

Figure 3: UK trade flows recovered to above pre-pandemic levels in 2022

Total trade exports and imports, 2007 to 2022, £ billion

Source: Balance of Payments from the Office for National Statistics

Сальдо торгівлі товарами за товарами, у відсотках від номінального ВВП
2007–2022 рр. [121]

Figure 4: The deficit in the net trade of finished manufactured goods and fuels other than oil widened in 2022

Trade in goods balance by commodity, as a percentage of nominal GDP 2007 to 2022

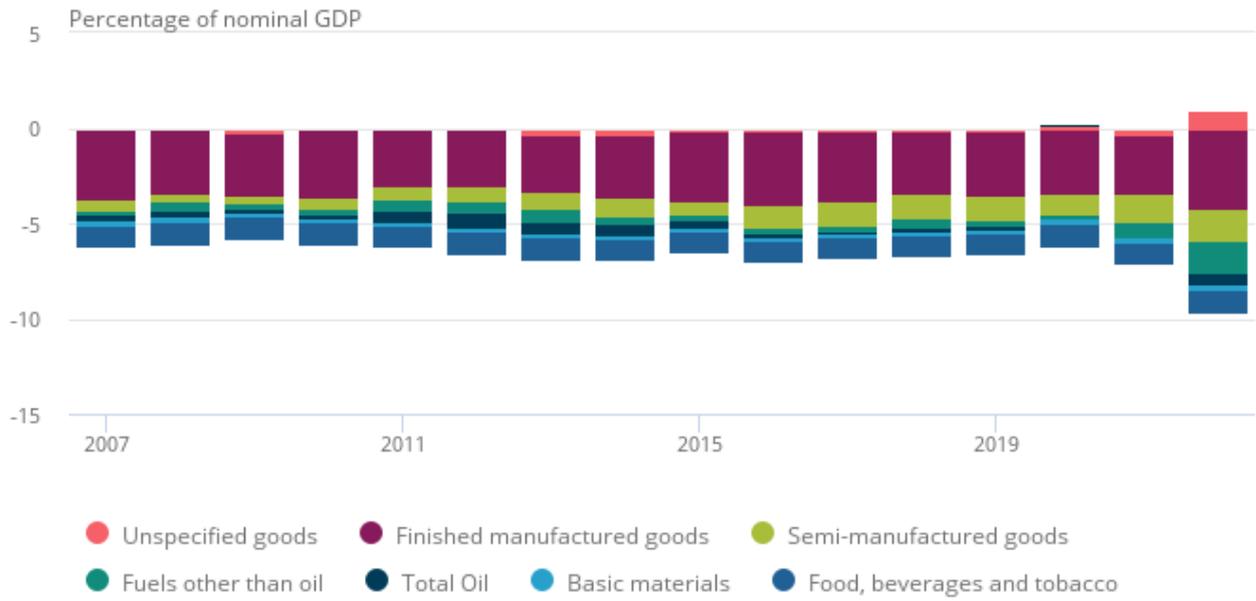

Source: Balance of Payments from the Office for National Statistics

Сальдо торгівлі послугами за видами послуг, 2007-2022 рр. [121]

Figure 4: The deficit in the net trade of finished manufactured goods and fuels other than oil widened in 2022

Trade in goods balance by commodity, as a percentage of nominal GDP 2007 to 2022

Source: Balance of Payments from the Office for National Statistics

Додаток І

Рис І.1. Зовнішня торгівля України з Великою Британією за 2017-2021 рр.

Побудовано автором на основі [132]

Рис І.2. Зовнішня торгівля товарами України з Великою Британією за 2017-2021 рр.

Побудовано автором на основі [132]

Рис І.3. Зовнішня торгівля послугами України з Великою Британією за 2017-2021 рр.

Побудовано автором на основі [132]